

ਸਾਲ-ਤੀਜਾ

ਅੰਕ-12ਵਾਂ

ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ-ਦਸੰਬਰ, 2025

ਪੰਜਾਬੀ

ਨਕਸ਼

ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਨਦੀ ਭਰ ਕੇ ਵਗੇਗੀ ਮਨ 'ਚ
ਸੁੱਚੇ ਇਲਮ ਦੀ ਜੇਕਰ
ਹਰਿਕ ਬੰਦੇ ਦਾ ਜਿਸਮੋ-ਰੂਹ ਸਦਾ
ਰੋਸ਼ਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ

ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ **ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ** ਦੀਆਂ
ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

www.punjabinaqsh.com

E-mail : naqshpunjabi@gmail.com

Title Design by:
JAGJIT ART, JAL.
95925-89356

ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ
ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ

ਸਰਪ੍ਰੇਸ਼ਟ

ਡਾ: ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੰਜੂਆ
416-473-7283

ਸੰਪਾਦਕ

ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ
437-999-6965

ਮੈਨੇਜਿੰਗ ਸੰਪਾਦਕ

ਮੇਜਰ ਨਾਗਰਾ
416-997-3000

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ

ਗੁਰਜੰਟ ਰਾਜੇਆਣਾ
76967-67647

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੰਡਲ

ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
416-450-0554
ਹਰਜੀਤ ਬਾਜਵਾ
416-970-4333

ਰਹਿਨੁਮਾਈ

ਡਾ: ਲਖਵਿੰਦਰ ਜੌਹਲ
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਸਲਾਹਕਾਰ

ਪ੍ਰੋ: ਰਾਮ ਸਿੰਘ
ਡਾ: ਪਰਮਜੀਤ ਚੁੰਬਰ (ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ.)
ਦਲਵੀਰ ਕੌਰ (ਯੂ.ਕੇ.)

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਔਲਸਾ
ਨੌਕਾਸ਼ ਚਿੱਤੋਵਾਣੀ

Head Office Address

238 BRITANNIA ROAD EAST
MISSISSAUGA, ON, L4Z 1S6

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੂਚਨਾ

- 'ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼' ਵਿਚ ਛਪੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਸਬੰਧੀ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੋਰਡ ਦਾ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ, ਪਾਠਕ ਖੁਦ ਹੀ ਵਾਚਣ।
- ਸਭ ਹੱਕ ਸੰਪਾਦਕ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ
naqshpunjabi@gmail.com

DESIGN BY :

JAGJIT ART, JAL.

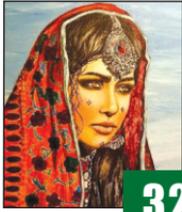
95925-59356, 95928-80176
email: Jagjitar01@gmail.com

ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼

ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਤਤਕਰਾ

32

ਅਦਮ ਖ਼ਾਂ ਤੇ
ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ

46

ਗੁਨਾਹ-ਏ-ਇਸ਼ਕ

93

ਚੁਸਕੂ

- ਸੰਪਾਦਕੀ / ਸੋਨੀਆ ਮਨਜ਼ਿਦਰ ...6
- ਦੋ ਸ਼ਬਦ / ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੰਜੂਆ ...8
- ਅਨੁਵਾਦ ਇੱਕ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ...10
- ਤੇਲਗੂ ਕਹਾਣੀ : 'ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ'
ਲੇਖਕ : ਪੀ. ਸੱਤਿਆਵਤੀ/ਅਨੁਵਾਦ : ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ ...15
- ਉੜੀਆ ਕਹਾਣੀ : 'ਬੇਬਸ'
ਲੇਖਕ : ਸੰਯੁਕਤਾ ਮੋਹੰਤੀ/ਅਨੁਵਾਦ : ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ ...20
- ਉਰਦੂ ਕਹਾਣੀ : 'ਧੂਆਂ'
ਲੇਖਕ : ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ/ਅਨੁਵਾਦ : ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ...27
- ਪਸ਼ਤੂਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ : 'ਅਦਮ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ'
ਲੇਖਕ : ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ ...32

- ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ : ‘ਗੁਨਾਹ-ਏ-ਇਸ਼ਕ’
ਲੇਖਕ : ਉਰਮਿਲਾ ਸ਼ਿਰੀਸ਼/ਅਨੁਵਾਦ : ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ ...46
- ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ : ‘ਮੀਤੂ ਜਿੰਦਾਬਾਦ’
ਲੇਖਕ : ਜਿੰਦਰ ...58
- ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਕਹਾਣੀ : ‘ਸ਼ਤਰੂ’
ਲੇਖਕ : ਅਬਦੁਲ ਘਨੀ ਬੋਗ ਅੱਤਰ/ਅਨੁਵਾਦ : ਅਲਫ਼ਾਜ਼ ...65
- ਮੁਲਾਕਾਤ : ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ
ਮੁਲਾਕਾਤੀ : ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ ...68
- ਗੁਜਰਾਤੀ ਕਹਾਣੀ : ‘ਜਾਣੇ ਦੇਂਗੇ ਤੁਮਹੋ’
ਲੇਖਕ : ਕੁੰਦਨਿਕਾ ਕਪਾਡੀਆ/ਅਨੁਵਾਦ : ਜਸਵਿੰਦਰ ਧਰਮਕੋਟ ...77
- ਬੰਗਲਾ ਕਹਾਣੀ : ‘ਅੰਤਿਮ ਪਿਆਰ’
ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਨਾਥ ਠਾਕੁਰ/ਅਨੁਵਾਦ : ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ ...84
- ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ : ‘ਚੁਸਕੂ’
ਲੇਖਕ : ਅਨੇਮਨ ਸਿੰਘ ...93
- ਤੇਲਗੂ ਕਹਾਣੀ : ‘ਸੱਚੀ ਖੁਸ਼ੀ’
ਲੇਖਕ : ਆਰ. ਟੀ. ਸ਼੍ਰੀਵੱਲੀ ਰਾਧਿਕਾ/ਅਨੁਵਾਦ : ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ ...101
- ਸ਼ਬਦਾਂਗ ‘ਅ’ /ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੋਖੀ ...108

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ 'ਚ 'ਅਨੁਵਾਦ' ਹੋਣਾ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਲਿਖਣ ਬੈਠੀ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹੀ ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਖ਼ਾਸ ਜੋ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਵਾਦ ਲਈ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖ਼ਾਸ ਹੋਵੇ। ਅੱਜ ਇਸ ਸੰਪਾਦਕੀ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਵਾਦ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਪਾਦਕੀ 'ਚ ਮੈਂ ਉਪਰੋਕਤ ਨੁਕਤੇ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਾਂਗੀ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਸਮਝਣ, ਜਿਊਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ 'ਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਘੱਟ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁੱਲ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਲ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਰਵਾਇਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੁੱਲ ਤਾਰ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸਾਡੇ ਮਨ 'ਚ ਜਾਗ ਪਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੇ ਮਿਆਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ, ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਉਰਜਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵਾਂਗੇ।

ਹੁਣ ਅਗਲੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਸਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਸਾਹਿਤ ਤਾਂ ਬੜੇ ਸ਼ੌਕ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਕਦੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰਦੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ 'ਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਵੇ। ਹੁਣ ਅਗਲੀ ਤੇ ਤੀਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਯਮ ਆਪਣਾ ਅਸੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋ-ਚਾਰ ਗੱਲਾਂ ਵਾਰਤਕ 'ਚ ਲਿਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਬਣਤਰ 'ਚ ਤੌੜ ਦੇਣਾ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ 'ਚ ਵੀ ਰਸ, ਧੁਨੀ, ਲੈਅ ਅਲੰਕਾਰ, ਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਹਿਜ਼ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਕਵਿਤਾ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਯਥਾਰਥਕ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਵੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸਜੀਵ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਲਾਟ, ਕਥਾ, ਵਿਸ਼ਾ, ਤੇ ਰੌਚਕਤਾ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਸਿਰਫ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ। ਕਹਾਣੀ ਸਿਰਫ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕ੍ਰਾਈਮ ਸੀਰੀਅਲ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਗੂਗਲ ਟਰਾਂਸਲੇਟ ਨਹੀਂ। ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰਤਕਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਿਆਕਰਣ 'ਤੇ ਪਕੜ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਗ਼ਜ਼ਲ ਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਿਯਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਹੁਣ ਜਿਹੜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਬਹੁਤ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ, ਪਰ ਸਾਰਥਕ ਕਿੱਠੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਇਸ ਉੱਪਰ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਓਨਾ ਚਿਰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬੱਧੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕਿਤਾਬ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਦੇਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਏਨੀ ਕਾਹਲੀ ਕਿਉਂ? ਜੇ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਕਾਹਲੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿਤਾਬ ਮੁੱਖਬੰਦ ਲਿਖਣ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁੱਖਬੰਦ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪੜਚੋਲ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿੱਠੀਆਂ ਕੁ ਗਲਤੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿੱਠੀ ਕਚਿਆਈ-ਪਕਿਆਈ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿੱਠੀ ਕੁ ਹੋਰ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਸਾਰਥਕ ਕਿਤਾਬ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਆ ਸਕੇ।

ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸੰਪਾਦਕੀ ਬੰਦ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਜੀ ਕੋਲ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਖਰੜਾ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਵੇਚਨ ਲਈ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹ ਖਰੜਾ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਜੀ ਕੋਲ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪੂਣੀ ਸੇਕ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਰੜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੂਣੀ ਦੀ ਅੱਗ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਏ ਜੇ ਮੁੱਖਬੰਦ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਕਵੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਡਾ. ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੰਜੂਆ
(416) 473-7283

ਦੋ ਸ਼ਬਦ...

‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼’ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਕ ਭਾਰਤੀ ਰਹਿਤਲ ਦੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਇਸ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ ਪਰ ਅਜੋਕਾ ਦੌਰ ਇਸ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਦਾ ਮਲੀਆ-ਮੋਟ ਕਰਕੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਤੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਹਾੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਅੜ ਸਕੇ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਾਪਰੀਆਂ ਦਿਲ ਦਹਿਲਾਉ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਾਜ਼ਾ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਡੀ ਦੇ ਇੱਕ ਟੂਲ 'ਚ ਵਟਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਿਆਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਸਲ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਕਟਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ‘ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ’ ਪੇਸ਼ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮੁੱਚੀ ਟੀਮ ਨੂੰ ਇਸ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਵਾਂ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਡਾ. ਕੁਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੰਜੂਆ

ਸਰਪ੍ਰਸਤ

(‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼’ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ, ਕੈਨੇਡਾ)

ਸਾਡੇ 'ਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਘੱਟ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁੱਲ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕਿਸੇ ਦੁਆਰਾ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਭੇਟ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵੀ ਮੁੱਲ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਰਵਾਇਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੁੱਲ ਤਾਰ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸਾਡੇ ਮਨ 'ਚ ਜਾਗ ਪਵੇਗਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚੇ ਮਿਆਰੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ, ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਉਰਜਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵਾਂਗੇ।

—ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ

ਅਨੁਵਾਦ ਇੱਕ ਖੋਜ ਕਾਰਜ

ਕੰਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਚੁਣਿੰਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਝੱਟ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸਾਂ, ਬਿਨਾਂ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਮਿਆਰ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤੇ। ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਮਿਆਰੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ਵੀ ਅਕਸਰ ਕੋਈ ਗੌਲਣ ਜੋਗਾ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਰੂਸੀ ਕਲਾਸਿਕ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ ਵੱਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਤੇ ਹੋਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਖੁਦ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਲੱਥਾ ਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ,

ਬਲਕਿ ਦੋ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਮਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੂਰ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਏ ਸੱਭਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦਾ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮੁਲਕ

ਤੋਂ ਕਿੰਨੇ ਅਣਜਾਣ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਨੁਵਾਦ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਗੁਲ ਸਾਂਕਿਤਯਾਯਨ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਬਦ ਲੱਭਦਿਆਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤ-ਰਿਵਾਜਾਂ, ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਬਲਕਿ ਜੋ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵਿਚਰੀਆਂ ਹੀ ਨਾ ਹੋਣ।

ਅਨੁਵਾਦ ਨੂੰ ਇਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹਨ, ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਸਿਰਲੇਖ ਉਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਰੱਖ ਦੇਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧਦਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਉਹੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਿਜਾਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅਣਗਿਣਤ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਇਹ ਤੱਕ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜ਼ਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਿਤਾਬ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕੀ ਉਹ ਮੂਲ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਈ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਅੱਗੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੂਲ ਲਿਖਤ ਜੇ ਸਪੇਨੀ, ਰੂਸੀ ਜਾਂ ਜਪਾਨੀ ਆਦਿ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਲਕਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਉਚਾਰਨ, ਕਿਰਾਦਰਾਂ ਅਤੇ ਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ- ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਵਖਰੇਵਾਂ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੇਰੇ ਮੁਰਸ਼ਿਦ ਪ੍ਰੋ. ਲਾਲੀ ਦੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਦਵਤਾ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਡਾ. ਗੁਰਨੈਬ ਸਿੰਘ ਹਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਚਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੇ ਹਨ: 'ਲਾਲੀ ਦਾ ਮੱਤ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਮੂਲ ਭਾਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਤੇ ਅਸਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸੂਚਨਾ-ਮੂਲਕ ਅਰਥਾਤ ਅਵਧੀ/ਅਰਥ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਪੱਧਰ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਚ ਤਾਂ ਕੰਮ ਸਾਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਸਿਰਫ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਸੰਬੰਧਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਠਾ ਲੈਣਾ ਸਾਬਤੀ-ਸਬੂਤੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੰਭਵ ਵਰਗੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਅਨੁਵਾਦ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸੂਚਨਾ ਜਾਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੱਖ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ,

ਰਮਜ਼ਾਂ ਪਛਾਣਨ ਵਾਲੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਅਨੁਵਾਦਕ ਨੂੰ ਦੋ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿੱਚ ਰਮ ਜਾਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਹਾਸਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਅਨੁਵਾਦਤ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿਰਫ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਉਚਾਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ। ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਰਲੇਖ ਜੇ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਜਾਂ ਸ਼ਬਦ-ਸਮੂਹ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਹੀ, (ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਥਾਂ/ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ 'ਅੰਨਾ ਕਾਰੇਨੀਨਾ/ਯੇਰਮਾ' ਆਦਿ), ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਵਾਕ ਵੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਈਤਾਲਵੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਲੂਈਜੀ ਪਿਰਾਂਦੇਲੋ ਦਾ ਨਾਟਕ 'Sei personaggi in cerca d'autore' (Six Characters in Search of an Author) ਜਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਰਫ ਲਿਪੀਅੰਤਰ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਵੇਗਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖਣਾ।

ਵਿਆਕਰਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਗੱਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਵਿਆਕਰਨ ਦੀਆਂ ਖਾਸੀਅਤਾਂ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਬਣਤਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਨੁਕਤਾ ਹੈ ਆਰਟੀਕਲਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਜਾਂ ਅਣਹੋਂਦ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ a/an ਅਤੇ the ਦੋ ਅਰਟੀਕਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ, ਹੋਰ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਮੌਜੂਦ ਹਨ- ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ, ਸਪੇਨੀ, ਅਰਬੀ ਆਦਿ, ਜਾਂ ਇਹ ਨਦਾਰਦ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੀ, ਰੂਸੀ ਆਦਿ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਇਹ ਆਰਟੀਕਲ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਮੂਲ ਯੂਨਾਨੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦਤ ਸਿਰਲੇਖ - 'Zorba the Greek'. ਯੂਨਾਨੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ 'Biog Ku ToAureia tou AÁén Zopulá' (Life and Times of Alexi Zorba) ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ 'ਅਲੈਕਸੀ ਜ਼ੋਰਬਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੁਤਾਬਕ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੀ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ? ਬਲਕਿ ਸਾਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਾਲਾ ਹੀ ਚੋਪ ਦਿੱਤਾ - 'ਜ਼ੋਰਬਾ ਦ ਗ੍ਰੀਕ !

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਆਕਰਨੀ ਤੱਤ- ਆਰਟੀਕਲ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਿੱਧਾ-ਸਿੱਧਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਾਡੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ

ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਨਅਰਥਕ ਸ਼ਬਦ। ਫਿਰ ਜਿਹੜੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਨਾ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚ ਆਏ ਅਜਿਹੇ ਅਰਠੀਕਲਾਂ ਨੂੰ ਉਵੇਂ ਦੀ ਤਿਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ 'ਦ/ਦੀ/ਦਾ' ਲਿਖਣ ਦੀ ਹਿਮਾਕਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਕੀ ਉਹ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਲਈ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਗੇ? ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਵਖਾਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ? ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ ਰਚ ਕੇ ਵਿਖਾਓ, ਵੇਖੀਏ ਤੁਹਾਡੀ ਵਿਦਵਤਾ! ਹੁਣੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਨਜ਼ਰ ਪਿਆ 'ਫੋੜਾ' ਜਿਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ 'ਦ ਕੈਂਸਰ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸੀ ਜਾਂ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤਰਜਮਾ ਕਰਨ ਦੀ ਫੁਹੜ ਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਜੇ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁੱਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਜੇ ਕਰ ਵੀ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ 'ਕੈਂਸਰ' ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਲੇਖ ਨਜ਼ਰੀ ਪਿਆ 'ਦਾ ਰੀਅਲ ਰੀਜਨ ਵਾਏ ਲੇਜੇਂਡ ਡਾਇਡ'। ਯਕੀਨ ਮੰਨੋ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦਜੋੜ ਹਨ ਇਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ। ਮਤਲਬ ਕਿ ਹੱਦ ਹੋਈ ਪਈ ਹੈ ! ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਹੁਣ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਫਿਲਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਹੈ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਦੋਵੇਂ ਨਹੀਂ! ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਭਾਰਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਬਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਬਚੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਮਹਾਰਤ ਸਾਬਿਤ ਕਰ ਸਕਣ- ਮਿਲਗੋਥੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਹਾਰਤ ਹੈ ਤੇ ਉਹੀ ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਉਤੋਂ ਸਿਤਮਗਿਰੀ ਇਹ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਨੁਵਾਦਕ/ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਗਰਦਾਨਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧੰਦੇ ਵਿਚ ਲੱਗ ਜਾਣ ਤਾਂ ਕਿ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦਾ ਬਚਾਅ ਹੋ ਸਕੇ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਚਾਰਨ ਵੱਲ ਆਈਏ, ਇਹ ਮਸਲਾ ਵੀ ਵਿਅਕਾਰਨ ਜਿਨਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਸਿਰਲੇਖ ਜਾਂ ਹੋਰ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਕੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੂਲ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਰਸਰੀ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਉਹ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਰਸਾਲਾ 'ਹੁਣ' ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ

ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰੂਸੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਆਗੂ ਤੌਤਸਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਿਤਰਤਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲੇਖ ਛਪਿਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਉਚਾਰਨ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ ਤਾਂ ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ 'ਹੁਣ' ਦੇ ਬਾਨੀ ਸੰਪਾਦਕ ਸ਼੍ਰੀ ਅਵਤਾਰ ਜੰਡਿਆਲਵੀ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਛਾਪੀ ਵੀ। ਉਸੇ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :

'ਮੈਂ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚਲੇ ਰੂਸੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਸੰਬੰਧੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਨਾਇਕ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਯੂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਰੂਸੀ ਯੂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰੂਸੀ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਲੇਵ ਦਾਵੀਦੋਵਿਚ ਤ੍ਰਿਤਸਕੀ' ਜਾਂ 'ਬਰੋਨਸਤੀਨ' ਲਿਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। 'ਲੇਵ ਨੂੰ 'ਲਿਓ' (Leo) ਵੀ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਲਿਓ ਤਾਲਸਤਾਇ। ਪਰ ਅਸਲ ਯੂਦੀ ਨਾਮ ਲਿਓਨ (Leon) ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਤਸਕੀ ਦੀ ਕਬਰ 'ਤੇ ਲੱਗੇ ਪੱਥਰ ਤੇ ਉੱਕਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਤਸਕੀ ਨੂੰ ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ ਲਿਖਣਾ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ 'ਉਚਾਰਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਲਿਖ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਕੋਤਾਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ 'ਟ੍ਰਾਟਸਕੀ' ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬਲਕਿ ਮਸਲਾ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਕੋੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਾਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਲਿੱਪੀ ਤੇ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਝੁੰਗੇ ਵਿਚ ਅੱਖਰ ਤੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਗਿਣਤੀ 26 ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ 35 ਅੱਖਰ ਹਨ ਤੇ ਲਗਾਂ-ਮਾਤ੍ਰਾਵਾਂ ਵੱਖਰੀਆਂ। ਰੂਸੀ ਵਿਚ 33 ਅੱਖਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿਵਾਇ ਇਸ ਦੇ ਕਿ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਠੀਕ

ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਕਰ ਸਕੇ ਪਰ ਪੂਰਾ ਠੀਕ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਲਿਖ ਸਕੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ‘ਟ ਅਤੇ ‘ਤ’ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਇੱਕੋ ਅੱਖਰ “” ਨਾਲ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ‘ਡ’ ਅਤੇ ‘ਦ’ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੇ ਸਿਰਫ ‘4’ ਹੀ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਰੂਸੀਆਂ ਕੋਲ਼ ‘ਟ’ ਅਤੇ ‘ਡ’ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ “” ਅਤੇ ‘4’ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ‘ਤ’ ਅਤੇ ‘ਦ’ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਕੋਲ਼ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਰੂਸੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬਾ-ਕਾਇਦਾ ਵਿਆਕਰਨ ਹੈ। ਪੰਨੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਤਸਕੀ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ‘ਟਾਟਸਕੀ ਦਾ ਪਿਤਾ ਡੇਵਿਡ ਬਰਾਨਸਟੀਨ.....ਸੀ... ਪਰ ਅਗਲੇ ਵਾਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ‘26 ਅਕਤੂਬਰ 1879 ਨੂੰ ਟਾਟਸਕੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਨਾਮ ਲਿਉ ਦੈਵਿਦੋਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਜਗਹ ਤੇ ਡੇਵਿਡ’ ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਜਗਹ ਦੈਵਿਦੋਵਿਚ. : ਇਹ ਸਵੈ-ਵਿਰੋਧੀ ਉਚਾਰਨ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦਾਵੀਦ (David) ਅਤੇ ਦਾਵੀਦੋਵਿਚ (Davidovich) ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਇਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਦਾਵੀਦ ਤੋਂ ਹੀ ਦਾਵੀਦੋਵਿਚ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ‘ਸਪੁਤਰ ਦਾਵੀਦ’। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਰਦਾਨਾ ਰੂਸੀ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ਼ “ਵਿਚ” ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ‘ਫਲਾਣੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ’। ਨਾਮ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਗੋਤ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ ਘਰ ਦੇ ਚੁਣਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਤਸਕੀ ਲਈ ‘ਲਿਓਨ’। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ਼ “ਵਿਚ” ਦੀ ਜਗਹ ‘ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ+ - ਵਨਾ” ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਹਿੱਸਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬੋਲਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਲਿਖਣ-ਢੰਗ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਅਤਿ ਸਵਾਦੀ ਦਾਲ਼ ਵਿਚ ਕੋੜਕੂਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੜਕਦੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਅਲੈਕਸਾਂਦਰ ਦੀ ਥਾਂ ਅਲੈਗਜਾਂਡਰ, ਦੂਮਾ ਦੀ ਥਾਂ ਡੂਮਾ ਆਦਿ। ਅਪਣੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਖੋਜ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪ੍ਰੋਤਸਕੀ ਦੇ ਬੇਟੇ ਸੇਰਗੇਈ (Sergei) ਨੂੰ ਸਰਜੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅੱਖਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇਹਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਰੂਸੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

‘ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਾਮ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਪ੍ਰਚਲਣ ਨੂੰ ‘ਹੁਣ’ ਵਰਗੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮੰਚ ‘ਤੇ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ‘ਜ਼ਾਰ’ (czar) ਅਸਲ ਵਿਚ ‘ਤਸਾਰ (apb) ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਜੋ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ (ਰਸਦ) ਤਾਂ ਇਨ-ਬਿਨ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਟਾਲਿਨ ਨੂੰ ਸਤਾਲੀਨ ਅਤੇ ਲੈਨਿਨ ਨੂੰ ਲੇਨੀਨ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਿਆਂ ਠੀਕ ਰੂਸੀ ਉਚਾਰਨ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਅਧਾਰਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਿੱਪੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਗੌਰਵਮਈ ਕਾਬਲੀਅਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। -ਕੇਵਲ ਪਾਲੀਵਾਲ, ਲੰਡਨ (2006)।

ਫਿਰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਵਾਰੀ ਠੀਕ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਕਸਰ ਭਾਸ਼ਾਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੀ ਮੱਲੋਜੋਰੀ। ਮੀਖਾਈਲ ਸ਼ੋਲੋਖੋਵ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰੂਸੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ‘ਤੇ ਡਾਨ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ” ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਛਪਿਆ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਸ ਨੇ ਸੁਝਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਸੀ ਨਾਂ ‘ਤੀਖੀਈ ਦੋਨ’ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਸ਼ਾਂਤ ਦੋਨ’। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ - ‘And Quiet Flows the Don’.

ਸਪੇਨੀ ਲੇਖਕ ਗਾਰਸੀਆ ਲੋਰਕਾ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ ‘Bodas de Sangre’ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ‘Blood Wedding’ ਸਿੱਧਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਵੀ। ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਤਰਜਮਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ‘ਖੂਨੀ ਵਿਆਹ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਸੂਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤਰਜਮੇ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਅੱਗ ਦੇ ਕਲੀਰੇ’ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਵਧੇਰੇ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਰੁਨਪੰਤੀ ਰਾਇ ਦੇ ਨਾਵਲ ‘The Ministry of Utmost Happiness’ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਦਲਜੀਤ ਅਮੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਦਰਬਾਰ-ਏ-ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਅਸਲ ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਬੜਾ ਹੀ ਢੁਕਵਾਂ ਮੇਲ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਬਦਲ ਲੱਭਣ ਦਾ ਕੰਮ ਅਮੀ ਵਰਗਾ ਕਾਬਿਲ ਅਨੁਵਾਦਕ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰੋ. ਇਸ਼ਤਿਆਕ ਅਹਿਮਦ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਿਤਾਬ ‘The Punjab Bloodied, Portioned and Cleansed ਦੇ ਤਰਜਮੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚਣੌਤੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸੇ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ

Мелеховский двор — на самом крак
 со скотного база ¹ ведут на север к Дон
 саженный спуск меж замшелых в прозелю
 и вот берег: перламутровая россыпь ра
 ломистая кайма нацелованной волнами г
 перекипающее под ветром вороненой ря
 На восток — за красноталом гуменных
 ский шлях, полынная прощадь, неоптан
 пытами бурый, живущой идорожник,
 вилке; за ней — загар, загар, чим маре
 меловая хребт, загар, загар, загар — ули
 площадь, бегущая к займ

В северном дворе тур... кампани
 тор... Мелехо. Пр... из Тур
 жену — маленькую, за... в шал
 пр... а... в... п... скуюющ
 П... ш... я... та... невел
 радужные узоры... абыю завис

**AND
 QUIET
 FLOWS
 THE
 DON**

ਸਿਰਲੇਖ 'ਏਕ ਅਲਮੀਆ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾਸਤਾਨੋਂ ਰੱਖਿਆ
 ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਸੇ ਰਾਹ ਤੁਰਦਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ
 'ਭਾਸ਼ਣੀ ਦ ਵਾਸਿਧਾ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀ
 ਆਦਤ ਹੈ, ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੂਲ ਲਿਖਤ ਵੱਲ ਧਿਆਨ
 ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋ ਚੁੱਕੇ
 ਅਨੁਵਾਦ ਵੱਲ। ਜੇ 'ਇਕ ਤਰਾਸਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਕਥਾਵਾਂ'
 ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਮੱਖੀ 'ਤੇ ਮੱਖੀ
 ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ, ਦੂਜਾ ਮੂਲ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ
 ਆਤਮਾ ਫੜ ਸਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।
 ਬਹੁਤ ਮਗਜ਼ਪਚੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਸਿਰਲੇਖ ਜਚਿਆ

ਉਹ ਸੀ- 'ਲਹੂ-ਲੁਹਾਣ, ਵੰਡਿਆ, ਵੱਢਿਆ-
 ਟੁੱਕਿਆ ਪੰਜਾਬ'।
 ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੈ ਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਿਸ਼ ਵੀ ਕਿ ਜਦੋਂ
 ਵੀ ਕੋਈ ਅਨੁਵਾਦਕ ਕਿਸੇ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਅਨੁਵਾਦ
 ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਛੋਹਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅਪਣਾ
 ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਅਧਿਐਨ ਉਸ
 ਦੇਸ਼/ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ/ਬੋਲੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਰੇ
 ਤਾਂ ਕਿ ਨਿਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਤੋਂ
 ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਪੀ. ਸੱਤਿਆਵਤੀ

ਪੀ. ਸੱਤਿਆਵਤੀ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਤੇਲਗੂ ਲੇਖਕ ਹਨ, ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਨਿਪੁੰਨ ਅਨੁਵਾਦਕ ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਏਕ ਹਿਜੜਾ ਕੀ ਆਤਮਕਥਾ' (ਇਕ ਹਿਜੜਾ ਦੀ ਆਤਮਕਥਾ) 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸੱਤਿਆਵਤੀ ਨੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ 'ਚ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੁਕਾਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪੀ. ਸਤਿਆਵਤੀ ਦੀ ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਐਂਜਲਾ ਵੱਲੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀ ਕਹਾਣੀ 'ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ' ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਐਂਜਲਾ

ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਐਂਜਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਮੁਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਡਾਕਟਰੇਟ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਉਲੇਖ ਯੋਗ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

ਮੌਲਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ— (ੳ) ਗੁਫ਼ਤਗੂ ਪੰਜਾਬ (ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), (ਅ) ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਵਾਦ ਅਤੀਤ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ (ਆਲੋਚਨਾ) (ੲ) ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜ਼ਿਕਰ ਤੇ ਫ਼ਿਕਰ (ਆਲੋਚਨਾ), (ਸ) ਕਿਸਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼, ਕੋਰੋਨਾ ਸੰਕਟ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ (ਸਮੀਖਿਆ), (ਹ) ਮਮੀਮ (ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ)।

ਸੰਪਾਦਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ—(ੳ) ਅੱਖਰ ਵੇਲ (ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), (ਅ) ਅੱਖਰ ਨੂਰ (ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ), (ੲ) ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਲੋਅ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਸਾਂਝਾ, (ਸ) ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਵਾਰਿਸ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਸਾਂਝਾ।

ਅਨੁਵਾਦ—(ੳ) ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ (ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ) ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ (ਅ) 873 ਕਿੱਲੇ ਹਰਟਜ਼ 'ਤੇ (ਵਾਰਤਕ) ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ

- ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪੁਸਤਕ ਰੀਵਿਊ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ।
- ਰੇਡੀਓ ਅਤੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਸ਼ਿਰਕਤ।
- ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

98141-68611

ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ

(ਤੇਲਗੂ ਕਹਾਣੀ)

ਪੀ. ਸੱਤਿਆਵਤੀ

ਅਨੁਵਾਦ

ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਅੱਜਲਾ

98141-68611

ਘਰੇਲੂ ਸੁਆਣੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ, ਸਿਆਣੀ, ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਅਤੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਾਹਿਰ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ, ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਦਰੋਹ ਇੱਕ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲਸੂਤਰ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਸੁਆਣੀ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਦੇਖੋ ਪਿਆਰੀ ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਘਰ ਹੈ। ਉਸ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕਮਰ ਕੱਸ ਲਈ ਅਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਨੂੰ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਬਣਾ ਕੇ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਫੁੱਲ ਬੂਟੇ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਵਿਚ ਤੂੰ ਬੜੀ ਮਾਹਿਰ ਏਂ। ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸ਼ਾਬਾਸ਼! ਕੀਪ ਇਹ ਅੱਪ। ਫਿਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬੋਲਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ।

ਉਹ ਸੁਆਣੀ ਫੁੱਲੀ ਨਾ ਸਮਾਈ ਅਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਨੂੰ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਮੰਨ

ਲਿਆ। ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਿੱਪਦੀ ਪੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਰੰਗੋਲੀ ਦੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਅਤੇ ਫੁੱਲ ਬਣਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਰੰਗੋਲੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਦੀ ਪਟਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਿਆ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ “ਭਲਾ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਏ।” ਉਹ ਇਕਦਮ ਚੌਂਕੀ। ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪੋਚਾ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਪਟਾਰੀ ਨੂੰ ਪਰਾਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਸਿਰ ਖੁਰਕਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ? ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ? ਸਾਹਮਣੇ ਮਕਾਨ 'ਤੇ ਟੰਗੀ ਨੋਮ ਪਲੇਟ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ-ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਐਮ. ਸੁਹਾਗਿਨੀ, ਐਮ. ਏ. ਪੀ. ਐੱਚ. ਡੀ. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ 'ਐਕਸ' ਕਾਲਜ। ਹਾਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮੇਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦਿਨ ਦਾ

ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਦਾ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ ਮੇਰਾ ਨਾਮ। ਉਸ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜਾਣਦੀ ਹੈਂ?”

“ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹੋ ਬੀਬੀ ਜੀ, ਮਾਲਕਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਮਤਲਬ? ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਾਲਕਿਨ ਹੋ—ਫਲਾਣੇ ਮਕਾਨ ਸਫੈਦ ਮਕਾਨ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮਾਲਕਿਨ—ਤੁਸੀਂ। ਉਸ ਲੜਕੀ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ। ‘ਠੀਕ ਹੈ’ ਉਸ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ।

ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਲਈ ਸਕੂਲੋਂ ਆਏ। ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ—ਸ਼ਾਇਦ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਹੋਵੇ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਬੱਚੇ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਜਾਣਦੇ ਹੋ? ਬੱਚੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਿਆਂ ਬੋਲੇ, “ਤੁਸੀਂ ਮਾਂ ਹੋ। ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਮ ਮਾਂ ਹੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਸਾਨੂੰ ਕਦੋਂ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਹ ਫਿਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, “ਮੈਂਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਦਾ ਹੀ ਕੌਣ ਹੈ? ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹਨ ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਫ਼ੋਨ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਵੀ ਰੰਗੋਲੀ ਜਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਸੁਆਣੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਈ। ਮਨ ਬੜਾ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਇਆ। ਇਨ੍ਹੇ ਨੂੰ ਗੁਆਂਢਣ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆ ਗਈ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਖਿੜ ਖਿੜ ਕਰਕੇ ਹੱਸਦੀ ਬੋਲੀ।

“ਮੈਂ ਕਦੇ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਮ ਪੁੱਛਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਿਆ। ਬੱਚੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਚਿੱਠੇ ਮਕਾਨ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਲੰਮੀ ਪਤਲੀ ਗੋਰੀ ਔਰਤ। ਬੱਸ ਇਹੀ ਆਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਹੁਣ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਵੀ ਕੀ ਦੱਸਣਗੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਕਮਲਾ ਦੀ ਮਾਂ ਜਾਂ ਆਂਟੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਪਤੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਯਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਸੁਣਿਓ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਭੁੱਲ ਗਈ ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਯਾਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ

ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰਾ।

ਪਤੀ ਨੇ ਠਹਾਕਾ ਮਾਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਏ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਕਦੇ ਪੁੱਛੀ ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਹੋ? ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ “ਏ ਸੁਣੋ” ਕਹਿਕੇ ਪੁਕਾਰਨ ਦੀ ਹੀ ਆਦਤ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣ ਜਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਟੋਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਲਈ ਮੈਂ ਵੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਵੀ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤੇਨੂੰ ਮਿਸਜ਼ ਮੂਰਤੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ? ਮਿਸਜ਼ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਉਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਈ।

“ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਏ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾਮ ਰੱਖ ਲਵੋ।” ਪਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੱਦ ਕਰਦੇ ਓ। ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਮ ਸਤਿਆ ਨਾਰਾਇਣ ਮੂਰਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਸ਼ਿਵ ਰਾਓ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰ ਰਾਓ ਕਿਉਂ ਰੱਖੋਗੇ? ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਾਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਜ਼ਿੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਏਂ। ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਏ ਨਾ? ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦੇਖ ਲੈ ਆਪਣੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਤਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਹੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਾਮਨਸੈਂਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਜਾ ਕੇ ਪਤੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।

ਸੁਆਣੀ ਆਪਣੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਜੀ-ਜਾਨ ਨਾਲ ਜੁਟ ਗਈ। ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਮੀ, ਸ਼ਿਵਾਨ, ਸੂਤੀ ਅਤੇ ਵਾਇਕ ਸਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਮੈਚਿੰਗ ਬਲਾਊਜ਼, ਪੈਟੀਕੋਟ, ਚੂੜੀਆਂ, ਮਣਕੇ, ਪਿਨ, ਮੋਤੀ, ਸੰਦੂਰ ਦੀਆਂ ਡੱਬੀਆਂ, ਚੰਦਨ ਦੀਆਂ ਕਟੋਰੀਆਂ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਥਾਲ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬੜੇ ਕਰੀਨੇ ਨਾਲ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲੇ ਪਰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਆਈ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲਿਆਂਦੇ। ਹਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆਂਦੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੱਭ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਵੇਗੀ।

“ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲੱਭਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਜਾਵੇਗੀ? ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਪਿੰਡ ਜਾਵੇਂਗੀ ਤਾਂ ਘਰ ਦੀ ਸਾਡਾ ਸਫਾਈ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ।” ਪਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੇ ਕਿਹਾ। “ਹਾਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਹੈ ਮੈਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਲਿੱਪਦੀ ਪੋਚਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਪਤੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਹੈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਆਈ ਹਾਂ।”

ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਮ ਪਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨ ਕਿਵੇਂ ਜੀਵਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੰਨਾ ਸਮਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ਤਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ

ਯਾਦ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਣਜਾਣੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਨਾਮ ਪਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਸੋਚ ਕੇ ਸੁਆਣੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਈ।

“ਕਿਉਂ ਬੇਟੀ ਤੂੰ ਇਕਦਮ ਹੀ ਕਿਉਂ ਆਣ ਪਹੁੰਚੀ।” ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਮਾਂ-ਪਿਓ ਨੇ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਦੇ ਇਕਦਮ ਆਉਣ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਅਸਲੀ ਕੰਮ ਯਾਦ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮਾਂ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਹੈ, ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰਾ ? ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਇਹ ਕੀ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਏਂ। ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਵੱਡੀ ਬੇਟੀ ਏਂ। ਤੈਨੂੰ ਬੀ. ਏ. ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਜਣੇਪੇ ਕਰਵਾਏ। ਹਰ ਵਾਰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਖਰਚੇ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕੀਤੇ। ਤੇਰੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨੇ। ਤੇਰੀ ਪਤੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਨੌਕਰੀ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਬੱਚੇ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਗੁਸ਼ਿਆਰ ਹਨ।”

“ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਹ ਤਾਂ ਦੱਸੋ ਮੇਰੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਕਿੱਥੇ ਰੱਖੇ ਹਨ ?

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬੇਟੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਾਗਜ਼, ਫਾਇਲਾਂ, ਵਗੈਰਾ ਕੱਢ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੱਚ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਰਖਵਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫਾਇਲਾਂ ਪੜ੍ਹਛੱਤੀ 'ਤੇ ਰੱਖੀਆਂ ਹਨ। ਕੱਲ੍ਹ ਲੱਭ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਹੁਣੇ ਕਿਹੜੀ ਏਨੀ ਕਾਹਲੀ ਹੈ? ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਨਹਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾ ਲੈ ਬੇਟੀ।” ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਨਹਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਤਾਂ ਖਾ ਲਿਆ

ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੱਸਦੇ ਗਾਉਂਦੇ, ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਦੇ ਪੋਚਦੇ ਅਤੇ ਰੰਗੋਲੀ ਬਣਾਉਂਦੇ-ਬਣਾਉਂਦੇ ਨਾਮ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਨਾਲ ਏਨੀਆਂ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਸਵੇਰ ਹੋਈ। ਪਰ ਪੜ੍ਹਛੱਤੀ ਤੋਂ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਲੱਭਣ ਦਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਘਰ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਮਣੇ ਮਿਲਿਆ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਪੱਤਿਆਂ ਕੋਲੋਂ, ਤਲਾਬ ਕੋਲੋਂ, ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਕੋਲੋਂ। ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਚੀਕਦਿਆਂ ਚਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ਅੰਤ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਸਹੇਲੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲਿੱਪਣਾ ਪੋਚਣਾ ਹੀ ਨਾ ਸਮਝਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਯਾਦ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਹੇਲੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿਲਾ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਓਹ ਸ਼ਾਰਦਾ, ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਸ਼ਾਰਦਾ।” ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾ ਲਈ। ਜਿਵੇਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਝੁਲਸਦੇ, ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਰਦੇਹਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸੁਰਾਹੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਚਮਚੇ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਉਸ ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੂੰ ਸ਼ਾਰਦਾ ਏਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਈ ਸੀ। ਕਾਲਜ ਦੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਵਿਚੋਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦਸ ਕੁੜੀਆਂ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ। ਇਕ-ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਬੱਸ ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਹੀ ਨਾਤਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਤੂੰ ਦੱਸ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਅਗਿਆਤਵਾਸ ਕਿਉਂ ਭੋਗ ਰਹੀ ਏਂ।” ਸਹੇਲੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ।

“ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਿਲਾ ਮੈਂ ਸ਼ਾਰਦਾ ਹੀ ਹਾਂ। ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਦੱਸਣ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਾਨੇ ਤਾਂ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੀ ਉੱਥੇ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਨਾਮਧਾਰੀ ਉਸ ਸੁਆਣੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਸਿੱਧੀ ਘਰ ਚਲੇ ਗਈ ਅਤੇ ਪੜਛੱਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਫਾਇਲਾਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ, ਆਪਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਪੁਰਾਣੀ ਐਲਬਮ ਸਭ ਕੁਝ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਇਨਾਮ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਲੱਭ ਲਏ। ਤੇ ਫਿਰ ਭੱਜੀ-ਭੱਜੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆ ਗਈ।” ਤੂੰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਘਰ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ਇਹ ਤਾਂ ਸਰਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਤੂੰ ਆ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤਿਉਹਾਰ ਹੀ ਹੈ।” ਪਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਕੀ ਘਰ ਨੂੰ ਲਿੱਪਣ ਪੋਚਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਿਉਹਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੈ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਏ, ਉਹ ਕਹਿ ਕੇ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰੋ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਸ਼ਾਰਦਾ ਹੈ।” ਸ਼ਾਰਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰੋ। ਠੀਕ ਹੈ ਨਾ।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ

ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਈ। ਘਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੁੱਕਰ ਮਿੱਟੀ ਘੱਟਾ ਸੀ, ਕਿਥੇ ਖਿਲਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਮਾਨ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸੁੰਘਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਰਦਾ ਦਿਨ ਭਰ ਘਰ ਦਾ ਘੱਟਾ ਮਿੱਟੀ ਝਾੜਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੋਫੇ 'ਤੇ ਫੈਲ ਕੇ ਬੈਠੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਿਆਂਦੇ ਖਿਡਾਉਣੇ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸੰਯੁਕਤਾ ਮੋਹੰਤੀ

1957 ਵਿੱਚ ਉੜੀਸਾ ਦੇ ਪਿੰਡ ਬੋਰੀਕੀਨਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਗਤਸਿੰਘਪੁਰ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ। 1978 ਵਿੱਚ ਉਤਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਉਂਦੇ ਰੇਵਨਸ਼ਾ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਐਮ.ਐਸ.ਸੀ (ਬੋਟਨੀ) ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਸੰਯੁਕਤਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਧਾ ਚਰਨ ਮੋਹੰਤੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਚੁਨਲਤਾ ਮੋਹੰਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੈਂਟਰਲ ਬੈਂਕ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਚੀਫ਼ ਮੈਨੇਜਰ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਤੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ 19 ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, 13 ਨਾਵਲ, 11 ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ 4 ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੇਪਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਲਈ ਰਾਜਯਾਨੀ ਪੁਸਤਕ ਮੇਲਾ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਅਮ੍ਰਿਤਯਾਨ ਸਨਮਾਨ, ਬਿਜਯਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੋਹੰਤੀ ਗਲਪ ਸਨਮਾਨ, ਉਤਕਲ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਫਕੀਰਮੋਹਨ ਗਲਪਸੰਮਨ, ਗੋਕਰਨਿਕਾ ਉਪਨਿਆਸ ਸਨਮਾਨ, ਗੰਗਾਧਰ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਪਾਨੀ ਮੋਹੰਤੀ ਕਥਾ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਲੇਖਿਕਾ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਤੇ ਸਮਾਲੋਚਕ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ-ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ 75 ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ : ਨੇ.ਬੁ.ਟਰਸੱਟ, ਵਾਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨਪੀਠ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਡਾਇਮੰਡ ਬੁਕਸ, ਰੀਥਿਕ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਮਾਨ ਬੁਕ ਸਟੋਰ, 21ਵੀਂ ਸੈਂਚਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਬਿੰਦਰਾ ਦੀਆਂ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਮੌਲਿਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ 40 ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਲੋਚਨਾ ਸੰਬੰਧੀ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਪੜ੍ਹਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰ ਲੇਖ, ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ, ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ। ਮੌਲਿਕ ਕਵਿਤਾਵਾਂ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ।

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ ਨੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ, ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਪਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਵਿ-ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਿਤ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨਾਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਡਾਇਲੋਗ ਵਿਦ ਡਾਇਸਪੋਰਾ' ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ, ਕਈ ਕਾਲਜਾਂ ਨਾਲ 'ਡਾਇਸਪੋਰਾ: ਸ਼ੋਰਟ ਟਰਮ ਕੋਰਸ' ਦਾ ਆਯੋਜਨ, ਗਦਰ ਅੰਦੋਲਨ ਉਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਵਾਦ ਮਿਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਅਨੁਵਾਦਕ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਐਕਡਮੀ ਤੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਇੰਡੀਆਨੇਟ ਬੁਕਸ ਵਲੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਪਰਿਪੇਖ' ਨਾਮਕ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕੈਡਮੀ ਤੋਂ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ : ਸਮਕਾਲ, ਸਰੋਕਾਰ ਤੇ ਸੰਤਾਪ' ਨਾਮਕ ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਅਈਆਂ।

98681-82835

Email : jasvinderkaurbindra@gmail.com

ਬੇਬਸ

(ਉੜੀਆ ਕਹਾਣੀ)

ਸੰਯੁਕਤਾ ਮੋਹੰਤੀ

ਅਨੁਵਾਦ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ

ਇਸ ਸਾਲ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਠੰਢ ਘੱਟ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਵਜੇ ਵੀ ਅਸਮਾਨ ਉਤੇ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਲਾਲੀ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਆਫਿਸ ਵਿੱਚ ਛੁੱਟੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਆਰਤੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਆਫਿਸ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਟੱਲ ਦੂਰੋਂ ਸੁਣਾਈ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਅਪੂਰਵਾ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਚਦੀ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਵੇਰੇ ਦੀ ਪੁੰਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਆਰਤੀ ਤਕ ਸ਼ਿਮਟ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ।

ਆਫਿਸ ਗੇਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਉਹ ਰਿਕਸ਼ਾ ਲੱਭਣ ਲੱਗੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਪੜਾਸੀ ਨੇ ਗੇਟ ਨੂੰ ਤਾਲਾ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੁੰਦਲਕਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਦੂਰ ਤਕ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਇੱਕ ਰਿਕਸ਼ਾ ਆਉਂਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਇਕੱਲੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਡਰ ਗਈ। ਉਹ ਹੱਟਾ-ਕੱਟਾ, ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਚੋਬਰ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਦਾੜੀ-ਮੁੱਛ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਤਕੜੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਇਹ ਛੇਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵੇਗਾ।

“ਕੇਦਾਰਗੌਰੀ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਚਲੇਗਾ ?”

“ਹਾਂ ਜੀ, ਚਲਾਂਗਾ।”

“ਕਿਨੇ ਪੈਸੇ ... ?”

ਜੀ, ਦਸ ਰੁਪਏ।”

ਉਸ ਨੇ ਇਕਦਮ ਸਹੀ ਰੇਟ ਕਿਹਾ। ਅਪੂਰਵਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਆਇਆ-ਜਾਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਰਿਕਸ਼ੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਦੇਖਿਆ। ਰਿਕਸ਼ੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਟੁੱਟੇ-ਭੱਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਨਾਲੋਂ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਸੀ। ਪਰ ਆਫਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਇੱਕਲੇ ਖੜੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਚਪੜਾਸੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਚਾਬੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ਫੜਿਆ ਤੇ ਰਿਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਈ।

ਅਪੂਰਵਾ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਬੀ.ਜੇ.ਬੀ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਮੀਡੀਅਮ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਵੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਗਲੀ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾ ਕੇ, ਮੇਨ ਸੜਕ ਵੱਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੀ। ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਸਕੂਲ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਕਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੌਸੀ ਮੰਦਰ ਦੇ ਚੌਰਾਹੇ ਤੋਂ ਵਿਵੇਕਾਨੰਦ ਮਾਰਗ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਅਪੂਰਵਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵਲੋਂ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬੇਗਲਿਆਂ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਆਫਿਸ ਤੋਂ ਥੱਕੀ-ਟੁੱਟੀ ਨਿਕਲੀ ਅਪੂਰਵਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਈ।

ਉਸ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਕੇਦਾਰਗੌਰੀ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਤੂੰ ਕਿੱਧਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਏ ?”

“ਉੱਧਰ ਜਾਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੱਗਣਗੇ!”
ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਉਂ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੋਜ਼ ਦਸ ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ
ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਠੀਕ ਹੈ, ਰਹਿਣ ਦੇ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਹੀ
ਉਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।” ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ
ਉਤਰਣ ਲੱਗੀ।

“ਮੈਡਮ, ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਦਿਓ।”

“ਕਿੰਨੇ...?”

“ਦਸ ਰੁਪਏ।”

“ਕੀ! ਉਥੋਂ ਦੀ ਇੱਥੇ ਤਕ ਆਉਣ
ਦੇ ਦਸ ਰੁਪਏ?”

“ਹਾਂ ਮੈਡਮ! ਮੈਂ ਐਨੇ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।”

“ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਜਿੱਥੋਂ
ਦੀ ਗੱਲ ਤੈਅ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਹੀ
ਤੈਨੂੰ ਪੂਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਦੇ ਪੂਰੇ
ਪੈਸੇ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਏਂ। ਦੂਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ
ਵੀ ਫਿਰ ਪੈਸੇ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਉਥੇ ਹੀ ਲੈ ਕੇ
ਚਲਾ।”

ਰਿਕਸ਼ਾਵਾਲਾ ਅੜ ਗਿਆ। ਉਹ
ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ
ਚੋਬਰ ਦਾ ਮੂਡ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਇਸ
ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਰਿਕਸ਼ਾ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ
ਗਿਆ।

ਉਥੇ ਕਈ ਯਾਤਰੀ ਪੁਰੀ ਜਾਣ ਲਈ
ਬੱਸ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ
ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਹਿਣਗੇ।
ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ
ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਚਾਨਕ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਗਏ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ।

ਅਪੂਰਵਾ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਅਜੀਬ ਲੱਗਾ, ਜੋ ਇਸ
ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ
ਉਹ ਇੱਕਲੀ ਕੀ ਕਰੇਗੀ! ਭੀੜ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਹ
ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਮੇਜ
ਖਰਾਬ ਹੋਏਗੀ ਜਦਕਿ ਇਸ ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਦਾ ਕੀ
ਵਿਗੜੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ
ਦੱਸੀ। ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ
ਬਰਗੜ੍ਹ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।”

“ਹਾਏ! ਤੂੰ ਬੁਠ ਕਿਉਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਏਂ। ਬਰਗੜ੍ਹ ਤੋਂ
ਆਇਆ ਹੈ ਜਾਂ ਬੀ.ਜੇ.ਬੀ. ਸਕੂਲ ਵਲੋਂ। ਕਿੰਨੇ
ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੁਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਏਂ।”
ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ
ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੇਦਾਰਗੌਰੀ
ਆਪਰਟਮੈਂਟ ਕਿੱਥੇ ਹੈ? ਗੈਰਾਜ ਚੌਕ ਕੋਲ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ
ਇੱਥੋਂ ਰਵੀ ਟੌਕੀਜ਼ ਲਈ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਲੱਗਦੇ ਹਨ,

ਕੇਦਾਰਗੌਰੀ ਜਾਣ ਲਈ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਲੱਗਣਗੇ? ਚਲ
ਜਾ। ਮੈਡਮ ਤੋਂ ਇਕ-ਦੋ ਰੁਪਏ ਵੱਧ ਲੈ ਲਵੀਂ। ਐਵੇਂ
ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਏਂ?”

ਅਪੂਰਵਾ ਨੂੰ ਹਾਰ ਕੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ ਹੀ

ਪਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੁਪਿਆ
ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਰੋਂ ਪਾਸੇ ਸੋਸ਼ਣ
ਤੇ ਬੇਇਨਾਸਫੀ ਨਾਲ ਜੂਝਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬੇਚੈਨ ਹੋਣ
ਲੱਗੀ। ਗੱਲ ਦੋ ਰੁਪਏ ਜਾਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ
ਦੇ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕੀ ਸਹੀ ਹੈ, ਕੀ ਗਲਤ ਇਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਕੇ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਮੁੱਛਣਾ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ
ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਅਜੇ ਸੋਚੀ ਪਈ ਹੋਈ
ਸੀ। ਰਿਕਸ਼ੇਵਾਲੇ ਦੇ ਅਜੀਬ ਵਿਹਾਰ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੂੰ
ਕੁਝ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਜੇ
ਕਿਸੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ
ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਸੋਚੇਗਾ! ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਹਿਮਤ
ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਤਾਂ

ਪੈਦਲ ਚਲਣਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਐਨੇ ਹੌਲੀ ਕਿਉਂ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਏਂ?”

ਉਸ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਕੀ ਹੋਇਆ?”

“ਕੀ ਹੋਇਆ? ਐਨੇ ਟੁੱਟੇ-ਭੱਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤੈਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ।”

“ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਾੜਾ ਲੱਗਣ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਬਰਗੜ੍ਹ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀ ਦੀਦੀ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਉਂਦੀ-ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।”

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗਲਤ ਗੱਲ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਬਕਵਾਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਆਖਰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਲਾਉਣ 'ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਟੁੱਟੇ-ਭੱਜੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਵੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲੈਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਾ-ਫਿਰਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਪੁਰਵਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੀਚ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਬਰੇਕ ਲਗਾਈ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਉਥੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਨਾ!” ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਤਿਲਮਿਲਾ ਗਈ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਐਨੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।”

ਫਿਰ ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ, “ਹਾਂ, ਇਹੀ ਹੈ!” ਔਹ ਹੋ! ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਕਿਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚਿਆ, ਰਿਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇ ਰੁਪਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗੀ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵਾਂਗੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਿ ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਬੁਥ 'ਤੇ ਜਾ ਪਈ।

×××

ਇਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਲਿਆ ਨਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬਦਤਮੀਜ਼ ਆਦਮੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਨੇ ਪੂਜਾ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਆਫਿਸ ਆ ਕੇ ਚੰਦਾ ਮੰਗਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਚੰਦਾ ਵਸੂਲ ਰਿਹਾ ਏਂ?

ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,

“ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਚੰਦਾ ਨਹੀਂ ਵਸੂਲ ਰਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਬਸ ਮੈਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਿਓ।”

ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਅਪੁਰਵਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਸੀ ਕਿ ਪੂਜਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਚੰਦੇ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੁਹਾਡਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੀ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ। ਮੈਂ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਪੈਸੇ ਉਹ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਲੈਣਗੇ।”

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਫਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪੈਸੇ ਲੈਣ ਦਾ ਅਸਲੀ ਹੱਕਦਾਰ ਉਹ ਹੈ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਕ ਉਹ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਅਜੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਆਫਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਦਾ ਬਿਲ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਫਿਰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਜਦਕਿ ਉਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਟ ਲਗਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਖੀਰ ਲੱਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਲ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ।

ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਗਾਹਕ ਨੇ ਫੋਨ ਦਾ ਰਿਸੀਵਰ ਚੁੱਕਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਫੋਨ ਤਾਂ ਡੈੱਡ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੇਜਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿੱਧਰੇ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਾਰਸ਼ਤਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ?” ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਗਾਹਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।”

×××

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੀਬ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਫੋਨ ਦੇ ਬਗੈਰ ਸਾਰੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਹਿਕਰਮੀਆਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਭਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਕੋਈ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ‘ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨੇ ਫੋਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਨਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਟੈਲੀਫੋਨ ਐਕਸਚੇਂਜ ਵੱਲ ਚੱਕਰ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੀਆਂ ਚੱਪਲਾਂ ਹੀ ਘਿਸ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਦੇਖ ਕੇ ਅਖੀਰ ਇੱਕ ਜੂਨੀਅਰ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਉਸ ਲਾਇਨਮੈਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਦੇਂਦੇ। ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਹੁਣੇ ਹੋ ਜਾਏਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਕੱਢ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰਨਾ। ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿਓ।’

ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਜਿਹੇ ਮਜ਼ਾਕ ਭਰੇ ਬੋਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਵਾਊਚਰ ਉਤੇ ਸਾਈਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਰਾਜ਼ੀ ਨ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਮੈਨੇਜਰ ਨੇ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ‘ਵਾਲਸ ਦਿਖਾ ਕੇ, ਦਸਖਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਇੰਜ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਝੂਠਾ ਸਨਮਾਨ ਦੇਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਬਹੁਤ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਰਵਿਸ ਨ ਦੇਣ ਦਾ ਡਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਜ਼ਬੂਰੀਵੱਸ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਪਏ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਵੀ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਪੈਸੇ ਕਿਉਂ ਲਏਗਾ। ਚਲੋ, ਇਸ ਦੇ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਚਲ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰੀਏ।”

ਸਭ ਬੇਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਕੌਣ ਕਿਸ ਦੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ! ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਐਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਸ ਦਿਨ ਇੱਛਾ ਨਾ ਹੋਣ ‘ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ

ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਵੱਧਣ ਲੱਗੀ ਹੈ।

xxx

ਕਰੀਬ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਦਮੀ ਫਿਰ ਆਫਿਸ ਆਇਆ। ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਵੀ ਉਹ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਫਿਸ ਕਿਉਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਚੱਕਰ ਮਾਰਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਖੋਜ-ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਫੋਨ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਫੋਨ ਫਿਰ ਡੈਂਡ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸਬਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ

ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਨੀ ਵਾਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਫੋਨ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਨ ਆਇਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਆਫਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਆਦਮੀ ਫੋਨ ਦੇ ਖੰਭੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਝ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ

ਕਿਹਾ, ‘ਇਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਕੀ ਖਰਾਬੀ ਹੈ।’

ਉਸ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ‘ਕੇਬਲ ਵਿੱਚ ਫੋਲਟ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜੇ.ਈ. ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰੋ। ਸ਼ਾਇਦ ਬੋਰਡ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਡਿਫੇਕਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।’

ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਪਾਰਕ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਖੰਭੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਆਫਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖੰਭੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੋਈ ਲਾਟਰੀ ਲੱਗ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ

ਸੀ, ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪੈਸੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਲੈ ਲੈ। ਪਰ ਅੱਜ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਜਾਈਂ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਐਨਾ ਵੱਧ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਈਸ਼ਵਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਅੱਗੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਬਾਲਕੋਨੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਭ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਕਿੰਨਾ ਬੇਬਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਿੰਨਾ ਦੀਨ-ਹੀਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਖੀਰ ਮੈਂ ਆਪ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਕੇ, ਆਫਿਸ ਦੇ ਚਪੜਾਸੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿ, ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ ਹਨ, ਲਵੋ, ਪਰ ਕੰਮ ਅੱਜ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਜਾਵੇ।’ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਬੇਬਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਚੀਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣ ਲਈ ਨ ਤਾਕਤ ਬਚੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਕਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀਹ ਦਾ ਨੋਟ ਕੱਢ ਕੇ ਉਸ ਵੱਲ ਵੱਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਜੋ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਨੌਕਰੀ ਹੀ, ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਰੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਪੈਸੇ

ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

xxx

ਜੇ ਇਹ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਰਸਤੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਰੁਪਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਆਨਾਕਾਨੀ ਨਾ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਬੰਦਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਇਮ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸਜ਼ਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਲਈ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਹੋਣ ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਤਕਲੀਫ਼ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਉਸ ਸੱਜਣ ਬੰਦੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਦੋ ਰੁਪਏ ਵਾਧੂ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੁਪਏ ਦੇ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਹਾਂ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਹੀ ਬਿਠਾਈਂ। ਇੰਜ ਅੱਧੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਕਰੀਂ।’

ਇਹ ਕਹਿਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਮੁੜੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਚਲ ਪਈ।

ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ

ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਦੀ ਉਰਦੂ ਕਹਾਣੀ ‘ਧੂੰਆਂ’ ਉਸ ਦੇ ਉਰਦੂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਧੂੰਆਂ’ ਵਿਚ ਸਾਲ 1941 ਦੌਰਾਨ ਛਪੀ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮਸਊਦ ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਦੌਰਾਨ ਆ ਰਹੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੇਕਾਬੂ ਖਿਆਲਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਮਸਊਦ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਸ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸੇ ਦੌਰਾਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੇ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮੰਟੋ ਨੇ ਮਸਊਦ ਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ—

ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖਾਂ

ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਵੀ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਤਾਬੀਰ” ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚਾਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੰਪਾਦਨ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਰੂਪ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।

ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਫੋਟੋਗਰਾਫੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵੈੱਬ ਰੇਡੀਓ ਰੰਗ ਐਂਡ ਐੱਮ ਵਿੱਚ ਬਤੌਰ ਸਲਾਹਕਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਸਟ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ

ਨੇ। ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਸਿੱਧਵਾਂ ਦੇ ਨਾ ਦੇ ਜੰਮਪਲ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜਨਾਬ ਕੰਵਰ ਇਮਤਿਆਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਅਦਬੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਭਾਲਿਆ, ਸਗੋਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਤੋਰਿਆ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਪੂਰਥਲਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਪੱਧਰੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਮੰਚ ਸੰਚਾਲਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛਪਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਸਥਾ ਸਿਰਜਣਾ ਕੇਂਦਰ (ਰਜਿ.) ਵਿੱਚ ਬਤੌਰ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਅਤੇ ਅਦਬੀ ਸ਼ਾਮ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਿੱਚ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇਣਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮਾਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਹੈ।

70874-15886

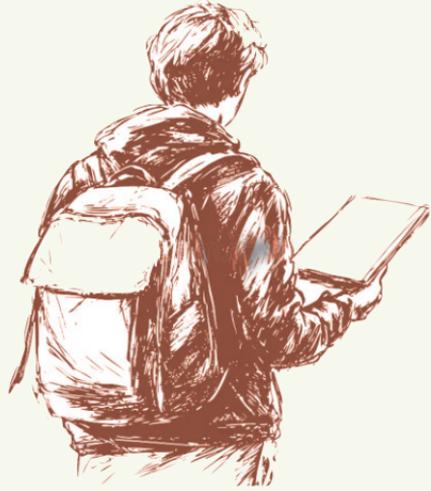
ਪੁੰਆਂ

(ਉਰਦੂ ਕਹਾਣੀ)

ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ

ਅਨੁਵਾਦ

ਸ਼ਹਿਬਾਜ਼ ਖ਼ਾਨ

ਉਹ ਜਦ ਸਕੂਲ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਸਾਈ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਟੋਕਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਟੋਕਰੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਾਜ਼ਾ ਜ਼ਿਬਾਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੱਕਰੇ ਸਨ, ਖੱਲਾਂ ਉਤਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੋਸ਼ਤ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁੰਆਂ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਗ੍ਹਾ-ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਇਹ ਗੋਸ਼ਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮਸੂਦ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗਰਮੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜਿਹੀ ਦੌੜ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਫੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿੰਦਾਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਉਸਦੀ ਅੱਖ ਫੜਕਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਉਸ ਵਕਤ ਸਵਾ ਨੌਂ ਵੱਜੇ ਹੋਣਗੇ ਪਰ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਮਿੱਟੀ ਰੰਗੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਵੇਰਾ ਹੈ। ਸਰਦੀ ਵਿੱਚ ਤੀਬਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਰਾਹ ਚੱਲਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਸਮਾਵਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਾਂਗਰ ਗਾੜ੍ਹਾ ਸਫ਼ੈਦ ਪੁੰਆਂ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਸ਼ੈਅ ਭਾਰੀ ਦਿਖ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਖੱਲੇ ਦੱਬੀ ਹੋਵੇ। ਮੌਸਮ ਕੁਝ ਐਸੀ ਹੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਗਵਾਹ ਸੀ, ਜੋ ਰਬੜ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਪਾ ਕੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਜਾਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਸਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮੱਧਮ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਾਨਾਫੂਸੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਕ

ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਮਸੂਦ ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਬਸਤਾ ਨੱਪੀ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਵੀ ਸੁਸਤ ਸੀ। ਜਦ ਉਸਨੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਖੱਲ ਦੇ ਤਾਜ਼ਾ ਜ਼ਿਬਾਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੱਕਰਿਆਂ ਦੇ ਗੋਸ਼ਤ ਤੋਂ ਸਫ਼ੈਦ-ਸਫ਼ੈਦ ਪੁੰਆਂ ਉੱਠਦਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਉਸ ਪੁੰਏ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਠੰਢੀਆਂ-ਠੰਢੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਲਕੀਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਜਾਲ ਜਿਹਾ ਬੁਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਗਰਮੀ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਰਾਹਤ ਪਹੁੰਚਾਈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਠੰਢੇ ਬਰਫ਼ ਹੱਥਾਂ ਉੱਤੇ ਬੈਂਤ ਖਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪੁੰਆਂ ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਕਰੇ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ।

ਮਸੂਦ ਜਦ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾ ਹੋਈ ਕਿ ਸਕੂਲ ਸਿਕੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਸਤੇ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਕੇ

ਸਕੂਲ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਉੱਟ ਪਟਾਂਗ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਛੁੱਟੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਕੁਝ ਆ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਨੌਟਿਸ ਬੋਰਡ ਦੇ ਕੋਲ ਜਮ੍ਹਾਂ ਸਨ ਤੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇੱਕ ਹੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਸਊਦ ਨੇ ਜਦ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਸਿਕੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮਰ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਉਸਨੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਜਦ ਉਸਦੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਲਿਜਾਣ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਦਿੱਕਤ ਹੋਈ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਬਾਗਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਜਨਾਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਚੀਕਣੇ ਚਿੱਕੜ ਦੇ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਤਿਲਕਿਆ ਕਿ ਪੱਟੀ ਹੋਈ ਕਬਰ ਵਿੱਚ ਡਿਗਦੇ-ਡਿਗਦੇ ਬਚਿਆ।

ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਉਹਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਸਨ। ਸਰਦੀ ਦਾ ਜ਼ੋਰ, ਉਹਦੇ ਚਿੱਕੜ ਨਾਲ ਲਿੱਬੜੇ ਕੱਪੜੇ, ਲਾਲ ਨੀਲੇ ਹੱਥ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਸਫ਼ੈਦ-ਸਫ਼ੈਦ ਪੱਥੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੱਕ ਜੋ ਕਿ ਬਰਫ ਦੀ ਡਲੀ ਵਾਂਗਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆ ਕੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਧੋਣੇ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਣ ਦਾ ਕੰਮ, ਇਹ ਸਭ ਉਸਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਸਿਕੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਬੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਆ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਜਦ ਸਿਕੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਉੱਠੇਗਾ ਤਾਂ ਬਾਗਿਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਤੇ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਏਨਾ ਚਿੱਕੜ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਲੋਕ ਤਿਲਕਣਗੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗਣਗੀਆਂ ਕਿ ਉਹ ਤੜਫ ਉੱਠਣਗੇ।

ਮਸਊਦ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਡੈਸਕ ਦਾ ਜਿੰਦਰਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਜੋ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਲਿਆਉਣੀਆਂ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀਆਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਬਸਤਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘਰ ਦੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਉਹੀ ਦੋ ਤਾਜ਼ਾ ਜ਼ਿਬਾਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੱਕਰੇ ਦੇਖੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਸਾਈ ਨੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਦੂਸਰਾ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਮਸਊਦ ਦੁਕਾਨ ਅੰਗਿਓਂ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਗੋਸ਼ਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁੰਆਂ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖੇ। ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਉਹਨੇ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਬੱਕਰੇ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜੋ ਹਾਲੇ ਫੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਗੋਸ਼ਤ ਗਰਮ ਸੀ। ਮਸਊਦ ਦੀ ਠੰਢੀ ਉਂਗਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗਰਮੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗੀ। ਕਸਾਈ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਛੁਰੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮਸਊਦ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ

ਫਿਰ ਗੋਸ਼ਤ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਜਦ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਕੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਮਾਲੂਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹਦੇ ਅੱਬਾ ਜੀ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ ਜਨਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਜਾਣੇ ਹੀ ਸਨ, ਮਾਂ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੈਣ। ਮਾਂ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਬੈਠੀ ਸਾਲਣ ਪਕਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਕੁਲਸੂਮ ਕੋਲ ਹੀ ਇੱਕ ਕੰਗੜੀ ਫੜੀ ਦਰਬਾਰੀ ਦੀ ਸਰਗਮ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਿਉਂਕਿ ਗਲੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਗੌਰਮਿਟ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੀ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇਸਲਾਮੀਆ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਿਕੰਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਸਊਦ ਨੇ ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਸਕੂਲ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਛੇਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁੱਝ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਖੇਡਣ ਦੇ ਲਈ ਵੀ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇੱਕ ਮੇਲਾ ਕੁਚੈਲਾ ਤਾਸ਼ ਆਲੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਮਸਊਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੂਡੋ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਖੇਡ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਖੇਡਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਥੇ ਸਨ ਕਿ ਮਸਊਦ ਨੇ ਕਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਦਤਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਸਤਾ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਰੱਖਣ ਤੇ ਕੋਟ ਉਤਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਦੀ ਸਰਗਮ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਰੇਗਾਮਾ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਪਾਲਕ ਕੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਾਲਕ ਕੱਟਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਹਰੇ-ਹਰੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਗਿੱਲਾ-ਗਿੱਲਾ ਢੇਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੋੜੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਦ ਪਾਲਕ ਨੂੰ ਸ਼ੇਕ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਸਫ਼ੈਦ-ਸਫ਼ੈਦ ਪੁੰਆਂ ਉੱਠਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਪੁੰਏ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮਸਊਦ ਨੂੰ ਬੱਕਰੇ ਦਾ ਗੋਸ਼ਤ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ।

ਇਸ ਲਈ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੰਮੀ ਜਾਨ! ਅੱਜ ਮੈਂ ਕਸਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ‘ਤੇ ਦੋ ਬੱਕਰੇ ਦੇਖੇ। ਖੱਲ ਉੱਤਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੁੰਆਂ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਬਹ-ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।”

“ਅੱਛਾ!” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਕੋਲਾ ਝਾੜਨ ਲੱਗੀ।

“ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਗੋਸ਼ਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਗਰਮ ਸੀ।”

“ਅੱਛਾ!” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਹ ਭਾਂਡਾ ਚੁੱਕਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਪਾਲਕ ਦਾ ਸਾਗ ਧੋਤਾ ਸੀ

ਤੇ ਰਸੋਈ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ।

“ਤੇ ਇਹ ਗੋਸ਼ਤ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਫੜਕਦਾ ਵੀ ਪਿਆ ਸੀ।”

“ਅੱਛਾ” ਮਸ਼ੂਦ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਨੇ ਦਰਬਾਰੀ ਸਰਗਮ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਪਿਆਨ ਮੋੜਦੀ ਹੋਈ। ‘ਕਿੱਦਾਂ ਫੜਕਦਾ ਸੀ?’

“ਏਦਾਂ... ਏਦਾਂ” ਮਸ਼ੂਦ ਨੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਦੀ ਫੜਕਣ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ।

‘ਤੇ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ?’

ਇਹ ਸਵਾਲ ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਗਮ ਭਰੇ ਦਿਮਾਗ ਤੋਂ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਢਿਆ ਕਿ ਮਸ਼ੂਦ ਇੱਕ ਲਹਿਜ਼ੇ ਦੇ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਦਿਮਾਗ ਹੋ ਗਿਆ। ‘ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਇੰਦਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕਸਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ‘ਤੇ ਗੋਸ਼ਤ ਫੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਗਰਮ ਸੀ।’

“ਗਰਮ ਸੀ” ਅੱਛਾ ਮਸ਼ੂਦ ਇਹ ਦੱਸ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਕਰੋਗਾ?

“ਦੱਸੋ”

“ਆ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ।”

“ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸੋ, ਕੰਮ ਕੀ ਹੈ।”

“ਤੂੰ ਆ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ।”

“ਜੀ ਨਹੀਂ... ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਦੱਸੋ।”

“ਦੇਖ ਮੇਰੀ ਕਮਰ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ” ਮੈਂ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਲੋਟਦੀ ਆ ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਪੈਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦਬਾ ਦੇ। ਮੇਰਾ ਚੰਗਾ ਭਰਾ ਜੋ ਹੋਇਆ। ਅੱਲਾਹ ਦੀ ਕਸਮ ਬੜਾ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।... ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਸ਼ੂਦ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਰ ਉੱਤੇ ਮੁੱਕੀਆਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

“ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਕਮਰ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ? ਜਦੋਂ ਦੋਖੋ ਦਰਦ ਹੋ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਘੁਟਵਾਉਂਦੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਹੋ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ?” ਮਸ਼ੂਦ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ।

“ਚਲੋ... ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖ ਦਿਆਂ ਕਿ ਦਸ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਘੁਟਾਂਗਾ।”

“ਸ਼ਾਬਾਸ਼... ਸ਼ਾਬਾਸ਼...!” ਉਹਦੀ ਭੈਣ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਗਮ ਵਾਲੀ ਕਾਪੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਲੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਕਮਰੇ ਦੀ ਤਰਫ ਚੱਲ ਪਈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਤੇ ਮਸ਼ੂਦ ਦੋਵੇਂ ਸੌਂਦੇ ਸੀ।

ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਦੁਖਦੀ ਹੋਈ ਕਮਰ ਸਿੱਧੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉੱਪਰ ਅਸਮਾਨ ਦੀ ਤਰਫ ਦੇਖਿਆ। ਮਿੱਟੀ ਰੰਗੇ ਬੱਦਲ ਝੁਕੇ ਹੋਏ ਸੀ। “ਮਸ਼ੂਦ ਅੱਜ ਜ਼ਰੂਰ ਬਾਗਿਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ।”

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨੇ ਮਸ਼ੂਦ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਪਰ ਉਹ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਲੋਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਜਦ ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਆਪਣੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਲੋਟ ਗਈ

ਤਾਂ ਮਸ਼ੂਦ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਵਕਤ ਦੇਖਿਆ।

“ਦੇਖੋ ਬਾਜ਼ੀ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜਣ ਵਿੱਚ ਦਸ ਮਿੰਟ ਬਾਕੀ ਨੇ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕਮਰ ਘੁੱਟਣੀ ਛੱਡ ਦਿਆਂਗਾ।”

ਬਹੁਤ ਅੱਛਾ, ਪਰ ਤੂੰ ਹੁਣ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਖ਼ਰੇ ਨਾ ਦਿਖਾ। ਏਹਰ ਮੇਰੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਆ ਕੇ ਜਲਦੀ ਕਮਰ ਘੁੱਟ ਵਰਨਾ ਯਾਦ ਰੱਖੀਂ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੰਨ ਖਿੱਚਾਂਗੀ।... ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਨੇ ਮਸ਼ੂਦ ਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ।

ਮਸ਼ੂਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਕਮਰ ਘੁੱਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮਸ਼ੂਦ ਦੇ ਭਾਰ ਦੇ ਥੱਲੇ ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਦੀ ਚੌੜੀ ਚਕਲੀ ਕਮਰ ਵਿੱਚ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਝੁਕਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦ ਉਸਨੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਘੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਮਿੱਟੀ ਗੁੰਨਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਨੇ ਮਜ਼ਾ ਲੈਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਹਾਏ-ਹਾਏ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕੁਲਸ਼ੂਮ ਦੀ ਕਮਰ ਉੱਤੇ ਗੋਸ਼ਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਮਸ਼ੂਦ ਦਾ ਪੈਰ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਬੱਕਰੇ ਦਾ ਗੋਸ਼ਤ ਦਬਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਹਨੇ ਕਸਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ‘ਤੇ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਛੂਹ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਨੇ ਕੁਝ ਪਲ ਦੇ ਲਈ ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਐਸੇ ਖ਼ਿਆਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਿਰ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਜਦਕਿ ਕੋਈ ਖ਼ਿਆਲ ਮੁਕੰਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਕ ਦੇ ਵਾਰ ਮਸ਼ੂਦ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਗੋਸ਼ਤ ਦੇ ਲੱਥੜੇ ਵਿੱਚ ਹਰਕਤ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹਰਕਤ ਜੋ ਉਸਨੇ ਬੱਕਰੇ

ਦੇ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਗੋਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਬਦ-ਦਿਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਮਰ ਘੁੱਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਸਦੇ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਥੱਲੇ ਕੁਲਸੂਮ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਾਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਦੱਬੀ-ਦੱਬੀ ਆਵਾਜ਼ ਜੋ ਕਿ ਮਸਊਦ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਸ ਗੁੰਮਨਾਮ ਜਿਹੇ ਸੁਰ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਟਾਈਮ ਪੀਸ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ ਪਰ ਮਸਊਦ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਕੁਲਸੂਮ ਦੀ ਕਮਰ ਘੁੱਟਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦ ਕਮਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੱਟੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਤਾਂ ਕੁਲਸੂਮ ਸਿੱਧੀ ਲੇਟ ਗਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ “ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਮਸਊਦ, ਸ਼ਾਬਾਸ਼। ਲੈ ਹੁਣ ਲੱਗੇ ਹੱਥ ਲੱਤਾਂ ਵੀ ਘੁੱਟ ਦੇ। ਬਿਲਕੁਲ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ” ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਮੇਰੇ ਭਰਾ।”

ਮਸਊਦ ਨੇ ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਕੁਲਸੂਮ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਭਾਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਮੱਛੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਤੜਫ ਗਈਆਂ। ਬੋਧਿਆਨੇ ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ ਤੇ ਦੋਹਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮਸਊਦ ਡਿੱਗਦੇ-ਡਿੱਗਦੇ ਬਚਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਤੜਫ ਸਮਾ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਫਿਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਘੁੱਟੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ “ਇਹ ਤੁਸੀਂ ਹੱਸਣਾ ਕਿਉਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਧੇ ਲੇਟ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਘੁੱਟ ਦਿਆਂ।”

ਕੁਲਸੂਮ ਸਿੱਧੀ ਲੇਟ ਗਈ। ਲੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜੋ ਗੁਦਗੁਦੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਉਸਦੀ ਜਿਸਮ ਵਿੱਚ ਬਾਕੀ ਸੀ। “ਨਾ ਭਾਈ ਮੇਰੇ ਗੁਦਗੁਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਟ-ਪਟਾਂਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟਦਾ ਏ।”

ਮਸਊਦ ਨੇ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੇ ਗੁਲਤ ਤਰੀਕਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। “ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਾਰ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਭਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗਾ” ਤੁਸੀਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹੋ। “ਹੁਣ ਇਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁੱਟਾਂਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।”

ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਮਸਊਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਤੋਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੁਲਸੂਮ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਜਮਾਏ ਕਿ ਉਸਦਾ ਅੱਧਾ ਭਾਰ ਕਿਤੇ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਿਆ।

ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਚਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਕੁਲਸੂਮ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਕੜੀਆਂ ਹੋਈ ਮੱਛੀਆਂ ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਦੱਬ ਕੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਤਿਲਕਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਮਸਊਦ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਤਣੇ ਹੋਏ ਰੱਸੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਬਾਜ਼ੀਗਰ ਨੂੰ ਚਲਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਾਜ਼ੀਗਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰੱਸਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ

ਤਿਲਕਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਕੁਲਸੂਮ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਘੁੱਟੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਸਵਾਦ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਥੱਕਰੇ ਦੇ ਗਰਮ ਗਰਮ ਗੋਸ਼ਤ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕੁਲਸੂਮ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਜ਼ਬਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਖੱਲ ਉੱਤਰ ਜਾਣ ‘ਤੇ ਕੀ ਇਸਦੇ ਗੋਸ਼ਤ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰੀਆਂ ਨਿਕਲੇਗਾ? ਲੇਕਿਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬੇਹੁਦਾ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਣ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਜਰਿਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਲੇਟ ਨੂੰ ਸਪੱਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ।

“ਬੱਸ ਬੱਸ।” ਕੁਲਸੂਮ ਥੱਕ ਗਈ। “ਬੱਸ ਬੱਸ।”

ਮਸਊਦ ਨੂੰ ਇਕਦਮ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੁੱਝੀ ਉਹ ਪਲੰਘ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਉਤਰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕੁਲਸੂਮ ਦੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਦਗੁਦੀ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਹਾਸੇ ਦੇ ਮਾਰੇ ਉਹ ਲੇਟਪੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਸਊਦ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇਵੇ ਪਰ ਜਦ ਉਸਨੇ ਇਰਾਦਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਲੱਤ ਮਾਰਨੀ ਚਾਹੀ ਤਾਂ ਮਸਊਦ ਉੱਛਲ ਕੇ ਉਸ ਝਟਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਲੀਪਰ ਪਾ ਕੇ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਹਲਕੀ ਹਲਕੀ ਬੂੰਦਾਬੰਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੱਦਲ ਹੋਰ ਵੀ ਝੁਕ ਆਏ ਸੀ। ਪਾਣੀ ਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕਤਰੇ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਵਿਹੜੇ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ। ਮਸਊਦ ਦਾ ਜਿਸਮ ਇੱਕ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੜਕਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਹਵਾ ਦਾ ਠੰਢਾ-ਠੰਢਾ ਬੁੱਲਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਛੂਹਿਆ ਅਤੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨੱਕ ‘ਤੇ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕੰਬਣੀ ਜਿਹੀ ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾ ਉੱਠੀ।

ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਠੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਕਬੂਤਰ ਤੇ ਕਬੂਤਰੀ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਖੰਭ ਖਿਲਾਰੀ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੋੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਰਮ ਨੇ। ਗੁਲਦੋਦੀ ਤੇ ਨਿਆਜ਼ਬੋ ਦੇ ਹਰੇ-ਹਰੇ ਪੱਤੇ ਉੱਪਰ ਲਾਲ-ਲਾਲ ਗਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਨੀਂਦ ਘੁਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਐਸੀ ਨੀਂਦ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹੋਸ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਨਰਮ-ਨਰਮ ਸ਼ਵਾਬ ਇਛ ਲਿਪਟ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਉੱਨ ਦੇ ਕੱਪੜੇ। ਮਸਊਦ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਉਸਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਇੱਕ ਗੁੰਮਨਾਮ ਜਿਹਾ ਮਜ਼ਾ ਇਸ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬਾਗਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦੇਰ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜਦ ਮਸਊਦ ਦੇ ਹੱਥ ਬਿਲਕੁਲ ਠੰਢੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦਬਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਫ਼ੈਦ ਧੱਬੇ ਪੈਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੁੱਠੀਆਂ ਕੱਸ ਲਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਭਾਫ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਗਰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗਰਮੀ ਤਾਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਉਹ ਸਿੱਲ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅੱਗ ਸੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਹਾਲੇ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲੀ ਬੁਰਕੀ ਹੀ ਚੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ।

ਬਾਪ-ਬੇਟੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਹੋਈ। ਮਸਊਦ ਦੀ ਮਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਜਲਦੀ ਦੂਸਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਘਰਵਾਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਮਸਊਦ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਤਾਕੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। ਬਾਗਿਸ਼ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਸਰਦੀ ਵੱਧ ਗਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਹਵਾ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸਰਦੀ ਬੇਆਰਾਮੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਤਲਾਬ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਪਰੋਂ ਠੰਢੀ ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਗਰਮ ਸੀ।

ਮਸਊਦ ਜਦ ਫ਼ਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਲੇਟਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖ਼ਵਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਰਦੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਧਸ ਜਾਵੇ ਜਿੱਥੇ ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਰਾਹਤ ਵਾਲਾ ਨਿੱਘ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਠੰਢੀਆਂ-ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਦੇ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਪੱਠਿਆਂ 'ਚ ਹਲਕੀ-ਹਲਕੀ ਦਰਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਲਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾ ਆਇਆ। ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਅਟਕ ਜਿਹੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮਸਊਦ ਨੂੰ ਇਲਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਸ ਅਟਕਾਵ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਿਸਮ ਵਿੱਚ ਬੇਆਰਾਮੀ, ਇੱਕ ਦੱਬੀ ਹੋਈ ਬੇਆਰਾਮੀ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਿਸਮ ਖਿੱਚ ਕੇ ਲੰਬਾ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਦੇਰ ਤੱਕ ਗੁਦਗੁਦੇ ਕਲੀਨ ਉੱਤੇ ਕਰਵਟਾਂ ਬਦਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਰਸੋਈ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਆ ਨਿਕਲਿਆ। ਨਾ ਕੋਈ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ। ਇੱਧਰ ਓਧਰ ਜਿੰਨੇ ਕਮਰੇ ਸਨ, ਸਭ ਖੋਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਬਾਗਿਸ਼ ਹੁਣ ਰੁਕ ਗਈ ਸੀ।

ਮਸਊਦ ਨੇ ਹਾਕੀ ਅਤੇ ਗੋਂਦ ਕੱਢੀ ਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦ ਉਸਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹਿੱਟ ਲਈ ਤਾਂ ਗੋਂਦ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਲੱਗੀ ਅੰਦਰੋਂ ਮਸਊਦ ਦੇ ਬਾਪ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ 'ਕੌਣ?'

'ਜੀ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਮਸਊਦ।'

'ਅੰਦਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, 'ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏਂ?'

'ਜੀ, ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।'

'ਖੇਡੋ... ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਵਕਫ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਕਿਹਾ 'ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਘੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ... ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੌਲਾ ਨਾ ਪਾ।'

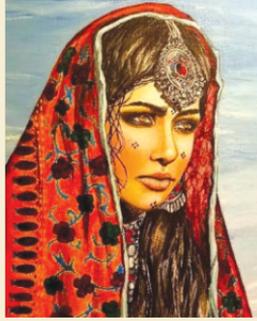
ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਸਊਦ ਨੇ ਗੋਂਦ ਉਥੇ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਹਾਕੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸਨੇ ਦੂਸਰਾ ਭੇੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਸਊਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੁੱਝੀ। ਦੱਬੇ ਪੈਰ ਉਹ ਭੇੜੇ ਹੋਏ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਤੇ ਧਮਾਕੇ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਪੱਲੇ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਦੋ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਲਸੂਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਸਹੇਲੀ ਬਿਮਲਾ ਨੇ ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਲੇਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਡਰ ਕੇ ਫਟਾਫਟ ਚਾਦਰ ਲੈ ਲਈ।

ਬਿਮਲਾ ਦੇ ਬਲਾਉਜ਼ ਦੇ ਬਟਨ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸੀ ਤੇ ਕੁਲਸੂਮ ਉਸ ਦੇ ਸੀਨੇ ਨੂੰ ਘੂਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮਸਊਦ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪੁੱਠਾਂ ਜਿਹਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਉਥੋਂ ਪੁੱਠੇ ਪੈਰੀਂ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਉਹ ਜਦ ਬੈਠਕ ਵੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਅਥਾਹ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਦੇ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚਣ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਤਾਕੀ ਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਜਦ ਮਸਊਦ ਨੇ ਹਾਕੀ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਕੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਰੱਖਿਆ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਦਬਾਅ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਕੀ ਵਿੱਚ ਲਚਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੌਡਲ ਤੜਕ ਕਰਕੇ ਟੁੱਟ ਜਾਏਗਾ ਉਸਨੇ ਗੋਡੇ ਉੱਤੇ ਹਾਕੀ ਦੇ ਹੌਡਲ ਵਿੱਚ ਲਚਕ ਤਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਈ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਟੁੱਟ ਨਾ ਸਕੀ। ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਹਾਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਸ਼ਤੀ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਦ ਤੱਕ ਉਹ ਥੱਕ ਕੇ ਹਾਰ ਗਿਆ ਤੇ ਤੁਭਕ ਕੇ ਉਸਨੇ ਹਾਕੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ।

ਅਦਮ ਖ਼ਾਂ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹਸੀਨ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਦੇ ਬਰਫ਼ੀਂ ਕੱਜੇ ਪਹਾੜਾਂ 'ਚ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ-ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੂਜੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਇਕਲੋਤਾ ਛੋਕਰਾ ਰਬਾਬੀ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਰਈਸ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਇਕਲੋਤੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਧੀ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਆਪਾ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਸੱਭਿਅਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੱਦਾਂ-ਬੰਨੇ ਤੋੜ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣ ਲਈ ਅਣਥੱਕ ਯਤਨ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਕਬਾਇਲੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਅਲਹਿਦਗੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀ। ਫੇਰ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਪ ਝੱਲਿਆ। ਵਿਛੋੜਾ ਹੋਵਾਉਂਦੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਜੋਗ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਬੇਬਸ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਅਦਮ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਬਉਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੌਤ ਦੋਹਾਂ ਇਸ਼ਕ-ਵਣਜਾਰਿਆਂ ਲਈ ਮਲੂਮ ਬਣ ਕੇ ਬੋਹੜੀ। ਆਖ਼ਰ ਦੋ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਬਰ ਨਸੀਬ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਸ਼ਤੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਹ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਕਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ...

—ਸੋਨੀਆ ਮਨਜ਼ਿਦਰ

ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ

ਕੋਟਕਪੂਰੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ 'ਚ ਗਲੀਲੀਓ-ਨਿਊਟਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੀ ਸਟਰਿੰਗ ਥਿਊਰੀ ਤੱਕ ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਆਂਟਮ ਥਿਊਰੀ 'ਤੇ ਲਿਖੀ ਮਨਦੀਪ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਪਸੰਦ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਟਮ ਆਰਟ ਅਤੇ ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ ਬਰਗੜੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਇਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਨਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ 'ਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਕਬੂਲ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਿਸਰਚ ਜਰਨਲਾਂ 'ਚ ਮਨਦੀਪ ਦੇ ਲਿਖੇ ਆਰਟੀਕਲ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਛਪਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨਦੀਪ ਪਿਛਲੇ ਤੇਈ-ਚੌਵੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਕੂਲਾਂ, ਡਿਗਰੀ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਕਾਲਜਾਂ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਪੇਚੀਦਗੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਲਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਿਗਿਆਸੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਤੰਗਲੀ ਵੀ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਵੱਖ

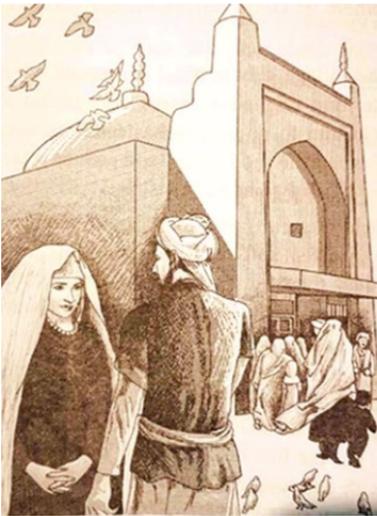
(ਅਜ਼ਲਾਂ ਦਾ ਵੇਲਾ। ਪਸਾਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪਲ ਪਹਿਲਾਂ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ ਦੋ ਪਵਿੱਤਰ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਕੀਤੀ। ਵੱਡੇ ਵਕਫ਼ੇ ਮਗਰੋਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮਿਲਣੇ ਦਾ ਅਹਿਦ ਕੀਤਾ। ਅਹਦ ਮੁਕਾ ਰੂਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਡਾਰ ਬਣ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ 'ਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਅਣਗਿਣਤ-ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਣ ਆਪੋ-ਆਪਣਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਅਰਬਾਂ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਪਾਕ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸੁਰਗ ਕਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਣਾ ਤੈਅ ਸੀ। ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਕੇ।)

ਉੱਤਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ। ਇਹ ਘਾਟੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਸਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲੰਘਦਾ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗਾ ਦਰਿਆ, ਮਨਮੋਹਕ ਬਨਸਪਤੀ, ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗੇ ਪੰਛੀ ਅਤੇ

ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਚਹਿਲ

ਪ੍ਰਾਂਤ (NWFP) ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਦੇ ਅਮੀਰ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਲਾਲੂਦੀਨ ਅਕਬਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਅਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਬੜਾ ਮਕਬੂਲ ਸੀ। ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਪਸ਼ਤੂਨ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ ਸਦਰ ਖ਼ਾਨ। ਸਦਰ ਖ਼ਾਨ 'ਖ਼ਟਕ' ਨੇ ਇਹ ਕਿੱਸਾ ਸਾਲ 1118 ਹਿਜਰੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਜੋ ਤਕਰੀਬਨ 1706-07 ਈਸਵੀਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਬਰ ਕਾਲ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਦੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਣ ਦੇ ਪੁਖਤਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਪਸ਼ਤੋਂ ਅਕੈਡਮੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਕਿੱਸਾ 1959 ਈਸਵੀਂ ਵਿੱਚ ਛਪਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਅਕੈਡਮੀ ਮੁਤਾਬਕ ਇਸ ਕਿੱਸੇ ਵਿਚਲਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਕਬਰ ਦਾ ਸਮਕਾਲੀ ਸੀ। ਅਦਮ ਕੂਜੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਮੁਹੱਬਤੀ ਰੂਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਵੱਡੀ ਕਬਰ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ਼ਕ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਤਣਦੇ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਇੱਛਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਲੋਟਿਆ ਕਿ ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਜ਼ਾਲਮ ਤੰਗਲੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਡ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਉਹ ਇੱਕ-ਮਿਕ ਹੋ, ਇਸ ਘਾਟੀ ਅੰਦਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ਼ਕ-ਮਿਜਾਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ ਬਿਖੇਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਖ਼ੁਖ਼ਾਰ ਪਹਾੜੀ ਜਾਨਵਰ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਵੈਨ-ਸਵੈਨਤਾ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦ-ਕੁਸ਼ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਦੇ ਇਸ ਪੂਰਬੀ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਨੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬੈਬਰ-ਪਖਤੂਨਵਾ ਦੇ ਮਾਲਕੰਦ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੋ, ਚਿਤ੍ਰਾਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਤੱਕ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ

ਅਦਮ ਖਾਂ ਤੇ ਦੁਰਖਾਨੀ

(ਪਸ਼ਤੂਨ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ)

ਸਮਾਂ : 970 ਹਿਜਰੀ

ਸਥਾਨ : ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਹਸੀਨ ਸ਼ਾਮ
ਦਾਸਤਾਂ ਦੁਰਖਾਨੀ-ਅਦਮ ਖਾਨ

ਮੌਸਮ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਮਿਜ਼ਾਜ਼ ਸਦਕਾ ਪਤਝੜ ਦੀ ਰੁੱਤੇ। ਬਲਿਹਾਰੀ ਰਹੀ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਸੋਨੇ ਰੰਗੇ ਰੰਗਾਂ 'ਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਚਾਂਦੀ ਰੰਗਾ ਪਾਣੀ ਢੋਹਦਾ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਆਪਣੇ ਵੇਗ ਨੂੰ ਘਟਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਿਰਾ-ਪੁਰਾ ਸੁਰਗ ਧਰਤ 'ਤੇ ਆਣ ਡਿੱਗਾ ਹੋਵੇ। ਉੱਤਰ ਵਲੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਮਨਮੋਹਕ ਠੰਢੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਰਦ ਰੁੱਤ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਦਿਨ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਸਜ-ਪਜ ਕੇ ਦਾਅਵਤਾਂ ਲਈ ਇੱਕਠੇ ਹੋ, ਖਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਰੇ ਦੇ ਚੋਬਰ ਬਬਰਾਕ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਆਇਸ਼ਾ ਨਾਲ ਮੁਕੱਰਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਦੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਹਾਂ ਘਰਾਂ ਵਲੋਂ ਰੱਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਇਸ਼ਰਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਬਬਰਾਕ ਦਾ ਪੱਗ-ਵੱਟ ਭਰਾ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰਈਸ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਲਈ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਅਤੇ ਦਾਅਵਤ ਪੀਯੂ ਦੇ ਹੀ ਨਵੇਂ ਉਸਰੇ 'ਹੁਜਰੇ' ਵਿੱਚ ਸਜਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਮਹਿਫ਼ਲ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਭਰਨ ਲਈ ਪੀਯੂ ਨੇ ਕੂਜੇ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨੌਜਵਾਨ ਰਬਾਬੀ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੌਂਦਿਆ ਸੀ। ਅਦਮ ਦੀ ਰਹੱਸਮਈ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ 'ਚੋਂ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਕਰਦਾ ਨਿਰਾ ਜਾਦੂ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ।

ਸ਼ਿਗਾਰੇ ਹੋਏ ਹੁਜਰੇ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਹੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਦੁਲਹਨ ਆਇਸ਼ਾ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਲਾੜੀ ਦੇ ਘਰ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਬਹੁ-ਰੰਗੀ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕੂਚੀਆਂ ਪਹਿਨ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਬਸੂਰਤ ਦੁਰਖਾਨੀ ਵੀ ਸ਼ੁਮਾਰ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਤੈਅ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਜ ਸਾਂਝੀ ਕੰਧ ਦੇ ਦੋਹੋਂ ਪਾਸੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਮਹਿਫ਼ਲ ਸਜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਅਜਿਹੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬੀ ਅਦਮ

ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੀ ਫ਼ਰਮਾਇਸ਼ ਉੱਠੀ। ਅਦਮ ਹੁਜਰੇ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਾਲੇ ਆਸਨ 'ਤੇ ਆਣ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਨੁਮਾ ਇਲਾਹੀ ਤਾਲ 'ਤੇ ਤਾਰਾਂ ਸੋਧਦਾ-ਸੋਧਦਾ ਉਹ ਅਚਾਨਕ 'ਪਖਤਾਈ' ਧੁਨ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੁਆਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਝੂਮਦੇ ਹੋਏ ਪਸ਼ਤੋ ਨਾਚ 'ਆਤਨ' ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ, ਝੂਮਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਡੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਲਾਲੀ ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਮਦਹੋਸ਼ੀ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੰਧੋਂ ਪਾਰ ਬੈਠੀਆਂ ਅੱਲੜ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਸੈਨਤਾਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਅਚਾਨਕ ਧੁਨਾਂ ਦੇ ਏਸ ਵਗਿਣ ਵਿੱਚ ਵਗਿਣ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ ਇਸ਼ਰਤਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਬਾਬੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਭਰੂਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਸੱਲੇ ਗਏ। ਬਿਰਕਦੀਆਂ-ਕੰਬਦੀਆਂ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਜਾਦੂ ਹਰ ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਰੱਬ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਕਰ, ਉਹ ਵੇਗ ਭਰੀਆਂ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਰਬਾਬੀ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਦਮ ਵੀ ਅੱਜ ਨੀਲੇ ਅਸਮਾਨੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਗਿਣ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਗੀਤ ਰੂਹਾਂ ਤੱਕ ਘਰ ਕਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜ਼ਰੋ-ਜ਼ਰੋ 'ਚ ਹੁਣ ਧੁਨਾਂ ਵਾਸ ਕਰ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਸਦਾ ਪਰਦੇ 'ਚ ਕੱਜੀਆਂ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਲਈ ਗੱਲ ਵੱਸੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਰਹੀ

ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਅਦਮ ਸਦਾ ਹੀ ਦੇਵਲੋਕ ਤੋਂ ਆਇਆ ਇੱਕ ਮਤਵਾਲਾ ਸੀ। ਵਰ੍ਹੇ-ਛਿਮਾਹੀ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਉਸ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਦਿੱਖ ਦੇ ਜਮਾਲ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਦਮ ਦਾ ਰਬਾਬ ਹੀ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਿਯੂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਆਸ 'ਚ ਆਈ ਦੁਰਖਾਨੀ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਜ਼ਹਿਨ 'ਚੋਂ ਹੀ ਕੱਢ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਅਦਮ ਦੀ ਰਬਾਬ ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹਰ ਪੁਨ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਬੇਬਸ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

“ਜਾਪਦੈ ਮੈਂ ਹੀ ਰਬਾਬ ਹਾਂ, ਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕੰਬਣੀ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਪੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਨੱਚ ਰਹੀ ਹੈ”, ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਖੁਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਚੁਰ-ਚੁਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਆਖਿਆ ਗਿਆ।

“ਤੇ ਜੇ ਤੂੰ ਅਲਬੇਲਾ ਰਬਾਬੀ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਣੈ”, ਜੁੜ ਬੈਠੀਆਂ ਅੱਲੜ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਦੂਜੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਪਹਿਲ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ “ਜੇਕਰ ਬਨੇਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਅਲਮਸਤ ਰਬਾਬੀ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਵੀ ਨਸੀਬ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ”। ਪਹਿਲੀ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਬਨੇਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਦ ਪਰਦੇ 'ਚੋਂ ਅਦਮ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਬੋਲੀ, “ਤੇਰੀ ਇੱਕ ਝਲਕ 'ਤੇ' ਸੌ ਜਨਮ ਕੁਰਬਾਨ, ਵੇ ਅਲਮਸਤਾ”।

ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਕੁੜੀਆਂ ਬਨੇਰੇ ਚੜ੍ਹ, ਰਬਾਬੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛਿਣ ਤੱਕਦੀਆਂ। ਅਗਲੇ ਪਲ ਹੀ ਲਟਬੋਰੀਆਂ ਹੋ, ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਵਿੱਛੇ ਗਲੀਚੇ 'ਤੇ ਖਰਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਆਣ ਡਿੱਗਦੀਆਂ। ਹੁਣ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਰਬਾਬੀ ਪੁਨ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੂਰ ਕਿਤੇ ਸੁੰਨੇ ਬਰਫੀ ਕੱਜੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੰਘ ਗਈ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਆਦਮ ਨੇ ਨਵੀਂ ਪੁਨ ਛੇੜ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਪੁਨ ਨਾਲ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਸੀ। ਇਸੇ ਪੁਨ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦੋਂ ਅਚਨਚੇਤੀ ਆਣ ਜਗਾਇਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਇਹ ਪੁਨ ਹਕੀਕੀ ਰੂਪ 'ਚ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਈ ਸੀ। ਮਦਮਸਤ ਪੈੜਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਬਨੇਰੇ ਤੱਕ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਮਸਾਂ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਹੁਜ਼ਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਛਿਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤਲਾ ਪਰਦਾ ਸਰਕਿਆ ਤੇ ਉਸਦਾ ਦੈਵੀ ਹੁਸਨ ਨਸ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਐਨ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੁਜ਼ਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਐਨ ਵਿਚਾਲੇ ਬੈਠੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਨੇਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸਿਰ ਘੁਮਾਇਆ।

ਅੱਖਾਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਅਜ਼ਲਾਂ ਵੇਲੇ ਦਾ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਇਲਾਹੀ

ਵਸਲ ਦਾ ਅਸਲ ਵੇਲਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਤੱਕਣੀ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ - ਕੀ ਧਰਤ ਤੇ ਕੀ ਸੁਰਗ। ਅਦਮ ਆਪਣੀ ਹੋੜ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਰਬਾਬ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਕਿਤੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਅਦਮ ਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਮਹਿਫ਼ਲ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਵੀ ਡਿੱਗਦੀ-ਢਹਿੰਦੀ ਬੇਸੁਰਤੀ ਵਾਪਸ ਸਹੇਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਤੀ। ਪੌੜੀਓਂ ਉੱਤਰਦੀ ਦਾ ਪੈਰ ਸਰਕ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਆਣ ਧੜੱਕੇ ਡਿੱਗੀ। ਗਿੱਟੇ 'ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਮੋਚ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਅੰਦਰ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ। ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਪੁੱਛ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਿਫ਼ਲ ਛੱਡ, ਉਹ ਮਹਿਮਾਨਖ਼ਾਨੇ ਜਾ ਬੈਠ ਗਈ। ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਲੰਘ ਗਈ। ਨੀਂਦ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣੀ ਸੀ? ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਅਦਮ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਮਗਰੋਂ ਹੁਣ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਿਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿੱਚ ਆਈ ਦੁਰਖਾਨੀ ਆਪਣਾ ਆਪਾ ਗੁਆ ਬੈਠੀ ਸੀ।

ਦੁਰਖਾਨੀ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਮੁਕੱਰਰ ਹੈ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੱਬੂ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਪੀਯੂ ਦੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਜੁਬਾਨ ਦੇ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਖ਼ਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ, ਮਿਨਤ ਕਰ, ਉਸ ਦੇ ਅੱਬੂ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ 'ਚ ਸ਼ਿਰਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲਈ ਸੀ। ਉਹ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਭੇਜੇ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੁੱਲ ਗਈ। ਉਹ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਕਟੋਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਈ ਸੀ। ਰਬਾਬੀ ਪੁਨ ਉਸ ਨੂੰ ਵਹਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਅਣਜਾਣ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਲੈ ਗਈ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਅਦਮ ਵੀ ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ਼ਕੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਪੁਰ-ਅੰਦਰੋਂ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੀ - ਦੁਰਖਾਨੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਬਿਤਾਇਆ ਇੱਕ ਪਲ ਵੀ ਅਜਾਈ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਆਏ ਦੋਸਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਤਾਂ ਪੀਯੂ ਨਾਲ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸਬਰ ਅੰਦਰੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੀਯੂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਅੱਜਾਮ ਦੀ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਪੀਯੂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਤੈਅ ਸੀ। ਤੈਸ 'ਚ ਆਏ ਪੀਯੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਹੁਜ਼ਰੇ ਦਾ ਮਹਿਮਾਨ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਅੱਜ ਮਿਟ ਜਾਣਾ ਸੀ”। ਸਭੇ ਸਮਝਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਇਸ਼ਕ ਮਜ਼ਾਜ਼ੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਹ-ਰਸਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਫ਼ਸ਼ਾਨ ਮੁਲਕ ਅੰਦਰ ਪਖਤੂਨਵਾ ਦੇ ਮਾਲਕੰਦ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਸਨ, ਕੂਜਾ ਬਜ਼ਦਾਰਾਂ ਤੇ ਬਾਰਾ ਬਜ਼ਦਾਰਾ। ਕੂਜੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦਾ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਸਾਰੇ ਮਾਲਕੰਦ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮੰਨਿਆ-ਪ੍ਰਮਾਣਿਆ ਰਬਾਬੀ ਸੀ। ਉੱਚਾ ਕੱਦ-ਕਾਠ, ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਨਾਲ਼ ਅਦਮ ਸਿੱਧਾ ਅਰੌਂ ਉਤਰਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਅਦਮ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਸਾਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਪੀਰ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਸਦਕਾ ਹਸਨ ਦੇ ਘਰ ਅਦਮ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸੇ ਪੀਰ ਦੀ ਅਸੀਸ ਸਦਕਾ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਘਰ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਧੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਸਾਰੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਸਨ ਦੀ ਰਹਿਬਰ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ 'ਤੇ ਮੋਹਰਬਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਖ਼ੂਬ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਮੁਢਲੀ ਤਾਲੀਮ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੌਲਵੀਆਂ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨੀਂ ਕੁਰਾਨ-ਕਰੀਮ ਵਿੱਚ ਤਾਲੀਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੌਲਵੀ ਗਣਿਤ, ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਹਸਨ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਿੰਤਤ ਸੀ। ਅਦਮ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਈ। ਉਹ ਤਾਂ ਗਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਰੇ ਇੱਕ ਨੇਕ ਦਿਲ ਅਨਭੋਲ ਰੂਹ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਭਟਕਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ੁਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ-ਦੋ ਨੂੰ ਛੱਡ, ਉਸ ਦੇ ਕੋਈ ਜਿਆਦਾ ਦੋਸਤ-ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ਼ ਉਹ ਦਿਲਾ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਪਾਉਂਦਾ। ਪਿੱਛੋਂ ਦੂਰ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਉਹ ਸੁੰਨੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੁੱਢੇ ਮਾਹਿਰ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਹੱਥੋਂ ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੇ ਗੁਰ ਸਿਖਾਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਦਮ ਇੱਕ ਮਾਹਰ ਨਿਸ਼ਾਨਚੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਕੋਲ ਖ਼ਾਨਦਾਨੀ ਦੋਸਤੀ ਬੰਦੂਕ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਦਮ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਅਗਲਾ ਸਰਦਾਰ ਐਲਾਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਪਿਤਾ ਵਲੋਂ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਦੋਸਤੀ ਬੰਦੂਕ ਅਦਮ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਅਦਮ ਦੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰੁਚੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਹਾੜੀ ਮੌਲੇ ਦੌਰਾਨ ਨੌਜਵਾਨ ਕਜ਼ਾਕ ਸਰਦਾਰ ਮੀਰਮਾਈ ਨੇ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੇ ਵਾਲਦ ਦੀ ਜਲਾਲਤ ਨਾ ਸਹਾਰਦਿਆਂ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਮੀਰਮਾਈ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵੇਗਾਰਿਆ। ਖੈਰਆਬਾਦ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਤੀਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਖ਼ਰ

ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਨੇ ਮੀਰਮਾਈ ਦੀ ਕਮਾਨ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮੀਰਮਾਈ ਨੇ ਹਾਰ ਕਬੂਲਦਿਆਂ ਕੂਜੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਜਾ ਕੇ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਤੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਸਮਝ ਹਸਨ ਨੇ ਮੀਰ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੀਰਮਾਈ ਅਤੇ ਅਦਮ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਛਾਤੀ ਚੌੜੀ ਹੋ ਗਈ।

ਅਜਾਈ ਭਟਕਦਿਆਂ ਹੀ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਡਰਾਉਣੀ ਚੀਖ਼ ਸੁਣੀ। ਅਦਮ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਲੰਬੇ ਦਾਹੜੇ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਚਲੇ ਵਾਲ਼ਾ ਫ਼ਕੀਰ ਇੱਕ ਪਹਾੜੀ ਰਿੱਛ ਨਾਲ਼ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫ਼ਕੀਰ ਲਹੂ ਨਾਲ਼ ਲੱਥ-ਪੱਥ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ, ਇੱਕ ਤੇਜ਼ ਤੀਰ ਨਾਲ਼ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਰਿੱਛ ਦਾ ਕੰਨ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਜਾਨਵਰ ਡਰ ਕੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਅਦਮ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੇ। ਲਹੂ ਬਹੁਤ ਵਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਫ਼ਕੀਰ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੀਸੇ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਹੱਡੀ ਦੀ ਬਣੀ ਘਸਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਤਿਕੋਣੀ ਡਿਕਕਰੀ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਅਦਮ ਦੀ ਤਲੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ।

“ਮੈਂ ਰਬਾਬੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਹੈ। ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਰਬਾਬ ਕਿਤੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਰਬਾਬ ਆਪੇ ਮਿਲ ਜਾਉ।” ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਇੱਕ ਨੁਕਤਾ ਦੱਸ ਗਿਆ, “ਅੱਲ੍ਹਾ-ਤਾਲ਼ਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਇਸ ਨੂੰ ਰਬਾਬੀ ਤਾਰਾਂ ਤੇ ਚਲਾਈ, ਸੰਗੀਤ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਤੇਰਾ ਰਾਹ ਰੁਸ਼ਨਾਏਗਾ।”

ਐਨਾ ਕਹਿ ਫ਼ਕੀਰ ਨੇ ਅਦਮ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਸਵਾਤ ਕੰਢੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਲਈ ਕਬਰ ਪੁੱਟੀ। ਦੋਹ ਦਫ਼ਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਵੀ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਨੇਕੀ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਮਦਹੋਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਧੁੰਨਾਂ ਸੁਣ ਉਭੜਵਾਹੇ ਉੱਠ ਪੈਂਦਾ। ਫੇਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਰਬਾਬ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੀ ਧੁਨ ਸੁਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਤੋਂ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਮਿਲਦਾ।

ਇੱਕ ਰੋਜ਼ ਅਦਮ ਦਰਿਆ ਲਾਗੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠਾਂ ਸੌਂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹੀ ਫ਼ਕੀਰ ਮੁੜ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ। “ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਕਿਹਾ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ।” ਅਦਮ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਮੁੜਕੇ ਵਿੱਚ ਗੜੱਚਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਤਿੱਖੜ ਦੁਪਹਿਰੇ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਬਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਖੋਲਿਆ।

ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਉਸ ਨੇ ਕਬਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਢਕ ਦਿੱਤਾ। ਗੀਝੇ 'ਚ ਉਸਨੂੰ ਸਾਂਭ, ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਰਬਾਬ ਲੱਭਦਾ ਰਿਹਾ। ਨਵੀਂ ਰਬਾਬ ਤਾਂ ਮੇਲੇ ਵੇਲ਼ੇ ਹੀ ਮਿਲਣੀ ਸੀ। ਚਿਲਮ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਮੇਲਾ ਜੁੜਨ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਪਏ ਸਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੈਦੂ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੇ-ਭਟਕਾਓਂਦੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝੁੰਗੀ ਦਿਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਝੁੰਢੀ ਔਰਤ ਉਸ ਝੁੰਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸਿੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਪਹਾੜੀ ਬੱਕਰੀ ਸੀ। ਭੁੱਖ ਅਦਮ ਨੂੰ ਉਸ ਝੁੰਢੜੀ ਨੇ ਬੱਕਰੀ ਦੇ ਦੁੱਧ 'ਚ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਬੇਰੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਰਲਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਰੋਟ ਖਾਂਦਿਆਂ ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਝੁੰਗੀ ਦੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਪਈ ਇੱਕ ਰਬਾਬ 'ਤੇ ਜਾ ਟਿਕੀ। ਰਬਾਬ ਦੇ ਕੋਨੇ ਨਾਲ਼ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਸੂਤ ਦਾ ਧਾਗਾ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਮਨਫ਼ੀ ਸੀ। ਉਹ ਝੱਟ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਉਸੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਰਬਾਬ ਹੈ।

ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਧਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਗੀਝੇ ਚੌਂ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਕੱਢ, ਖਾਲੀ ਧਾਗੇ ਨਾਲ਼ ਗੰਢ ਦਿੱਤੀ। ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਮਾਹਰ ਰਬਾਬੀ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਕਸੀਆਂ। ਡਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਨਾਲ਼ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰ ਛੇੜੀ। ਰੂਹ ਤੱਕ ਪੁੰਜਣ ਵਾਲੀ ਧੁਨ ਉਪਜੀ। ਹੁਣ ਹੌਂਸਲੇ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਨੇ ਝੁੰਢੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਸਬੱਬ ਨਾਲ਼ ਮਿਲੀ ਝੁੰਢੜੀ ਕਿਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਅਦਮ ਨੂੰ ਕਿਤੋਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਆਇਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਝੁੰਗੀ 'ਚ ਬੈਠਾ ਉਹ ਝੁੰਢੜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਛੇੜਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਨੱਤੀਆਂ ਲਾਹ ਉਸ ਨੇ ਰਬਾਬ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਰੱਖ ਦਿਤੀਆਂ।

ਰਬਾਬ ਚੁੱਕ ਉਹ ਵਾਪਸ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁੱਕ ਉਹ ਆਰਾਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਛੇੜਦਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦਿਆਂ ਪੋਟਿਆਂ 'ਚ ਕੱਸਿਆ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਰਬਾਬੀ ਤਾਰਾਂ ਤੇ ਇੰਜ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਾਹਰ ਰਬਾਬੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਰਬਾਬ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਲ੍ਹਾ-ਪਾਕ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਰਬਾਬ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਅਸਲ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵੱਸੋਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਬੀਆਬਾਨ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬੀ ਧੁੰਨਾਂ ਦੀ ਆਮਦ ਸੰਗ ਉਸ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਉਸ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਿਨਾਂ-ਤਿਉਹਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਛੇੜਣ ਦੀ ਮਿਨਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਲੋਭ ਦੇ ਅਦਮ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਰੱਖਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਨੇਕੀ ਤੇ ਫ਼ਕੀਰੀ ਦੇ ਚਰਚੇ ਪੂਰੀ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ। ਹੁਣ ਰਬਾਬ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਸੀ।

ਪਿੱਡੋਂ ਦੂਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਜਾ ਬੈਠਦਾ ਤੇ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਂਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਭੁੱਲ, ਰਿਜ਼ਕ-ਅਹਾਰ ਤਿਆਗ, ਉਹ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਣੀਆਂ ਤਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਅਦਭੁਤ ਸਰਗਮ ਛੇੜਦਾ। ਆਪਣਾ ਕਮਾਨ-ਤਰਕਸ਼ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਉੱਡਦੇ ਪੰਛੀ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਧੁੰਨਾਂ ਸੁਣ ਵਗਦਿਆਂ ਪਾਣੀਆਂ 'ਤੇ ਕਲੱਬਾਜ਼ੀਆਂ ਕਰਦੇ। ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਰਬਾਬੀ ਧੁੰਨਾਂ 'ਤੇ ਝੁਮਣ ਲੱਗਦੇ। ਅਚਾਨਕ ਹਵਾਵਾਂ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਸਾਰੀ ਫਿਜ਼ਾ ਰਬਾਬੀ ਸੁਰਾਂ ਸੰਗ ਜੋਬਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ। ਪੂਰਾ ਅਲੌਕਿਕ ਨਜ਼ਾਰਾ ਬਣਦਾ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਸੁਮੇਲ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਵਾਦਕ ਦੇ ਨਸੀਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ, ਤਵਸ ਦੀ ਸੁੰਨੀ ਹਵੇਲੀ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਰੌਣਕ ਸੀ। ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਕੋਈ ਚੰਗੇ ਕੀਤੇ ਕਰਮ ਅੱਗੇ ਆ ਗਏ। ਸਤਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਬੇ-ਅੱਲਾਦੀ ਹੰਢਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਤਵਸ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫ਼ਕੀਰ ਦੀ ਰਹਿਮਤ ਸਦਕਾ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਤਵਸ ਨੇ ਧੀ ਲਈ ਹਰ ਸਹੂਲਤ ਮੁਹਈਆ ਕਰਵਾ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾ ਉਸ ਨੇ ਮੌਲਵੀ ਪਾਸੋਂ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕੀਤਾ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਵਾਸਤੇ ਹਵੇਲੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸ਼ੈ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅੱਠ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਚੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਤਾਕੀ ਤੋਂ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਦਾ ਅਦਭੁਤ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਜਿਆਦਾ ਸਹੇਲੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕਬੀਲੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਮ ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਸੂਝ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਜੋਬਨ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਈ ਤਾਂ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਅਰਸ਼ੀਂ ਰਾਜ਼ ਅਫ਼ਜ਼ਾ ਹੋਏ। ਹੁਸਨ ਦੀ ਉਹ ਮੂਰਤ ਪੂਰੇ ਪਖ਼ਤੂਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਕਦੇ ਵੇਖੀ ਨਾ ਕਦੇ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੀਆਂ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸੁਹੱਪਣ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਿਰਗਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖਣ ਵਾਲ਼ੇ ਦੇ ਜ਼ਹਿਨ 'ਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਧੁਰ

ਅੰਦਰ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਫ਼ਜ਼ਰ ਵੇਲੇ ਪੰਛੀ ਉਸ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਦੀ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਸ਼ਾਮਾਂ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੇਖ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਪੁੰਨਿਆ ਦੇ ਚੰਨ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ। ਆਪਣੀ ਅੰਮੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਦੇ ਵਿੱਚ ਕੱਜ ਲਿਆ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਇੱਕ ਦੀਦਾਰੇ ਲਈ ਹਰ ਕੋਈ ਉਤਸੁਕ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਸ਼ੋਂ ਉੱਤਰੀ ਪਰੀ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਮਹਿਮਾਨ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਲਈ ਸਿਰ ਦੇ ਪਰਦੇ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਪਰਦਾ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨਾਮ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੇ ਚਰਚੇ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦੇਖਿਆਂ ਹੀ ਉਸ 'ਤੇ ਫ਼ਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਪੀਯੂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਖ਼ੁਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਰੋਗ ਪੀਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਮਦਾਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਮੀ ਵੈਦ ਤਲਬ ਕੀਤੇ। ਨਬਜ਼ ਵੇਖ ਇੱਕ ਸੁਲਝਿਆ ਵੈਦ ਝੱਟ ਪਛਾਣ ਗਿਆ ਕਿ ਸੱਜਰਾ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੀਯੂ ਦੇ ਵਾਲਿਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ਼ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਪੀਯੂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਪੀਯੂ ਨੇ ਝਿਜਕਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ। ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਝੱਟ ਸਮਝ ਆ ਗਈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਘਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਤਵਸ ਨੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਝੱਟ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲਈ ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ।

ਸੋ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਹੁਣ ਪੀਯੂ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਸੀ। ਤਵਸ ਤੇ ਪੀਯੂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇੱਕਠਿਆਂ ਬੈਠ, ਆਉਂਦੇ ਸ਼ਾਹਬਾਨ (ਮਾਘ) ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਹੁਣ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਦੀ ਬੇਗਮ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸ਼ਖ਼ਸ ਪੀਯੂ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਸੁਹਜ ਦਾ ਸ਼ੈਦਾਈ ਸੀ। ਹੁਸਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਿਆਦਾ ਹਲੀਮ ਸੀ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ਼ ਸਮਝੋਤਾ ਜਿਹਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਸਤਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ

ਸੀ। ਆਉਂਦੇ ਵੇਲਿਆਂ ਤੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਵਕਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਬਿਲਕੁੱਲ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਿਛ ਦੀਆਂ ਬੁੱਢੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਘਰੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕੂਚੀਆਂ (ਪਸ਼ਤੋ ਕੁੜਤੀਆਂ) ਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ। ਪੀਯੂ ਦੀ ਅੰਮੀ ਨੇ ਵੀ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਲਈ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ੇ ਭੇਜੇ। ਪਰ ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ

ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਧੁੰਨਾਂ ਸੁਣਦੀਆਂ। ਉਹ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਅੱਭੜਵਾਰੇ ਉੱਠ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਪੁਨ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜੇਕਰ ਸੁਫ਼ਨਾ ਲੰਬਾ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਦੀਆਂ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ-ਉੱਚੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਓਹਲੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਸੋਜ ਮਾਣਦਾ ਇੱਕ ਰੂਹਾਨੀ ਰਬਾਬੀ ਪ੍ਰਸਤਤ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਰਬਾਬੀ ਵੇਖਣ ਲਈ ਸਿਰ ਘਮਾਉਂਦੀ ਤੇ ਸੁਫ਼ਨਾ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵਾਲ਼ੇ ਸਾਜ਼ੀ ਦੇ ਭੇਤ ਦੀ ਭਿਣਕ ਤੱਕ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਪੇਣ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਵਿੱਚ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਖ਼ਾਲਾ ਵੀ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਘਰ ਪੀਯੂ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਖ਼ਾਲਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਆਇਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਰਬੀ-ਅੱਲ-ਤਨੀ (ਮੱਘਰ) ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਬਾਰੇ ਦੇ ਹੀ ਬਬਰਾਕ ਖ਼ਾਨ ਨਾਮ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਨਾਲ਼ ਮੁਕੱਰਰ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਖ਼ਾਲਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਤਵਸ ਕੋਲ ਆਈ। ਉਸ

ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਆਇਸ਼ਾ ਤੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਇਕਠੀਆਂ ਖੇਡਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਨਿਕਾਹ ਮੌਕੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦਾ ਮੌਜੂਦ ਰਹਿਣਾ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਤਵਸ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਮੁਕੱਰਰ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਬੇਗਾਨੀ ਅਮਾਨਤ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਹੁਰਾ ਘਰ ਵੀ ਖ਼ਾਲਾ ਦੇ ਗੁਆਂਢ 'ਚ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਤ ਨੂੰ ਖ਼ਾਲਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਭਾਈ ਤਵਸ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਚੱਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ 'ਤੇ ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਈ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਿਰਕਤ ਵੇਖ ਆਇਸ਼ਾ ਬਾਗੋ-ਬਾਗ ਸੀ। ਨਿਕਾਹ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਬਥਰਾਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਪੀਯੂ ਦੇ ਹੁਜ਼ਰੇ ਵਿੱਚ ਕੂਜੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਬਾਬੀ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਰਬਾਬੀ ਸੁਰਾਂ ਸੰਗ ਪਸ਼ਤੋ ਨਾਚ 'ਆਤਨ' ਦੀ ਤਲਬ ਸੀ। ਆਤਨ ਮਗਰੋਂ ਬਥਰਾਕ ਤਰਫੋਂ ਦਾਵਤ ਵੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਸੀ।

ਦਾਅਵਤ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਮ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਦਿਲ 'ਤੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਆਣ ਦਸਤਕ ਦਿੱਤੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੀ। ਉਹ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਿਵੇਕਲਾ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਣਜਾਣ ਬਣੀ ਸਭ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਣਸੁਲਝੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਵਾਵਰੋਲਾ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਉਹ ਬੇਬਸ ਹੋਈ ਕੰਬਦੇ ਬੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਲਾ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਣ ਘੇਰ ਲਿਆ।

ਉਹ ਕਿਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇ? ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਐਨੀ ਚਿਰੋਕੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਮਸਲਾ ਬਹੁਤ ਸੰਗੀਨ ਸੀ। ਕੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹਮਦਰਦ ਹੋਵੇਗਾ? ਅਦਮ ਦੀ ਇੱਕ ਤੱਕਣੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠਲੀ ਧਰਤ ਖਿੱਚ ਲਈ ਸੀ। ਕੀ ਕੁਦਰਤ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਦਮ ਦੀ ਖੋਹਾਤ ਬਖਸ਼ੇਗੀ? ਜੇਕਰ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਸੌਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੀ ਉਹ ਖਾਲਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੇ? ਜਾਂ ਕੀ ਪਰਵਦਗਾਰ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਕੋਈ ਫ਼ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਖਿੱਚੇਗਾ? ਉਸ ਦਾ ਅਤੀਤ ਦੂਰ ਪਿੱਛੇ ਕਿਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਬੱਸ ਅਦਮ, ਕਲਪਨਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਿਆਸਅਰਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਘੁੱਲ-ਮਿਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਵਿਚਲਾ ਰਬਾਬੀ ਸਾਰੀਆਂ ਧੁੰਨਾਂ ਸਮੇਤ ਉਸ ਦੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਸੀ। ਜਾਗਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੁਰਖਾਨੀ ਇੱਕ ਰਾਤ 'ਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦਰਿਆ ਲੰਘ ਆਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਅਰਸ਼ੋਂ ਉੱਚੀ ਕੰਧ ਉਸ ਮੂਹਰੇ ਆਣ ਡਿੱਠੀ। ਅਦਮ ਤੇ ਥਿਰਕਦੀਆਂ

ਰਬਾਬੀ ਤਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਬੈਰਾਗੀ ਧੁੰਨਾਂ ਉਸ ਕੰਧ ਤੋਂ ਪਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਦ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਉਹ ਸਦਾ ਦਮ ਭਰਦੀ ਰਹੀ, ਸਭ ਮਹਿਜ ਛਲਾਵਾ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭੈਣ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਉਸੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਹੀ ਰਹੀ। ਇਸ਼ਕੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਣ ਲਲਕਾਰਿਆ ਸੀ। ਨੈਣਾਂ ਦੇ ਬਰੂਹੇ ਅਚਾਨਕ ਸੱਚ ਆਣ ਢੁਕਿਆ ਸੀ। ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਖ਼ਾਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੜਪ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

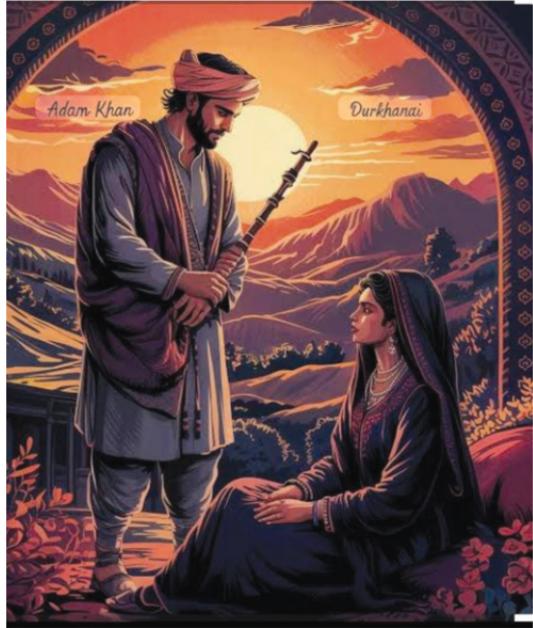
ਤੇ ਡੋਰ-ਡੋਰ ਹੋਇਆ ਅਦਮ ਵੀ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ, ਜਿੱਥੇ ਬੈਠ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰੂਹ ਦਾ ਕਰਾਰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ। ਖਵਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦਾ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਬੇਤਾਬ ਸੀ। ਉਹ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਝਲਕ ਪਾਉਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਤੱਕਣੀ 'ਚ ਸਮੇਟ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਲੰਘ ਜਾਣਾ ਲੋਚਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮੌਜ ਬਣ ਅਗਿਆਤ ਰਸਤਿਆਂ 'ਤੇ ਵਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਫ਼ਕੀਰੀ ਜਾਮਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਪੀਯੂ ਨਾਲ ਹਿਮਾਕਤ ਮਗਰੋਂ ਰੁਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਰਬਾਬ ਚੁੱਕ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੂਜੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲੋਂ-ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਇਹ ਮਿਟ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਯੂਸਫ਼ਜ਼ਈ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਹੈ। ਬਸ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਦੁਰਖਾਨੀ। ਜੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕਾਂਤ, ਰਬਾਬ ਤੇ ਕੁਦਰਤ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੁਰਦਾ ਉਹ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਲੰਘ ਆਇਆ। ਸਰਦ ਸਵੇਰ ਭੁੱਖੋ-ਭਾਣੇ ਉਹ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਰਬਾਬ 'ਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਧੁਨ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ। ਥਿਰਹੋਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਣ ਘੇਰਿਆ ਸੀ। ਪੱਥਰ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਦਰਦ ਸੁਣਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ। ਇਸੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ 'ਚ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ।

ਅਗਲੀ ਦੁਪਹਿਰੇ ਜਦ ਅਦਮ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਆਜੜੀ ਬੱਚੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਜ਼ਾ ਦੁੱਧ ਗਰਮ ਕਰ, ਬੇਸੁਰਤੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਪਿਲਾਇਆ। ਸੁਰਤ ਸੰਭਾਲ ਉਹ ਪਿੱਛਲੇ ਦਿਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੇ ਮੁੜ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦਾ ਹਸੀਨ ਚਿਹਰਾ ਉਸ ਦੇ ਜਹਿਨ 'ਚ ਆਇਆ। ਉਹ ਬਾਰੇ ਬਾਜ਼ਦਾਰੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਲੰਘ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹ ਉੱਥੇ ਹੀ ਛੱਡ ਆਇਆ ਸੀ। ਤੜਪ ਨੇ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਫੜ੍ਹ ਰਬਾਬੀ ਤਾਰਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਦੇ ਪੌਟੇ ਮੁੜ ਨੱਚਣ ਲੱਗੇ। ਅੱਜ ਧੁਨ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਤੇਜ਼ ਹਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰਦੀ ਉਹ ਧੁਨ ਹੁਣ ਅਰਸ਼ਾਂ ਵੱਲ

ਨੂੰ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਰਹਾ ਦਾ ਨਾਦ ਸੀ। ਰੁੱਖ, ਦਰਿਆ, ਪੱਥਰ, ਪਾਣੀ ਸਭ ਖ਼ੁਮਦੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਧੁਨ ਕਿੰਜ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ, ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇੱਕ ਸੁਨੇਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਲਿਆ ਖਲੋਇਆ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਹਾਲ ਪੁੱਜਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਨੇ ਰਸਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗਾਏ ਸਨ, ਸਭ ਇੱਥੇ ਹੀ ਆਣ ਮੁੱਕਣੇ ਸਨ। ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਦੇ ਜੌੜੇ ਪੱਥਰਾਂ ਹੇਠ, ਨਿੱਕੀ ਅਤੇ ਨਿੱਘੀ ਜਿਹੀ ਇੱਕ ਖੁੰਦਰ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣਾ ਉਹ ਇੱਥੇ ਹੀ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ, ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਰਬਾਬ ਸੁਣ ਆਜ਼ੜੀ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਦਿਨ ਦੇ ਕਈ-ਕਈ ਪਹਿਰ ਉਹ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਬਿਤਾ ਦਿੰਦਾ। ਇਸ਼ਕ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬੁਰਕੀ-ਬੁਰਕੀ ਕਰ, ਵਿਰਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਰਬਾਬ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਉਰਜਾ ਭਰ ਜਾਂਦੀ। ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣਾ ਉਹ ਮੁੜ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਲੱਗਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਅਚਨਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਆਣ ਖਲੋਤੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਟਪਲਾ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਉਹ ਸੱਚ ਸੀ। ਭਾਂਬੜ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸੇ ਉੱਠ ਰਹੇ ਸਨ।

ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਖ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਅਸਿਹ ਦਰਦ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੋਬਨ ਕੁੱਤੇ ਹੰਢਾਈ ਪੀੜ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਨਾਲ਼ ਬਗਾਵਤ ਕਰ, ਉਸ ਨੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਅਦਮ ਨਾਲ਼ ਮਿਲਾਉਣ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕੀਤਾ। ਹਿੰਦ-ਕੁਸ਼ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਰਸਤੇ ਜੋਗੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਖ਼ਾਲਾ ਨੇ ਅਦਮ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪੁੱਛਿਆ। ਅਤੇ ਕਬੀਲੇ ਤੋਂ ਚੋਗੀ, ਸਰਦ ਸਵੇਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ, ਉਦ ਦੀ ਚਾਦਰ ਹੇਠ, ਮੂੰਹ ਹਨੇਰ, ਦੋਹਾਂ ਇਸ਼ਕੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਤੁਰ ਪਈ। ਖ਼ਾਲਾ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਪਲ ਸਦੀਆਂ ਵਾਂਗਰ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਸ਼ਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ ਛਿਣ ਵਿੱਚ ਖ਼ਤਮ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਪੀੜ ਹੰਢਾਉਂਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਹਮਣੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਅਦਮ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਪੈਗਾਮ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਜਾਣ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਜੋ ਵੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਸਭ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਖੇਲ ਹੈ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਹਿਮ ਗਈ ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਪਲ ਅਦਮ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ

ਜਾ, ਲੀਨ ਹੋ ਗਈ। ਖ਼ਾਲਾ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਵਸਲ ਦਾ ਪਲ ਸੀ। ਉਹ ਇੰਜ ਮਿਲੇ ਜਿਵੇਂ ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣ। ਅਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਅਹਦ ਵਫ਼ਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਵੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਬਿਨਾ ਬੋਲੇ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਗਏ। ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ-ਕਰਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਚਿੱਟੇ ਕੱਪੜੇ 'ਚ ਲਪੇਟ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਿਕ ਲਈ ਪਿਛਲੀ ਗਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਦੇ ਤੰਦੂਰੀ ਰੋਟੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਗੁਲਗੁਲੇ ਲਕੋ ਕੇ ਲਿਆਈ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ਼ ਤੋੜ ਉਸ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਗੁਲਗੁਲੇ ਖੁਆਏ। ਆਪਣੀ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਨੇ ਅਦਮ ਦੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ। ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਲਵਲੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਅੱਗੇ ਫਰੋਲ ਸੁੱਟੇ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉੱਡ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮਿਲਾਪ ਦੀਆਂ ਇਹ ਘੜੀਆਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚੋਂ ਰੇਤ ਵਾਂਗ ਕਿਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮਿਲਣੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਖ਼ਾਲਾ ਆ ਕੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ਼ ਲੈ ਗਈ। ਪਰ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਪੱਥਰਾਂ ਹੇਠ ਬਣੇ ਅਦਮ ਦੇ ਠਾਣੇ ਵਿਖੇ ਹੀ ਢੇਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਦਮ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆਂ ਲੰਬਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਤਾਂ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਲਈ ਅਦਮ ਦੀ ਤੜਪ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਆਜ਼ੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਵਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਮਲੂਮ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਅਦਮ ਨੂੰ ਉਹ ਮਿਲਿਆ ਉਹ ਇੱਕ ਦੁਬਲਾ-ਪਤਲਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਿਹਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ। ਚਿਤਾਗੁਸਤ, ਹਸਨ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੁਜੇ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਇਆ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਣ ਮਗਰੋਂ ਅਦਮ ਦਾ ਜੁੱਸਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਰੂਪ 'ਚ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਯਾਦ ਪਲ-ਪਲ ਸਤਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਸੀ। ਉਹ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਹੀ ਰਬਾਬ ਲੈ ਦਰਿਆ 'ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਛੱਲਾਂ ਸੰਗ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਛੇੜਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨਾਮ ਦੀ ਧੁੰਦ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਵੈਰਾਗਮਈ ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਮਾਨ ਸੀ।

ਅਦਮ ਮਲੂਕ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੋਈ ਗੀਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੀਯੂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਮਗਰੋਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਵੀ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਐਨੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਖ਼ਬਰ ਲੈ ਆਂਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਨਿਕਾਹ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਵੇਖ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਅਦਮ ਦੀ ਹਸਤੀ ਹਰ ਸਮਝ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਾਰ ਮੰਨ ਹਸਨ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਅਦਮ ਦੇ ਦੋਸਤ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ। ਉਸ ਦੋਸਤ ਨੇ ਬਾਰੇ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੂੰ ਗਿਜ਼ਵਤ ਦੇ ਕੇ ਨਾਲ ਰਲਾ ਲਿਆ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ, ਉਸ ਦੋਸਤ ਨੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ, ਅਦਮ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਚੰਨ-ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਤਾਰਿਆਂ ਸੰਗ ਜਾਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਹਿਨ 'ਤੇ ਅਦਮ ਤੇ ਰਬਾਬੀ ਧੁਨ ਬੱਦਲ ਬਣ ਛਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਖਾਮੋਸ਼ ਬੈਠੀ ਖੁੱਲੀ ਤਾਕੀ 'ਚੋਂ ਉਹ ਚੰਨ ਦੇ ਦੀਦਾਰੇ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪਰਛਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਦਿਸਿਆ। ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਝੱਟ ਪਛਾਣ ਗਈ ਕਿ ਅਦਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਬੁਹਾ ਖੋਲ ਉਸ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਪਿਛਲੀ ਮਿਲਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਮਿਲਣੀ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਪਲ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਦੋ ਹਮਖਿਆਲ ਰੂਹਾਂ ਹੁਣ

ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਉਹ ਖੁੱਲੀ ਤਾਕੀ ਕੋਲ ਇੱਕੱਕਿਕ ਹੋ, ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ। ਫੇਰ ਅਦਮ ਨੇ ਚੁੱਪ ਤੋੜੀ।

“ਤੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ?” ਅਦਮ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨੀਂਦਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ ਹੁਜ਼ਰੇ 'ਚ ਆਇਆ ਰਬਾਬੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ”, ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਨਿਸ਼ੇਰ ਹੋ ਕਿਹਾ।

“ਤੇਰੇ ਨਿਕਾਹ ਦਾ ਵਖ਼ਤ ਨੇੜੇ ਹੈ?” ਅਦਮ ਆਖਿਆ।

ਉਸ ਬੇਝਿਜਕ ਕਿਹਾ “ਦੁਰਖਾਨੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਅਦਮ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕੋਈ ਰਹ-ਰਸਮ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਜੁਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

ਅਦਮ ਦਾ ਕੁਝ ਹੌਂਸਲਾ ਬੱਝਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤੜਪ ਬੇਬੁਨਿਆਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸੇ ਪਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਖੋੜੇ ਨੇ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਝਲਕ ਵੇਖ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਹੁਜ਼ਰੇ ਵਾਲਾ ਮੰਜ਼ਰ ਮੁੜ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੋਇਆ। ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਗਲਵਕੜੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਕਰ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ।

“ਤੇ ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੈਂ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਇਤਜ਼ਾਰ ਕਰੀਂ, ਮੈਂ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ।” ਅਦਮ ਨੇ ਦਮ ਭਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

ਇੱਕ ਪਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਬੁਲੰਦੀ 'ਤੇ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਅੰਦਰਲਾ ਕੁਸ਼ਲ ਨਿਸ਼ਾਨਚੀ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾ, ਤੀਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹ ਦੇਣ ਦੀ ਅਲੌਕਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ।

“ਤੂੰ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਲੈ ਜਾਵੀਂ, ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਸਿਰਫ਼ ਤੇਰੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ” ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਐਨ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਜੋ ਸਹਿਮਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਅਦਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਸੌਂਦਦਾ ਹੈ। ਅਦਮ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਅੰਗੂਠੀ ਆਪਣੇ ਖੀਸੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਉਂਗਲ 'ਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਂਦੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਦੁਰਖਾਨੀ ਵੀ ਇੱਕ ਹੁਮਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਅਦਮ ਲਈ ਕੱਢਿਆ ਸੀ। ਤੋਹਫ਼ੇ ਬਦਲ ਉਹ ਮੁੜ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਘੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਮੁੜ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕਰ ਉਹ ਜੁਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅਦਮ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੀ ਜੂਹ ਲੰਘ ਗਏ ਤਾਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੇ ਸਾਹ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਅਜਿਹੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਦੇਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਮਾਜਿਕ ਗੀਤ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਲੋਹਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕੇ। ਨਾ ਦੁਰਖਾਨੀ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੋਲ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕੀ, ਨਾ ਅਦਮ ਆਪਣੇ ਵਾਲਿਦ ਨੂੰ ਮਨ੍ਹਾਂ ਸਕਿਆ। ਦੋਨੋਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵੇਖ ਲਾਚਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਵਲੋਂ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਾ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਦੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਵਿਦਾਈ ਵੀ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਉਹ ਪੀਯੂ ਦੀ ਬੇਗਮ ਸੀ। ਪਰ ਅਦਮ ਵਲੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਪੀਯੂ ਇੱਕ ਨੇਕਦਿਲ ਤੇ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਬੇਗਮ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਦ ਤਾਲੀਮੋਂ-ਸੱਖਣਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੋਂ ਝਿਜਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਜਲਦਬਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬੇਗਮ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮੰਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਬੇਗਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫਰਿਆਦ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋ, ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵਾਅਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਬਿਨਾ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਆਇਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਅਦਮ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਪੀਯੂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਪਰਬਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਆਇਸ਼ਾ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਦਿਸੀ। ਕੂਜੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਮੇਰੂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ ਲੈਲੀ ਨਾਮ ਦੀ ਸਫ਼ੇਦ ਹਿਰਜ਼ੀ ਨਸਲ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਨੱਸਣ ਵਾਲੀ ਘੋੜੀ ਦਾ ਇਤਜਾਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੌਕਾ ਵੇਖ ਦਿਨ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਪਹਿਰ ਉਹ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹਵਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਪਹੁੰਚ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਔਰਤਾਂ ਸਨ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਝਟ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਅਦਮ ਨਾਲ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਲੈਲੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਲਕ ਝਪਕਦੇ ਹੀ ਉਹ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਸਰੋਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਦਮ ਨਾਲ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਸ

ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਕਲਾਵੇ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਨਣ ਦਾ ਹਰਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਉਸ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਥੱਕ ਚੁੱਕੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਠੁੱਕ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਅਦਮ ਅਜੇ ਠੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਦੋਸਤ ਬਣੇ ਕਜ਼ਾਕ ਸਰਦਾਰ ਮੀਰਮਾਈ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਕਜ਼ਾਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੱਕਾ ਅਸੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਜ਼ਾਕ ਕਬੀਲੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਤ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਪਹਿਰ ਉਹ ਕਜ਼ਾਕ ਕਬੀਲੇ ਬਾਰੀਕੋਟ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਔਰਤ ਵੇਖ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਘੁੱਪ ਹਨੁਰੇ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਨੇ ਮੀਰਮਾਈ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਜਾ ਦਸਤਕ ਦਿੱਤੀ। ਮੀਰਮਾਈ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਿਆ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤ ਝਟ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਪਖ਼ਤੂਨ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਨ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਬੀੜਾ ਚੁੱਕਿਆ।

ਸ਼ਿਕਾਰ 'ਤੇ ਗਏ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਤੁਰਤ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਬੇਗਮ ਦੀ ਇਸ ਬੇਗ਼ੈਰਤ ਹਰਕਤ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਫ਼ਸੋਸ ਹੋਇਆ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਇੱਕ ਪਲ ਅੰਦਰ ਨਫ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਝੱਟ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਉਹ ਜਿਰਗਾ ਸੱਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਖ਼ਤੂਨ ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਜਿਰਗੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਇਮਾਮ ਦੇ ਦੱਸੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਹਰ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਲਾਜ਼ਿਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਜੋ ਜਿਰਗੇ ਅੰਦਰ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਉਹ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲਿਆਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਮੀਰਮਾਈ ਦੇ ਘਰ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਕੂਜੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਮੁੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਵਾਜ਼ਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਇੱਕਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਰਗੇ ਵਾਸਤੇ ਅਦਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਰਦਾਰ ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਵਾਲ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਜੁੰਮੇ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਅਲ-ਕਾਦਿਰ ਦੀ ਮਸ਼ੀਤ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੀਯੂ ਦੀ ਦਰਖ਼ਾਸਤ 'ਤੇ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਅਦਮ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਮੇਰੂ ਸੰਗ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਜਿਰਗੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ

ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਪੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅੱਗੇ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਖੈਰਾਤ ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪੀਯੂ 'ਤੇ ਵੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪੀਯੂ ਨੂੰ ਨਿਕਾਹ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਸੀ। ਪੀਯੂ ਵੀ ਇਸ ਬਾਤ ਨੂੰ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਗਲੂਤ ਰਸਤਾ ਇਖਤਿਆਰ ਕਰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਤੋਂ ਭਜਾ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਗੁਸਤਾਖੀ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਜਿਰਗੇ ਨੂੰ ਨਾ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਜਾਪੀ। ਪੀਯੂ ਦਾ ਪਲੜਾ ਭਾਰੀ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਮੀਰਮਾਈ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਪੀਯੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਦਮ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹਸਨ ਨੇ ਵੀ ਜਿਰਗੇ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਵਿਚਾਰੀ। ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਜਿਰਗੇ ਮਗਰੋਂ ਅਦਮ ਤੇ ਮੇਰੂ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਪੀਯੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਦਮ ਨਿਰਬੰਧਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਬਹਾਦੁਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ। ਪਰ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਪੀਯੂ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਤੀਰ ਚਲਾ ਮੇਰੂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਹਮਲਾਵਰ ਉਥੋਂ ਨੱਸ ਗਏ। ਜ਼ਖਮੀ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਹਰ ਹੀਲਾ ਕਰ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੁਚੱਜੇ ਸਾਧਨ ਦੇ, ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਮੇਰੂ ਦੀ ਕਬਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕੂਜੇ ਨਾ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਉਹ ਸਦਾ ਲਈ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੇਰੂ ਦੇ ਘਰ ਖ਼ਬਰ ਭੇਜ, ਉਹ ਸਵਾਤ ਦਰਿਆ ਸੰਗ ਹਿੰਦ-ਕੁਸ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਈ ਦਿਨ ਉਹ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਭੁੱਖ ਨਾ ਸਹਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।

ਜਦੋਂ ਹੋਸ਼ ਆਇਆ ਤਾਂ ਅਦਮ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਹਾੜੀ ਠਾਣੇ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਮਗਰੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣਾ-ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਜਾਨ ਆਈ। ਆਪਣਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ

ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਰੱਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਜਾਪਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਦਮ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਕੂਜੇ ਤੇ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਨ। ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਮਜਲਸ ਨੇ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਜਾ ਕੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਮਜਲਸ ਨੇ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਠਾਣੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵੀ ਜੋਗੀ ਭੇਜ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਮੁੰਡ ਕੰਨੀਂ ਮੁੰਦਰਾਂ ਪਾ ਲਈਆਂ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਉਹ ਹਿੰਦ-ਕੁਸ਼ ਵਿੱਚ ਜੋਗੀ ਬਣ ਭਟਕਦਾ ਰਿਹਾ। ਜੋਗੀ ਮਜਲਸ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਹਾਲਤ ਜਾਣਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਲੈ ਆਏ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਹੁਣ ਨਰਕਾਂ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੰਢਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੀਯੂ ਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹ ਭੰਗ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਹੁਸਨ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਧੀ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਬਿਮਾਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਫਟੇ-ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜਿਆਂ 'ਚ ਬੈਠੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਅੰਦਰ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਵਾਸ ਕਰ ਲਿਆ। ਪੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਗਾਹਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਨੱਕ ਰਗੜਾਏ ਗਏ ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਦਿਸਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਅਦਮ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਨਾਲ ਮੁੜ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਹਵਾ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਘੋੜਸਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜੋਗੀ ਬਣ ਕੇ ਪਰਤਿਆ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ। ਪੀਯੂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਪਹੁੰਚ 'ਅਲਖ-ਨਿਰੰਜਨ' ਕਹਿ ਚਾਰ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਬੁਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੀਯੂ ਦੀ ਬੁੱਢੀ ਅਮੀਰਾ ਮਾਈ ਜੋਗੀਆਂ ਲਈ ਬਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬੁੱਢਾ ਜੋਗੀ ਮਾਈ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦੇ ਜੀਅ ਰਾਜ਼ੀ ਨੇ? ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ

ਬੁੱਢਾ ਜੋਗੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਅਮੀਰਾ ਮਾਈ ਜੋਗੀ ਕੋਲ ਬਿਲਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਉਸ ਮਗਰੋਂ ਦੋ ਔਰਤਾਂ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਘੜੀਸ ਕੇ ਬੁੱਢੇ ਜੋਗੀ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਚੀਖਾਂ ਮਾਰ ਬਾਂਗਾਂ ਛੁਡਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਨੂੰ ਵੇਖ ਇੱਕ-ਦਮ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੱਟ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਅਮੀਰਾ ਮਾਈ ਨੂੰ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਜਾਪੀ। ਖੁਸ਼ ਹੋ ਅਮੀਰਾ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਢੇ ਜੋਗੀ ਨੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਵੇਖੀ। ਨਬਜ਼ ਵੇਖ ਉਹ ਸਹਿਮ ਗਿਆ। ਐਨੇ ਨੂੰ ਪੀਯੂ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਬੈਠੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਜੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਠਹਿਰਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਅਦਮ ਦਾ ਭੇਤ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਣ ਦੇ ਡਰੋਂ ਜੋਗੀ ਸ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ। ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਜ਼ਹਾਰ ਮੁੜ ਕਰ ਗਏ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਸਵਾਤ ਕੰਢੇ ਪੱਥਰਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਬੁੱਢਾ ਜੋਗੀ ਯਦਰੂਪ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ ਇੱਕ ਸ਼ੁਭਾਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਯੂਨਾਨੀ ਤੇ ਇਰਾਨੀ ਚਿਕਿਤਸਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਸੀ। ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਅਲਾਮਤ ਸੰਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਪੁਖਤਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਵੇਖ ਸਹਿਮ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੀਆਂ ਪੜਕਣਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਚ ਜੋਗੀ ਯਦਰੂਪ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਕੋਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਬਦ ਤੋਂ ਬਦਤਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਸਵਾਤ ਕੰਢੇ ਬੈਠੇ ਜੱਥੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਅਦਮ ਨੂੰ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ।

ਅਦਮ, ਜੋ ਅੱਜ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਹੌਸਲੇ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਅਚਾਨਕ ਉੱਖੜ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਉਸ 'ਤੇ ਇਹ ਅਸਰ ਸੁਭਾਵਕ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਉਹ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਬੈਠਾ ਦੁਰਖਾਨੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਅਸਰ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੇ ਝੱਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਪਛੋੜਾਵਾ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੋਗੀ ਯਦਰੂਪ ਬਾਰੇ-ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਵਿਖੇ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਦੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ

ਪੀਯੂ ਲਈ ਨਵੀਂ ਬੋਗਮ ਦੀ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਦੁਰਖਾਨੀ ਅਦਮ ਦੀ ਆਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਚੁਬਾਰੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸ਼ਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਤ ਵਲੋਂ ਠੰਢੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਚਲਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰਬਾਬੀ ਧੁਨਾਂ ਸੁਣਦੀਆਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਾ ਰਹੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਦਮ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਬਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨੇਕ ਦਿਲ ਖ਼ੁਸ਼ ਅੰਦਰ ਇਹ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਦੁਰਖਾਨੀ ਨੂੰ ਅਦਮ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਜੋਗ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਕੁਜੇ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਬਾਬ ਦੇ ਸੁਰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਛੇੜ ਲਏ ਸਨ। ਜੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਹਸਨ ਖ਼ਾਨ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਦਮ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਏ। ਪਰ ਅਦਮ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੁਨੇ ਵਹਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਬਜਿੱਦ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਿਕਾਹ ਗੁਲਨਾਜ਼ ਨਾਮ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਮੁਟਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਿਆ ਪਰ ਗੁਲਨਾਜ਼ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਲਨਾਜ਼ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਦੁਰਖਾਨੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਦਰਦ ਬਿਆਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਸ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਨੇ ਅਦਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਈ। ਅਦਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰਬਾਬ ਲੈ ਕੇ ਦਿਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਹੀ ਕੁਜੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਦੇਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਘਰ ਪਰਤਦਾ ਜਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਵਾਪਸ ਹੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬੀ ਬਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵਹਿਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ 'ਤੇ ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਜਾਣ ਦੀ ਧੁਨ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਆਪਣਾ ਰਬਾਬ ਚੁੱਕ ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਬਾਬ ਵਾਦਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਨਮੋਹਕ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣ ਬਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਗਏ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ ਤਾਂ ਅਦਮ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਲੈਂਦਾ ਅਚਾਨਕ ਅਦਮ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰੋਣ ਲੱਗਾ। ਰਬਾਬ ਛੱਡ ਉਹ ਦੁਰਖਾਨੀ ਦੇ ਬਗੀਚੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠਣ ਦੀ ਜਿੱਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਸੁਝਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਤਵਸ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਅਦਮ ਨੂੰ ਤਵਸ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਦਮ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਅਦਮ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਚੁਬਾਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲੀ। ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਸੰਗ ਅਦਮ ਲਗਾਤਾਰ ਰੋਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਾਮ ਆਉਂਦਿਆਂ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਜੇ ਵਾਪਸ ਛੱਡਣ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਏ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਖ਼ਰ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਬਾਗ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਨ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ।

ਅਦਮ ਦੀ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇਹ ਨੂੰ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਪੱਥਰਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਮਗਰੋਂ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੀਯੂ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬਾਰੇ ਵਿਖੇ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਰੇ ਬਜ਼ਦਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਇੱਕ ਅਫ਼ਸਾਨਾ ਫੈਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਮੁਹਤਬਰਾਂ ਨੇ ਜਿਰਗਾ ਮੁੜ ਬੁਲਾਇਆ। ਸਿਆਣਿਆਂ ਨੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਕਬਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ, ਅਦਮ ਦੀ ਕਬਰ ਦੇ ਨਾਲ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਪੀਯੂ ਦੀ ਵੀ ਸਹਿਮਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਆਖ਼ਰ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦਾ ਦਰਦ ਕਿੱਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ

ਗਿਆ। ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਗਿਆ। ਅਦਮ-ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਤੋਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਨਵੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਮੇਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਦਮ-ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕਬਰ ਨੂੰ ਮੁਰੰਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁੜ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਹੈਰਾਨਕੁੰਨ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੇ ਪਿੰਜਰ ਗਲਵਕੜੀ 'ਚ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਅਲੱਗ ਕਰ ਕੇ ਉਸੇ ਕਬਰ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਰ ਸਾਲ ਕਬਰ 'ਤੇ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ, ਕਵਾਲੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਤਕਰੀਬਨ ਸੱਠ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਕਬਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਪਿੰਜਰਾਂ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਬਜ਼ਰਗ ਗਵਾਹ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਦੋਹਾਂ ਪਿੰਜਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਅਲੱਗ ਕੀਤਿਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਬਜ਼ਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚਾਲੇ ਸਵਾਤ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਅਦਮ ਤੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਾਂਝੀ ਕਬਰ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੀਯੂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਪੱਥਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਦੁਰਖ਼ਾਨੀ ਬੈਠੀ ਅਦਮ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਦੌਰ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਲੋਕ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਹਨ। ਸਿਜਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਲੋਕ ਮੰਨਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੰਨਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਰਮਿਲਾ ਸ਼ਿਰੀਸ਼

ਉਰਮਿਲਾ ਸ਼ਿਰੀਸ਼ ਦਾ ਜਨਮ 19 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1959 ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਐਮ. ਏ. (ਹਿੰਦੀ), ਪੀਐਚ. ਡੀ., ਡੀ. ਲਿਟ. ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਸਾਲਿਆਂ ਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਰਦੂ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਸਿੰਧੀ ਤੇ ਉੜੀਆ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਰਮਿਲਾ ਦੇ ‘ਉਰਮਿਲਾ ਸ਼ਿਰੀਸ਼ ਕੀ ਸ਼੍ਰੇਣ ਕਹਾਣੀਆਂ’, ‘ਦੀਵਾਰ ਕੇ ਪੀਛੇ’, ‘ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਿਯ ਕਥਾਏਂ’, ‘ਗਿਆਰਹ ਲੰਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ’, ‘ਕੁਰਕੀ ਔਰਤ ਅਨਯ ਕਹਾਣੀਆਂ’, ‘ਰੰਗਮੰਚ’, ‘ਸ਼ਹਿਰ ਮੇਂ ਅਕੇਲੀ ਲੜਕੀ’ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਮੁਕਤੀਬੋਧ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਕਮਲੇਸ਼ਵਰ ਕਥਾ ਸਨਮਾਨ ਸਮੇਤ ਕਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਗੁਨਾਹ-ਏ-ਇਸ਼ਕ’ ਜੋ ਕਿ ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ ਵੱਲੋਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ

ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ ਦਾ ਜਨਮ 1964 ਵਿਚ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਐਮ.ਏ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਲੈਕਚਰਾਰ ਵਜੋਂ ਅਧਿਆਪਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੱਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ, ਨਿਰਵਾਣ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ‘ਚ, ਦਵੰਦ ਕਥਾ, ਯਕੀਨ, ਸ਼ਬਦ ਰਹਿਣਗੇ ਕੋਲ, ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀ ਲਾਲਟੈਨ, ਪਿਆਸ ਅਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ‘ਤੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ। ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਅੰਧੇਰੇ ਮੇਂ ਆਵਾਜ਼, ਅੰਤਹੀਣ ਦੌੜ, ਬਨ ਰਹੀ ਹੈ ਨਈ ਦੁਨੀਆ, ਆਕਾਸ਼ ਕੇ ਪੰਨੇ ਪਰ, ਪੰਜ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ। ਡਾ. ਕੇਦਾਰਨਾਥ ਸਿੰਘ, ਨਰੇਸ਼ ਮਹਿਤਾ, ਕੁੰਵਰ ਨਾਰਾਇਣ, ਅਰੁਣ ਕਮਲ, ਰਾਜੇਸ਼ ਜੋਸ਼ੀ, ਵਿਪਨ ਚੰਦਰਾ, ਹਿਮਾਂਸ਼ੂ ਜੋਸ਼ੀ, ਪਵਨ ਕਰਨ, ਉਸ਼ਾ ਯਾਦਵ, ਬਲਭੱਦਰ ਠਾਕੁਰ ਜਿਹੇ ਦਿੱਗਜ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ

ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ 40 ਦੇ ਕਰੀਬ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ। ਅਨੇਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਨ। ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਤੇ ਐਮ.ਫਿਲ. ਅਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਲਈ 12 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ੋਧ ਕਾਰਜ। ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਅਨੁਵਾਦ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਇਆਪਾ ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ। ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ’ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ।

98142-31698

ਗੁਨਾਹ-ਏ-ਇਸ਼ਕ

(ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ)

ਉਰਮਿਲਾ ਸ਼ਿਰੀਸ਼

ਅਨੁਵਾਦ

ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ

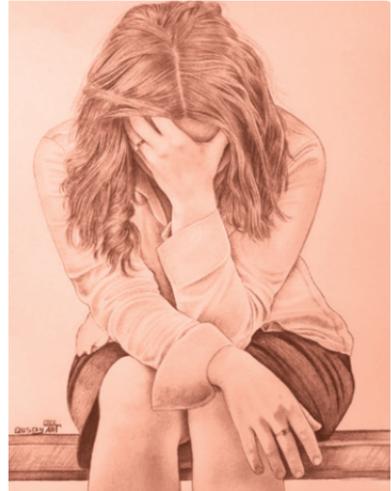
98142-31698

ਸਰਲਾ ਨਮਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ, ਸਫਾਈ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਰੱਖਣਾ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰਤੀਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗੱਲਾਂ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਨੋਟ ਕਰਨਾ। ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਰਲਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਆਉਣ ਦੀ ਆਹਟ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੈਠਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਤੁਰੰਤ ਟ੍ਰੇ ਵਿੱਚ ਗਲਾਸ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਣੀ ਪਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਾਹ ਲਈ ਪੁੱਛ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਯਾਨੀ ਮਿੱਠੀ ਜਾਂ ਫਿੱਕੀ ਚਾਹ ਪੀਣੀ ਹੈ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦੀ। ਸਰਲਾ ਨੇ ਮਲਿਕਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਹਿਜ, ਸਵਸਥ, ਸੁੰਦਰ, ਸੁਹਜਮਈ ਅਤੇ ਸਰਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਮਕ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਭਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸਰਲਾ ਅੱਜ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਗੁਆਚੀ ਗੁਆਚੀ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਕੁਝ ਸੋਚਦੀ-ਵਿਚਾਰਦੀ। ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਦਵੰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਸਰਲਾ, ਕੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਠੀਕ ਤਾਂ ਹੈ।”

“ਕਿਆ ਦੱਸਾਂ ਆਂਟੀ ਜੀ ਘਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ?”

“ਠੀਕ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਭ?”

“ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਇੰਦਰ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ।”

“ਅਚਾਨਕ ਕਿਉਂ।”

“ਮੇਰੀ ਨਨਾਣ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹੈ।”

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਹੋਇਆ?”

“ਉਸ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ ਫੋਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਤਰਲੇ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਭਰਜਾਈ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਓ, ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਇੱਥੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।”

“ਤੂੰ ਕਦੇ ਦੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਤੇਰੀ ਨਨਾਣ ਵੀ ਹੈ।”

“ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਛੇਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।”

“ਕਿਉਂ! ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਉਸ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਵਿਆਹ ਜੋ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜਾ ਕੇ।”

“ਅੱਛਾ.....ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਗੁਨਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਹਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ।”

“ਗੁਨਾਹ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ ਆਂਟੀ। ਮੇਰੇ ਸਹੁਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਚੰਗੇ ਖਾਸੇ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਲਈ ਚੰਗਾ ਵਧੀਆ ਘਰ ਅਤੇ

ਮੁੰਡਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਮੁੰਡੇ ਵੇਖ ਵੀ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਕਮੀਨੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਜਾਦੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਉਸ ਤੇ ਕਿ ਉਹ ਮੰਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ।”

“ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਐਸਾ ਜੋ ਨਾ ਜਾਤ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਨਾ ਵਰਗ ਨਾ ਉਚ-ਨੀਚ, ਜੇਕਰ ਹਿਸਾਬ - ਕਿਤਾਬ ਲਗਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਹੋ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।”

“ਆਂਟੀ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਪਿਆਰ ਵਿਆਹ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।”

ਸਰਲਾ ਨੇ ਏਧਰ - ਉੱਧਰ ਵੇਖਿਆ ਕਿਤੇ ਅੰਕਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ।

“ਘਬਰਾ ਨਾ ਸਰਲਾ ਤੇਰੇ ਅੰਕਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘੋਰ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਅਦ। ਸਾਡੇ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਟਿਆ ਮਾਰਿਆ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ”

‘ ਅਤੇ ਕੀ ਆਂਟੀ ?’

“ਅਤੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਪਿਆਰ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਯਾਨੀ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਗਾਹਲਾਂ.....ਅਸੀਂ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਪੈਕੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲਏ ਸਨ। ਬੱਚੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਵਾਰ ਬਾਹਰ ਮਿਲੇ ਸਨ ਬਸ। ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਅਸੀਂ ਕੌਣ ਹਾਂ ?

“ਕੌਣ ? ਕੌਣ ਹੋ ਤੁਸੀਂ ?” ਸਰਲਾ ਨੂੰ ਆਏ ਹੁਣੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ ਕਿ ਅੰਕਲ-ਆਂਟੀ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਲੇ ਕੌਣ ਹੈ ? ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕੌਣ ਹਨ ? ਆਂਟੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਸਾਡੀ ਪਾਈ ਵੇਖਿਆ ਸੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਲਵਾਰ ਸੂਟ ਜਾਂ ਗਾਊਨ ਹੀ ਪਹਿਨਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ ਜਾਂਦੀ ਤਦ ਵੀ ਉਹ ਇਹੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੋਰੀਆਂ ਮੁੰਦਰ ਪੈਰ-ਉਂਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਛੂਏ ਪਾਏ ਹੁੰਦੇ। ਬੱਚੇ ਬਾਹਰ ਸਨ ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਪੂਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਸੀ। ਹਾਂ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੋਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਯਾਨੀ ਉਸ ਦੇ ਆਉਣ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।

ਆਂਟੀ ਕੀ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ? ਕੌਣ ਹੈ ਆਂਟੀ? ਉਂਤੇ ਬੰਦ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਹੀ ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਲੁਕੋਈ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਕੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ ਸਰਲਾ ?”

“ਉਸ ਦਾ ਰੋਣਾ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਆਂਟੀ। ਹੱਥ ਪੈਰ ਜੋੜੇ ਸਨ ਸਭ ਨੇ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਥੱਪੜ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਸੀ। ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਇਕਦਮ ਬਾਵਰੀ।”

‘ ਜਦੋਂ ਪਿਆਰ-ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬੈਚੈਨ ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ.....! ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।’

“ਦੇਵੋਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਾਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਮੁਸੀਬਤ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ ?”

“ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ ?”

“ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗੀਆਂ ਹੋਰ ਕੀ ?”

“ਕਿਸੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ।”

“ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸਨੇ ਕੁਕਰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ

ਭੁਗਤਣ ਦਿਓ।' ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਰਲਾ ਦਾ ਗਲਾ ਭਰ ਉੱਠਿਆ।

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ! ਕੀ ਸਚਮੁੱਚ ਉਸਨੇ ਕੁਕਰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ?”

‘ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ? ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਭ ਸੱਚਾ, ਸਭ ਸੁੰਦਰ, ਸਭ ਨੇਕ ਅਤੇ ਸਭ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਹਕੀਕਤ ਕੀ ਹੈ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਾਂਗੀ।’

“ਗੁਨਾਹ-ਏ-ਇਸ਼ਕ!” ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਬੁਝਬੁਝਾਈ।

“ਆਂਟੀ ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗੀ।”

“ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆ ਜਾਵੇਂਗੀ ?”

“ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਾਂ ਲੱਗ ਹੀ ਜਾਣਗੇ।”

“ਠੀਕ ਹੈ ਹਾਲਾਤ ਹੀ ਐਸੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣਿਆਂ ਦੀ ਸਪੋਰਟ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਤਸੱਲੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਅਤੇ ਇਕੱਲਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਸਰਲਾ ਨੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਕੰਮ ਸਮੇਟਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਈ।

ਨੰਦਿਤਾ ਸਰਲਾ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਲਾਡਲੀ ਨਨਾਣ ਹੈ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ ਬੀ.ਐੱਸ.ਸੀ. ਸੈਕਿੰਡ ਯੀਅਰ ਵਿੱਚ। ਖੋਜ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਅਮੀਨ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਸਮੁਖ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹੋਟਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੇਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦੋਸਤ ਅਕਸਰ ਹੀ ਉਸਦੇ ਰੇਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਮਸਤੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਕਦੋਂ ਪਿਆਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਈ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਟਾਫ਼ੇਲ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਕੇ ਐਮ.ਬੀ.ਏ. ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਵੀ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਜਾਬ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵਾਅਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਅੜਚਨ ਨਹੀਂ ਬਣਨਗੇ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਗੇ। ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਣਗੇ। ਦੋਵੇਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾਉਣਗੇ। ਨੰਦਿਤਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਣ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦਾ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ, ਉਸਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ

ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਚੇਤਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੋਜ-ਖਬਰਾਂ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਜੋ ਦੂਜੀ ਜਾਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਿਲਣਾ-ਜੁਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਅਮੀਨ ਅਤੇ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠੇ ਵੇਖ ਲਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਪਿਤਾ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਮਝ ਕੱਟੇ ਤਾਂ ਖੂਨ ਨਹੀਂ। ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਥਰਥਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗੇ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, ਸਮਝਦਾਰੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਓ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਧੀ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਜਾਓ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧ ਜਤਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।” ਇਹ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੀ ਜੋ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਜਰਿਏ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ‘ਕੁਛ ਵਿਸ਼ੇਸ਼’ ਕਰਕੇ ਉਸਤਤ ਲੁੱਟਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ‘ਵਾਫ਼ਾਦਾਰ’ ਬਣ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਚਰਿੱਤਰ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਖ਼ ਚਲਣ-ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ‘ਬੁਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ’ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਜਾਂ ਘੂਰਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸੀ।

“ਕਾਲਜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ ਹੁਣ ਇਹ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਖ ਲਓ ਸਹ। ਤੁਹਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਅਸੀਂ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾ ਲਈ।”

“ਅਸੀਂ ਸੰਭਾਲ ਲਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਇਸ ਲਈ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲ ਦਿੰਦੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।”

ਪਿਤਾ ਨੇ ਘੁੱਟੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਘੁੱਟੇ ਦੰਦਾਂ ਯਾਨੀ ਜੁਥਾੜੇ ਨੂੰ ਢਿੱਲਾ ਕੀਤਾ। ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਆਏ ਖੂਨ ਦਾ ਰੰਗ ਬਦਲਣ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਮਾਗ ਦੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਜੋ ਚਟਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਫੜਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਂਗਲੀਆਂ ਫੇਰੀਆਂ ਫਿਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉੱਭਰ ਆਏ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਚਲੇ ਗਏ। ਨੰਦਿਤਾ ਇਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕਰਮ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਚਰਿੱਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਦੀ ਦੀ ਪਾਰ ਵਾਂਗ ਕਲਕਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਆਭਾ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ

ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ ਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਲਿਟਾਂ ਝੁਲਕੇ ਉਸਦੇ ਅੱਧੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਢਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ । ਅਮੀਨ ਪੱਥਰ ਦੇ ਬੈਂਚ ਉੱਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪੈਰ ਫੈਲਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਫਾਈਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਕਾਗਜ਼ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਨੰਦਿਤਾ ਅਚਾਨਕ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ । ਉਸ ਦੀ ਚਹਿਚਾਹਟ.... ਖਿੜਖਿੜਾਹਟ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ ।

“ਤਾਂ ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਓਗੇ ।”

“ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਕਾਲਜ ਕਲੀਅਰ ਕਰਕੇ ਆ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਚੰਗਾ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵੇਖ ਲੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੂੰ ਪੀ. ਜੀ. ਕਰ ਸਕੇਂ ।”

“ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਬਿਲਕੁਲ ।”

“ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਅਰਜ਼ੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ।”

“ਤਾਰੀਖ ਤੈਅ ਹੋਈ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਲਾਈ ।”

ਅਮੀਨ ਨੇ ਨੰਦਿਤਾ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਲੱਗਭੱਗ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ - “ਤੇਰੇ ਇਸ਼ਕ ਦੀ ਇਤਹਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਸਾਦਗੀ ਵੇਖ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । (ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ)

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਹੱਥ ਦੱਬਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਰਸਤਾ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਨੰਦਿਤਾ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਆਪਣੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਭਾਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਵੇਖਦੀ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਿਤਾ, ਦੋਨਾਂ ਭਰਾ, ਭਰਜਾਈ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ । ਸਭ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਹੀ ਭਾਵ ਸੀ ਗੁੱਸੇ ਦਾ, ਖੋਫ ਦਾ, ਨਫਰਤ ਦਾ । ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਾਰੇ

ਇਕੱਠੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਣਗੇ ਅਤੇ ਮਾਰ ਹੀ ਦੇਣਗੇ । ਨੰਦਿਤਾ ਦੇ ਪੈਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗੇ । ਪੂਰੀ ਦੇਹ ਵਿੱਚ ਕੰਬਣੀ ਦੌੜ ਗਈ । ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਰਮਲ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ । ਉਹ ‘ਡਰ’ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ...? ਉਸ ਨੇ ਬ੍ਰਮੁਸ਼ਕਿਲ ਪੁੱਛਿਆ ।”

“ਕਿਸਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ?”

“ਕਾਲੇਜ ਵਿੱਚ । ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ।”

“ਦੋਸਤ ! ਕੌਣ ਦੋਸਤ ?”

“ਨੀਹਾਰਿਕਾ, ਸਲਮਾ, ਲਤੀਫ, ਮੰਜੂ ।”

“ਹੋਰ.....”

“ਔਰ ਅਮੀਨ....। ਨੰਦਿਤਾ ਵੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।

“ਅਮੀਨ ਨਾਲ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਦੋਸਤੀ ਹੈ ?”

“ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਕਾਲਜ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ।”

“ਕੱਲ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਂਗੀ ।”

“ਪਰ ਕਿਉਂ ! ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾਂਗੀ ।”

“ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਨਹੀਂ ਬਸ ਪਾਪਾ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਕੇ ਆਏ ਹਨ ।”

“ਕੀ ਵੇਖਿਆ ਪਾਪਾ ਨੇ? ਦੱਸੋ ਮੈਨੂੰ। ਕਿੱਥੇ ਵੇਖਿਆ? ਕਿਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ । ਜ਼ਰੂਰ ਯਾਦਵ ਸਰ ਨੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਗਰੁੱਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਠੋਕੇਦਾਰ ਬਣ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਸੂਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਘੱਟ ਅਤੇ ਚੌਧਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ

ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਨੰਦਿਤਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਸਮਝ ਗਈ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖੁਫੀਆ ਗਰੁੱਪ ਹੈ ਜੋ ਕੁੜੀਆਂ ਉੱਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਨਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਕਿਸਦੇ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਸਾਰੀ ਰਿਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਖੁਫੀਆ ਗਰੁੱਪ। ਉਸੇ ਖੁਫੀਆ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

“ਮੇਰੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਦੋਸਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਏਮ.ਬੀ.ਏ. ਕਰਨ ਦੇ ਲਈ। ਉਸਦੇ ਪਾਪਾ ਦਾ ਰੇਸਟੋਰੈਂਟ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਭੂਆ ਹਿੰਦੂ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਵਾਰ ਬਹੁਤ ਇੱਜ਼ਤ ਵਾਲਾ ਪਰਵਾਰ ਹੈ।” ਨੰਦਿਤਾ ਇੱਕੋ ਲੈਅ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੋਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋਗੀ? ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਏਂਗੀ ਕਿ ਕੌਣ ਕੀ ਹੈ? ਭਰਾ ਨੇ ਅੱਗੇ ਵਧਕੇ ਉਸਨੂੰ ਡਾਂਟਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

‘ਤੁਸੀਂ ਬੇਵਜਾਹ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ।’

ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਬਹੁਤ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲੈਣਾ। ਸਥਰ ਸੇ। ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਖਤੀ ਵਰਤੀ ਤਾਂ ਮਾਮਲਾ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇਗਾ।

ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਨੰਦਿਤਾ ਦੀ ਜਾਸੂਸੀ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਏ। ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਜਾਂਦਾ। ਲੈਣ ਆਉਂਦਾ। ਕਲਾਸ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਦੇ। ਇਹੀ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਅਮੀਨ ਨੂੰ ਖਬਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਕੋਰਟ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਤੈਅ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਲਕਿ ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਸੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਅਮੀਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ।”

“ਦੇਖ ਨੰਦਿਤਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੈਅ ਕਰੋ ਕਿ ਇਹ ਪਿਆਰ-ਵਿਆਹ ਸੱਚਾ ਹੈ ਜਾਂ ਗੁਬਾਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਵਾ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰੋਂ ਬੜੇ ਐਡਵਾਂਸ ਦਿਸਦੇ ਹਾਂ। ਐਡਵਾਂਸ ਅਤੇ ਸੇਕਿਊਲਰ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੱਲ ਪਰਸਨਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਾਦੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਸਾਇਟੀ, ਪੇਕਾ, ਧਰਮ, ਕਲਚਰ, ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸਭ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹੈ। ਰੋਟੀ-ਬੋਟੀ ਵਿੱਚ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਵਾਲੇ, ਹਮਨਿਵਾਲਾ, ਹਮਪਿਆਲਾ ਵੀ ਉਸੇ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਪਰਤ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਬੇਕਾਰ ਦਾ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋ ਪਰਵਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਫਿਰ ਮਾਰ ਕੁੱਟ, ਜੇਲ੍ਹ।

ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਕਰੀਅਰ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਅਣਗਿਣਤ ਕੇਸ ਵੇਖੇ ਹਨ। ਅਣਗਿਣਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਰਦਿਆਂ ਤੜਫ਼ਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੰਜਰ ਹੁਣੇ ਵੀ ਪਏ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਅਤੇ ਈਮਾਨ ਉੱਤੇ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂ ਗਿੱਲੀ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਬਿਖਰ ਹਨ।” ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਬੋਲਿਹਾਜ਼ ਹੋਕੇ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਨਹੀਂ ਮੈਡਮ, ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਾਅਦੇ ਉੱਤੇ ਡਟੇ ਹਾਂ। ਕੋਰਟ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਲਾਈ ਦੀ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਆਹ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਵਾਂਗੇ? ਕੌਣ ਸਾਡੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰੇਗਾ? ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਵੀ ਘੱਟ ਨਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਨਿਕਾਹ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ?”

“ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

“ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚ ਲਓ। ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਲਓ। ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸਮਝ ਲਓ। ਘਰਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਡ ਰਹਿ ਸਕੋਗੀ? ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਝੱਲ ਸਕੋਗੀ?” ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਦੇ ਸਵਾਲ ਉਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਛੁਰੀ ਵਾਂਗ ਵੱਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਉਸ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਅਜਮਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਡਰਾ ਕੇ ਉਸਦੇ ਖਿਰਾਦੇ ਨੂੰ ਪਰਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਸਮਰਪਣ ਦੀ ਥਾਹ ਨੂੰ। ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ।

“ਪੂਰਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਠੰਢੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਕੱਲ ਦੱਸਣਾ। ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਾਸ਼ਾਅੱਲਾਹ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗਾ।” ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਕਲਾਸ ਲੈਣ ਚੱਲੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੂੜੇ ਵਿੱਚ ਬੱਝੀ ਬੋੜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਪੂਰੇ ਰੂਮ ਵਿੱਚ ਮਹਿਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਲਈ, ਆਪਣੀਆਂ ਅਦਾਵਾਂ ਦੇ ਲਈ, ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਲਾਈਫ ਸਟਾਈਲ ਲਈ ਪੂਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸ਼ੇਅਰੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਦਾ ਉਰਦੂ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ।

“ਮੈਡਮ, ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਫੈਸਲਾ ਉੱਤੇ ਅਭਿਗ ਰਹਾਂਗੇ।” ਜਾਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਬੇਚੈਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਥਰੂ ਭਰ ਆਏ ਸਨ। ਉਹ ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੀ।

‘ਹੁਣ ਘਰ ਜਾਓ।’ ਸਲਮਾ ਮੈਡਮ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸੋਢੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਪਾਤੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

ਬਾਹਰ ਭਰਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਰਾ ਜੇਤੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਕੋਟਰੋਲ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਡਰ ਗਈ ਹੈ। ਮੰਨ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਡਰ ਅਤੇ ਖੌਫ ਹੀ ਵਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਰਨਾ ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਉਹ ਹਾਲ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨੰਦਿਤਾ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਕਦਮ ਨਾਰਮਲ ਸੀ। ਸ਼ੱਕ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਕੱਪੜੇ ਥਾਂ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਆਪਣੀ ਟੇਬਲ ਉੱਤੇ ਸਨ। ਮੋਬਾਈਲ ਵਿੱਚ ਅਮੀਨ ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੈਟ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੰਦੇਹਪੂਰਨ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਨੰਦਿਤਾ ਸੱਚ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਸਦੀ ਅਮੀਨ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਦੋਸਤੀ ਭਰ ਹੋਵੇ।

ਅਠਾਰਾਂ ਜੁਲਾਈ ਕਰੀਬ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਸ ਦੂਰੋਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਜਿਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਉੱਤੇ ਖੁਫੀਆ ਗਰੁਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਜੁਲਾਈ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਕਲਾਸ ਰੈਗੂਲਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ‘ਆਜ ਤੁਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲੰਟ ਆਣਾ ਲੱਗਭੱਗ ਤਿੰਨ ਵਜੇ।’ ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਰਟ ਗਏ। ਉਸਦੇ ਬਾਅਦ ਮਸਜਦ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਪੂਨਾ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਭਰਾ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਘੜੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਾਰਡ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ। ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਯਾਦਵ ਸਰ ਨੂੰ ਫੋਨ ਲਾਇਆ। ਫਿਰ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ। ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਨੰਦਿਤਾ ਅੱਜ ਨਾ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸੀ, ਨਾ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਲਈ ਗਈ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਿਸੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਨੇ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਰਜਿਸਟਰ ਸਮੇਤ। ਪੂਰੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਖਬਰ ਫੈਲ ਗਈ। ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਸਨ। ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ। ਕੋਈ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਕੋਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਮੀਨ ਨੂੰ।

ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਫੋਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਿਤਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਕੁਝ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਲੋਕ ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਏ। ਅਮੀਨ ਦੇ ਅੱਥਾ ਅਤੇ ਰੇਸਟੋਰੈਂਟ ਉੱਤੇ ਤਲਾਸ਼ੀ ਲਈ ਗਈ। ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਜਾਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਨੰਦਿਤਾ ਬਾਲਿਗ ਸੀ।

ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗਈ ਸੀ। ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਹਰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਮੀਡਿਆ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਟੀ. ਵੀ. ਉੱਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਬਹਿਸ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਕੋਟੜਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਵਿੱਚ ਪਿਆਰ ਵਿਆਹ ਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਿਉਜ਼ ਚੈਨਲ ਜਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੇਣਾ ਮੂਰਖਤਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਪੂਆਂ ਅਤੇ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ ਜਿਵੇਂ ਖੰਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਖਬਰ ਵੀ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਗੱਲ ਪਾਰਸ਼ਦ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਜਨੇਊ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚਾਰਾਂ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਜਾਸੂਸ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੇ ਅਮੀਨ ਦੇ ਅੱਥਾ ਦੇ ਰੇਸਟੋਰੈਂਟ ਦੀ ਘਰਾਬੰਦੀ ਦੁਬਾਰਾ ਕਰ ਲਈ ਸੀ।

‘ਫੋਨ ਕਰੋ ਬੇਟੇ ਨੂੰ। ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਓ। ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਣਗੇ। ਪਤਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਵਾਂਗੇ।’

‘ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਲਾ ਲਵੋ।’ ਉਹ ਬੇਬਸ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

‘ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਗੱਲ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇ। ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤੋਂ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਨਫਰਤ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਫੈਲੇ।’ ਉਹ ਸਖ਼ਤ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲੇ। ਅਮੀਨ ਦੇ ਅੱਥਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਗੱਲ ਫੈਲੇਗੀ ਤਾਂ ਹੰਗਾਮਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

‘ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਬਾਣੇ ਵਿਚ ਕਰਾਂਗੇ।’

‘ਬੇਸ਼ਕ ਕਰ ਦਿਓ।’

ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਟ੍ਰੇਨ, ਬਸ, ਟੈਕਸੀ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਫੋਟੋਆਂ ਭੇਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਟਸਐਪ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਦੇ ਅੱਥਾ ਦੀ ਜਾਨ ਹਲਕ ਵਿੱਚ ਅਟਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਮੀਨ ਅਤੇ ਨੰਦਿਤਾ ਦੀ ਫਿਕਰ ਸੀ।

‘ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਵੋ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਜਿਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ। ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ।’

ਉਹ ਚਾਰੇ ਧਮਕੀ ਦੇ ਕੇ ਚਲੇ ਤਾਂ ਗਏ ਉੱਤੇ ਅਮੀਨ ਦੇ ਅੱਥਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੌਫ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਭਰ ਗਏ ਸਨ। ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਸ-ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ, ਕੁਝ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ

ਲਗਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਵਸਤੁਸਥਿਤੀ ਦੱਸੀ ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤਲਾਸ਼ੇ ਜਾਂਦੇ ਤਦ ਤੱਕ ਨੰਦਿਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਇਦੋਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੂਨਾ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸੀ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੋਗ ਪਸਰਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਸਭ ਖੁਸ਼ ਸਨ । ਇਹ ਸਭ ਭੈਅਗ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮਿਦਾ ਸਨ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਹੂ ਬੇਟੇ ਦੀ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤ ਦਾ ਇਤਜ਼ਾਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ, ਚਿਹਰਾ ਨਾ ਦੇਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ੰਕਲਪ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੰਦਿਤਾ ਦਾ ਇਹ ਕਠੋਰ, ਨਿਰਲੱਜ ਰੂਪ ਇਸ ਸਭ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਛਲਣੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਬੁਰੀ ਲੜਕੀ' ਲਈ ਹੋਣਗੇ , ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੈੜੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਲਈ ਬੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਗੇ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਪਰ ਨੰਦਿਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਗਾਲਾਂ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਰਾਤ ਭਰ ਪੂਰਾ ਵਿਚਾਰ ਵਿਮਰਸ਼ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ, ਡਰ ਦਾ ਤਗਮਾ ਮੱਥੇ ਉੱਤੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ । ਓੜਕ ਇਹੀ ਤੈਅ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ , ਨਾਤੇ ਤੋੜ ਕੇ ਭੁੱਲ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹਾਲ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਹੀ

ਨੰਦਿਤਾ ਦਾ ਇਹ ਕਠੋਰ, ਨਿਰਲੱਜ ਰੂਪ ਇਸ ਸਭ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਛਲਣੀ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ 'ਬੁਰੀ ਲੜਕੀ' ਲਈ ਹੋਣਗੇ , ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭੈੜੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸਦੇ ਲਈ ਬੋਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹੀ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਗੇ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਪਰ ਨੰਦਿਤਾ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਤੇ ਗਾਲਾਂ ਖਾਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ।

ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਨੰਦਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਈ 'ਮਰੀ' ਹੋਈ ਸੀ।

ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਦੇ ਘਰਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਖਤਮ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਅਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ। ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ ਅਮੀਨ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਨਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਹਾਲ ਭੋਪਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਉਸਦੇ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਾਹੌਲ ਹੋਰ ਸ਼ਰਾਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹ ਚਿੰਤਤ ਸੀ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪਰ ਉਸਦਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਤੰਬਰ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਲਾਸਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ।

ਅਮੀਨ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੰਨਾਟੇ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਲੱਗਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਚੱਕ ਕੇ ਐਡਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਮਨ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਪੰਛੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੜਫੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਅਤੇ ਨੰਦਿਤਾ ਦੀ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ। ਵਟਸਅਪ ਉੱਤੇ ਚੈਟ ਹੁੰਦੀ। ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂੱਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ - ਨਿਹਾਰਦੇ, ਹੱਸਦੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੱਢ ਦਿੰਦੇ ਫਿਰ ਵੀ ਨੰਦਿਤਾ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖਾਲੀਪਣ ਨੂੰ ਭਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਤਣ ਲੱਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਸੇਜ ਉੱਤੇ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਹੁਣ ਸਿੱਧੇ-ਸਿੱਧੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪਤਾ ਠਿਕਾਣਾ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਇਸ ਵਾਅਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਗੇ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਪਤਾ ਘਰਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੱਲ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਖੌਲਣ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੁਆਚੀ ਇੱਜ਼ਤ ਸੌਣ ਸੌਣ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੇ ਲਈ ਤੜਫ ਰਹੇ ਸਨ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਸੱਪ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ !

“ਵਾਪਸ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੈ।”

“ਹੁਣ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।”

“ਫਿਰ ਵੀ ਇਵੇਂ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

“ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ।”

“ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਪਛਤਾਓਗੇ।”

“ਨਹੀਂ। ਨਹੀਂ ਪਛਤਾਵਾਂਗੇ।”

ਕੁਛ ਮਹੀਨੇ ਇਵੇਂ ਹੀ ਲੰਘ ਗਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਨੰਦਿਤਾ ਹੁਣ ਇੰਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅਮੀਨ ਦੀ ਭੂਆ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੰਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅੱਗੇ ਦੀ

ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰੇਗੀ।

ਜਦੋਂ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ।” ਸਾਡੀ ਕੁੜੀ ਹੀ ਪਾਗਲ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਚੀਕਣੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ। ਸਵਾਲ ਸਨ ਪਰ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ਼ਕ ਵਿੱਚ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

ਠੀਕ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਅਮੀਨ ਪਰਤਿਆ ਸੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ। ਉਹ ਬਦਲਿਆ ਬਦਲਿਆ ਜਿਹਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੇਹੱਦ ਵਿਆਕੁਲ ਸੀ। ਵਟਸਅਪ ਉੱਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸੀ ਨੰਦਿਤਾ ਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੁਕ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਨੇ ਮਨ ਨਾਲ, ਆਤਮਾ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨਾਲ, ਪੂਰੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੱਲ ਨੇ ਨੰਦਿਤਾ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਫਲਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿ ਦੂਰ ਰਹਿਕੇ ਵੀ ਅਮੀਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਅਮੀਨ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿਕੇ ਆਪਣਾ ਕਰੀਅਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ - ਜਿਵੇਂ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਧਮਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਭੂਆ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਨੇ ਪਰਤਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆਕੇ। ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਨੂੰ।

‘ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕਿਉਂ ਕਰੀਏ। ਮਰਨ ਦਿਓ।’

“ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੇਖ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ।” ਭਰਜਾਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਤੂੰ ਕਾਹਤੋਂ ਉਸਦਾ ਪੱਖ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

“ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਦੇਣ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੁੜੀ।”

“ਇਸ ਘਰ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਵੇਖ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇਰੇ ਦਿਉਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟੀ. ਵੀ. ਵਿਚ ਬਹਿਸ ਸੁਣ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਸਮਾਜ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਲੋਕ ਬਦਲ ਗਏ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਬਦਲ ਗਈ ਹੈ। ਸਭ ਬੂਠ ਹੈ, ਵਿਖਾਵਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ।” ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਦੂਸਰੀ ਸਵੇਰ ਹੀ ਸਰਲਾ ਨੇ ਫੋਨ ਕੀਤਾ।

“ਆਂਟੀ, ਮੈਂ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਆ ਰਹੀ ਹਾਂ।”

“ਕਿਉਂ, ਇੰਦੌਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ !”

“ਨਹੀਂ। ਉਸਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।”
 “ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਉਸ ਕੁੜੀ ਨੇ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਿਆਰ ਹੀ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਿਆਰ, ਸੱਚਾ ਪਿਆਰ ਜਿਸਦੇ ਲਈ ਲੋਕ ਤਰਸਦੇ ਹਨ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਗੁਨਾਹ - ਬੁਨਾਹ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਸਾਡੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੈ।” ਸਰਲਾ ਨੇ ਤਲਖੀ ਸੇ ਕਿਹਾ।

ਸਰਲਾ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਕੱਲ ਜੋ ਚਿੰਤਾ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਵਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ ਅੱਜ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਰੂਪ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਦਿਸ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਚਿੰਤੀਤ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਬਾਅਦ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਸਮਾਜ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ, ਉਲਾਹਮਿਆਂ ਨੂੰ ਝੱਲਣਾ ਕਈ ਕਈ ਮੌਤਾਂ ਦੀ ਯਾਤਨਾ ਸਹਿਣ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਰਦਨਾਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨੰਦਿਤਾ ਵੀ ਉਸੇ ਯਾਤਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਉਹੀ ਯਾਤਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ! ਉਹ ਡਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਘਬਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਯਾਤਨਾਗ੍ਰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ।

“ਸਰਲਾ, ਤੈਨੂੰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।”

“ਆਂਟੀ, ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਸਗੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਅਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਰਾਈ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ। ਛੱਡੋ ਨਾ ਆਂਟੀ। ਸਭ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

“ਏਹ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਸਰਲਾ।”

“ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਆਂਟੀ! ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਆਤਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਫੋਨ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨੰਬਰ ਤੱਕ ਡਿਲੀਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।” “ਮੈਂ ਵੀ ਕਰ ਦਿਆਂਗੀ। ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਖਰਾਬ ਕਰਾਂ।” ਸਰਲਾ ਨੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਅੱਗੇ ਉਹ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲਣਾ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

“ਇੱਕ ਕੰਮ ਕਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇੰਦੌਰ ਚੱਲ।”

“ਘਰਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਗੇ। ਆਂਟੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਤਕਲੀਫ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋ?”

“ਕਹੋ ਕਿ ਆਂਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਹੈ।”

“ਉਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਗੇ।”

“ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰੂੰ, ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਟਾਲ ਸਕਦੇ ਹਨ?”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਪਤਾ ਚੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣਗੇ। ਆਂਟੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਮਰੇ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇ ਮੇਰੀ ਬਲਾ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹੁੰਦੀ ਹਾਂ?”

ਸਰਲਾ ਦਾ ਰੋਨਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿਸਕ ਸਿਸਕ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਅਗਰ ਇੰਨਾ ਦਰਦ ਹੈ ਉਸਦੇ ਲਈ, ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹਿਮਤ ਵੀ ਦਿਖਾ। ਵਿਰੋਧ ਝੱਲ ਲਵੋਗੀ ਤਾਂ ਪਹਾੜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ। ਨਾ ਜਾਨ ਨਾ ਪਹਿਚਾਣ ਪਰ ਅਸੀਂ ਚਲਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ਨਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।”

“ਆਪ ਗੱਲ ਕਰ ਲਓ। ਆਂਟੀ, ਪਰ ਇੰਦੌਰ ਦਾ ਨਾ ਕਿਣਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।”

“ਠੀਕ ਹੈ।”

ਉਹ ਰਸਤੇ ਭਰ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀ ਰਹੀ। ਜਾ ਤਾਂ ਰਹੀ ਹਾਂ ਪਰ ਨੰਦਿਤਾ ਨੇ ਹੀ ਮਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਨੰਦਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨੰਦਿਤਾ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ? ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਹੈ . . . ! ਆਤਮਾ ਦਾ, ਪਿਆਰ ਦਾ, ਦੁੱਖ ਦਾ, ਨੰਦਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਸ਼ਬੀ ਹੈ.....ਪ੍ਰੇਮਸ਼ਬੀ ਹੈ..... ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਅੰਦਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਅਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਹੈ, ਅਣਕਿਹਾ ਹੈ। ਨੰਦਿਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਨਹੀਂ ਆਤਮਕ ਹਮਰਾਹ ਹੈ। ਹਮਦਰਦ ਹੈ।

ਸਰਲਾ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਗੱਲ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਘਰ ਦਾ ਪਤਾ, ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਾਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਨੰਦਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਸੀ। ਡੇਢ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਨੰਦਿਤਾ ਥੋੜ੍ਹੀ ਪਤਲੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਮਕ ਵੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ (ਅਮੀਨ ਦੀ) ਭੂਆ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਕਿਤੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭੂਆ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਛੋਟਾ ਘਰ ਪਰ ਕਾਇਦੇ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ। ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨਾਲ ਮਹਿਕਿਆ ਹੋਇਆ! ਗਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰ੍ਹਾਂ - ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜੇ ਸਨ।

“ਏ ਮੱਲਿਕਾ ਆਂਟੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਬ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਆਂਟੀ ਚੱਲਣ ਫਿਰਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਤਰ ਆਈਆਂ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਵਰਨਾ ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣਦੀ ਹੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ।” ਸਰਲਾ ਹੁਣ ਸਹਿਜਭਾਵ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਾਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੋੜ ਲਏ ਹਨ। ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਾਡਾ ਪਰ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਸੂਸਾਂ ਨੇ, ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਜੀਣਾ ਮੁਹਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਏ ਦਿਨ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਲਿਖਵਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ? ਨਹੀਂ ਨਾ।”

“ਕੀ.....!” ਇੱਕ ਹੋਰ ਡਰਾਮੇ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਉਠ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਮੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂ ਕੇਸੇ ? ਨਾ ਮੇਰਾ ਕਾਲਜ ਦਾ ਏਗਜ਼ਾਮ ਕਲੀਅਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਨਾ ਐਡਮਿਸ਼ਨ ਲੈ ਸਕੀ । ਮੇਰੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਫੂਫੀ (ਭੂਆ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸਨੇ ਫੂਫੀ ਕਿਹਾ), ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਫੂਫੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੇ ਦੁਬਈ ਜਾਣਾ ਹੈ ਦੀਦੀ ਦੀ ਡਿਲੀਵਰੀ ਹੋਣੀ ਹੈ ਅਗਲੇ ਮਹੀਨੇ । ਫੂਫੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਚਿੰਤਾ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਬਵਾਲ ਨਾ ਮਚ ਜਾਵੇ । ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਕੇ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕਰਕੇ ਗਏ ਸਨ । ਪਲੀਜ਼ ਭਰਜਾਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਜੋੜਦੀ ਹਾਂ ਇਹ ਸਭ ਬੰਦ ਕਰਵਾਉ। ਉਹ ਦੋਹਰੀ ਚਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਤਾਂ ਆਵਾਂਗੀ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਇੱਥੇ । ਅਮੀਨ ਦੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਲੋਕ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ।

“ਪਰ ਕੀ ?”

“ਆਂਟੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਮੁੰਡੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ । ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਦਲਦਲ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ । ਹੁਣ ਵੀ ਵਕਤ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਕਾਊਂਸਲਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਕ ਟਾਈਪ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਮੀਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ।” ਕਹਿਕੇ ਨੰਦਿਤਾ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗੀ ,” ਆਂਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਮੀਨ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ? ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਮੈਂ ਰਾਤ-ਰਾਤ ਭਰ ਜਾਗਦੀ ਰਹੀ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਵੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸਭ ਇੱਕ ਹਨ । ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭਟਕੀ ਹੋਈ , ਭੱਜੀ ਹੋਈ ਕੁੜੀ ਸਾਬਤ ਕ ਰ ਨ ਉੱਤੇ

ਤੁਲੇ ਹੋਏ ਹਨ।”

ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਸੀ । ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ । ਚਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਪਕੌੜੇ ਆ ਗਏ ਸਨ । ਭੂਆ ਨਾਲ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ । ਭੂਆ ਕਦੇ ਠਹਾਕਾ ਲਗਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ । ਭੂਆ, ਮਲੀਕਾ ਅਤੇ ਨੰਦਿਤਾ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੇ ਰਸਤੇ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਫਿਲਹਾਲ ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਫਸਲ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ ।

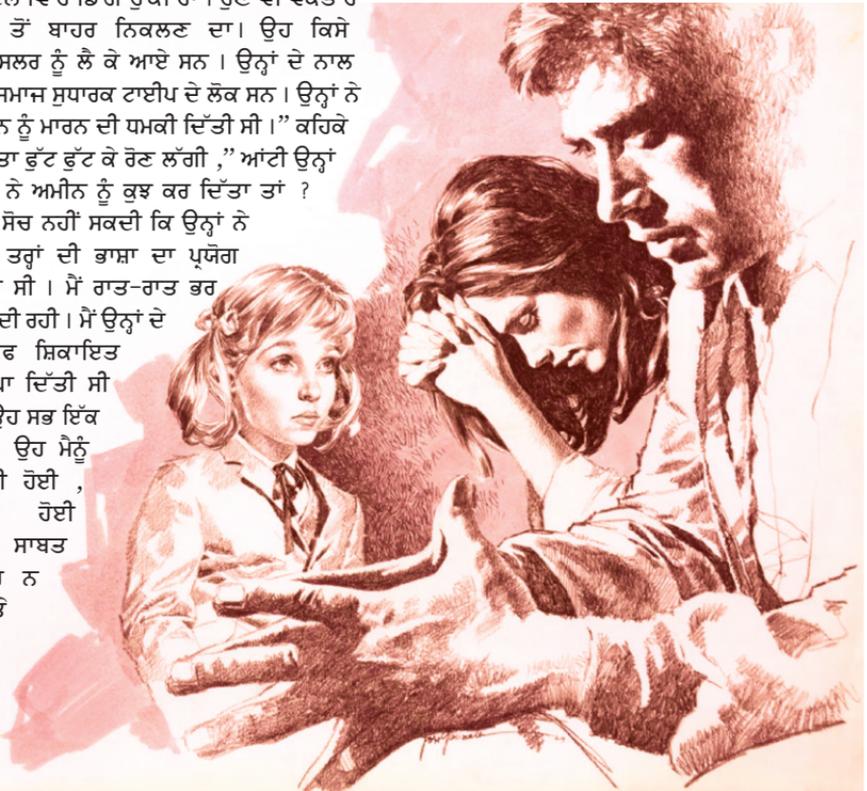
“ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚਲੇਂਗੀ ?” ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਹਾਲਤ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ।

“ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਉਹ ਵੀ ਉੱਥੇ ? ਨਹੀਂ । ਨਹੀਂ ਆਂਟੀ ਉਹ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡਾ ਵੀ ਜੀਣਾ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ।”

“ਉਹ ਸਾਡਾ ਜੀਣਾ ਹਰਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ । ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਕਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਨਾਲ ਡਰਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ । ਜਾਣਦੀ ਹੋ ਉਹ ਕੌਣ ਹਨ ?, ਕੀ ਹਨ ?”

“ਕੀ ਨੇ ਅੰਕਲ ?” “ਅੰਕਲ ਸੰਪਾਦਕ ਹਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੰਪਾਦਕ ਲੇਖਕ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। “ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੈਂ ?”

“.....।”

“ਸਰਲਾ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਜਾਬ ਕਰੇਂਗੀ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੋਪਰੇਟ ਕਮਰਾ ਹੈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈਂ। ਉਥੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨਾ। ਦੋਖੋ ਡਰ ਕੇ ਘੁਟ ਕੇ ਜਿਉਣਾ ਕਾਇਰਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਈ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਕਲ, ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰਵਾ ਦੇਣਗੇ।”

ਭੂਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਅਮੀਨ ਸਭ ਹੈਰਾਨੀ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਖਾਮੋਸ਼। ਸਰਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਲਾ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਪੀਲੀ ਪਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਨੰਦਿਤਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਦੇਵਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸਤਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੇ ਝਮੇਲੇ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਉਹ ਨਾ ਫਸ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਧੇ-ਸਾਢੇ ਹਸਮੁੱਖ ਅੰਕਲ ਹੁਣ ਉਸਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਸੋਚਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿਓ। ਘਰ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਵੀ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਰਿਸਕ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜਗ੍ਹਾ ਉੱਤੇ ਰੱਖਣਾ ਪਹਿਲੀ ਅਗੇਤ ਹੈ। ਫੂਫੀ ਨੇ ਵੀ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੋਂ ਕੋਈ ਕਾਂਡ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਬਸ ਇਹੀ ਚਿੰਤਾ ਮੈਨੂੰ ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।” ਅਮੀਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੋਂ ਮੱਲੀਕਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਮੀਨ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਦੀ ਛਵੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਮਤ ਕਰ। ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਹੁੰਚਾ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਭਰੋਸਾ ਕਰੋ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ! ਕੁੜੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਬਸ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣਕੇ ਉਸਦਾ ਜੀਵਨ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ? ਸਰਲਾ ਵੀ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕੀ। ਮੈਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਹਾਂ। ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ। ਸਾੜੀ ਪਹਿਨਦੀ ਹਾਂ। ਬਿਛੂਏ ਪਹਿਨਦੀ ਹਾਂ। ਜੇਕਰ ਪੂਜਾ-ਪਾਠ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨਮਾਜ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹਾਂ।”

“ਕੀ ?” ਸਰਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਰਲਾ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਅੰਕਲ, ਆਂਟੀ ਨੂੰ ‘ਬੇਗਮ’ ਕਹਿਕੇ ਕਿਉਂ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪਰਿਵਾਰ ਜਿੱਥੇ ਰਿਸ਼ਤੇ - ਨਾਤੇ ਦਿਸਦੇ ਸਨ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ! ਜਿੱਥੇ ਪਿਆਰ ਦਿਸਦਾ ਸੀ

ਜਾਤ ਨਹੀਂ ! ਜਿੱਥੇ ਸਦਭਾਵ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨਹੀਂ।

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਤੈਅ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਮੀਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਮਲਿਕਾ ਆਂਟੀ (ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਮਾਇਰਾ) ਦੇ ਘਰ ਛੁਡਵਾ ਹੋਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਖ਼ਤਰਾ ਸੀ ਪਹਿਚਾਣੇ ਜਾਣ ਦਾ। ਘਾਤ ਲਾਈ ਬੈਠੇ, ਜਾਸੂਸੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ, ਸੋ ਨੰਦਿਤਾ ਮੱਲੀਕਾ ਆਂਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

“ਬਸ ਆਂਟੀ, ਇੱਕ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਸੰਭਾਲ ਲੈਣਾ।” ਅਮੀਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ। ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸੀ।

“ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਉੱਤੇ ਤਾਲਾ ਲਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿ ਕੇ ਦੱਸ ਨਾ ਦੇਣਾ।” ਮਲਿਕਾ ਆਂਟੀ ਨੇ ਸਰਲਾ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਖ਼ਤ ਸੀ ਉੱਤੇ ਲਹਿਜ਼ਾ ਨਰਮ ਸੀ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਸਰਲਾ ਦੇਰ ਨਾਲ ਉੱਠੀ। ਚਾਹ ਬਣਾਈ। ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਇਆ।

“ਅੱਜ ਕੰਮ ਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਕਿਉ ?”

“ਆਂਟੀ ਦੀ ਭਤੀਜੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਉਸੇ ਨੂੰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਗਏ ਸਨ ਅਸੀਂ। ਹੁਣ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰੇਗੀ।”

“ਫਿਰ ਇਉਂ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ?”

“ਦੂਸਰੀ ਜਾਬ ਤਲਾਸ਼ ਲਵਾਂਗੀ।”

“ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਗਏ ?”

“ਨਹੀਂ, ਦਸ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਮਿਲਣਗੇ।”

“ਕੱਲ ਹੀ ਤਾਂ ਦਸ ਤਾਰੀਖ ਹੈ ਅਸੀਂ ਚੱਲ ਕੇ ਲੈ ਆਵਾਂਗੇ। ਕਾਰ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣੀ ਹੈ।”

“ਨਹੀਂ, ਆਂਟੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਊਂਟ ਵਿੱਚ ਟਰਾਂਸਫਰ ਕਰਵਾ ਦੇਣਗੇ।”

ਸਰਲਾ ਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਵਾਲੇ ਕਾਲਮ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਨੰਦਿਤਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਡਰ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨਾਲ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਿੰਦਰ

ਹਰਜਿੰਦਰ ਪਾਲ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਨਾਮ ਜਿੰਦਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 02 ਫਰਵਰੀ, 1954 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਲੱਧੜਾਂ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ, ਤਹਿਸੀਲ ਨਕੋਦਰ) ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੀ.ਏ. ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਐੱਮ.ਏ. (ਸੰਨ 1977) ਵਿਚ ਡੀ.ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਮਾਰਕੀਟ ਕਮੇਟੀ, ਨਕੋਦਰ 'ਚ ਆਕਸ਼ਨ ਰਿਕਾਰਡਰ, ਡੇਢ ਸਾਲ ਅਗਰਵਾਲ ਫਰਮ, ਨਕੋਦਰ 'ਚ ਮੁਨੀਮਿਗਰੀ, ਜੂਨ 1984 ਤੋਂ 14 ਅਗਸਤ, 1988 ਤੱਕ ਐੱਮ. ਬੀ. ਡੀ. ਪ੍ਰੈੱਸ, ਜਲੰਧਰ 'ਚ ਪ੍ਰਫੁੱਲ ਰੀਡਰ, 17 ਅਗਸਤ, 1988 ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ ਵਿਭਾਗ 'ਚ ਆਡੀਟਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ 29 ਫਰਵਰੀ, 2012 ਨੂੰ ਸਟੇਟ ਟ੍ਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਏ। ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਾਣਿਆ-ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ : ਮੈਂ, ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਉਹ — 1990, 2012, ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ — 1996, 99, 2004, 2012, 2024, — 1997 (ਹਿੰਦੀ) — 1998 (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ), ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ — 2000, 2004, 2024, ਬਿਨਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ — 2004, 2018, ਜ਼ਖ਼ਮ — 2010, 2013, 2014, 2018, 2019, 2023, ਤਹਿਜ਼ੀਬ (ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ) — 2012, 2024, ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ — 2019 ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ : ਕਵਾਸੀ ਰੋਟੀ — 1998, 2024, 2025, (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ 'ਚ) — 2025, ਜੇ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਤਾਂ ? — 2004, ਰੋਡੂ ਰਾਜਾ ਉਰਫ਼ ਫ਼ਜ਼ਲਦੀਨ — 2013 ਲਿਖੇ। ਸ੍ਰੈ-ਜੀਵਨੀ : ਇੱਕ ਸੀ ਹਰਜਿੰਦਰ — 2022, 2024, ਹਿੰਦੀ ਕਹਾਣੀ : ਲਾਲ ਮਿੱਟੀ ਵਾਲੀ ਸੜਕ, ਮੋਹ, ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ, ਕਾਰੋਬਾਰ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਅਨਮੋਲ ਲਿਖਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਅਸੀਂ ਆਉਂਦੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ।

ਜਿੰਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ • ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਬਿਰਹਾ ਐਵਾਰਡ 'ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਲਈ • 'ਹਮਜ਼ਾਦ' ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਭੱਠਲ ਪੁਰਸਕਾਰ • ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤਯ ਅਕੈਡਮੀ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਪੁਰਸਕਾਰ (2017) • ਹਰਭਜਨ ਹਲਵਾਰਵੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ (2024) • ਢਾਹਾਂ ਪੁਰਸਕਾਰ 'ਸੋਫਟੀ ਕਿੱਟ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਲਈ (2024) ਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

98148-03254

Email : jinder340@gmail.com

ਮੀਤੂ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ

(ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ)

ਲੇਖਕ

ਜਿੰਦਰ

98148-03254

‘ਮੈਂ ਮੀਤੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।’ ਲਿਖ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਫ਼ੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ। ਮੈਂ ਪੈਂਨ ਪੈਡ ਤੋਂ ਪਰਾਂਗ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਰਸੀਵਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕੰਨ ਨੂੰ ਲਾ ਲਿਆ। ਗੁਰਮੀਤ ਕਲਸੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਕੀ ਕਰਦਾਂ?” ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਖ਼ਰੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਫ਼ੈਸਲਾ ਮਤਲਬ ਮੈਂ ਮੀਤੂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਕਲੇਸ਼ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਦੇ ਮੁਢ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ। ਆਖ਼ਰ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹਥੀਆਂ-ਨਬੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਸੋ ਗੱਲਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਪਰਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਦੋਂ ਘੋੜੇ ‘ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਰੱਖ ਦੀ ਧੀ-ਭੈਣ ਇੱਕ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਬੇਟੇ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾ ਸੁਣਨ ਦਿੰਦਾ। ਧੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਵਿਦਰੋਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ। ਕਹਿੰਦਾ—“ਜਦੋਂ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਪੋਤੇ ਤੋਂ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਦਾਂ। ਆਪਣੀ ਪਕਾਅ। ਮੌਜਾਂ ਨਾਲ ਖਾ। ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਏ।”

ਕਲਸੀ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੱਸਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿਨਵਾਂ ਪੈਂਗ ਲਾ ਲਿਆ?” ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਿਨਵੇਂ ਪੈਂਗ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, “ਹੈ। ਹੈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ?”

“ਮੈਂ ਕਹਿਨਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਮੈਂ ਤਿੜ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ।

“ਠੀਕ ਆ। ਤੀਜਾ ਪੈਂਗ ਲਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਿਉ। ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਸੁਣ ਚੁੱਕਾਂ।”

“ਹੁਣ ਇਹ ਮੇਰਾ ਫ਼ਾਈਨਲ ਡੀਸੀਜ਼ਨ ਏ।”

“ਮੈਂ ਜਾਣਦਾਂ।”

“ਤੂੰ ਟੋਟੂ ਦਾ ਜਾਣਦਾਂ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਪੋਤੇ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਆ ਗਿਆ?”

“ਉਹਦਾ ਫ਼ੋਨ ਤਾਂ ਹੜਤੇ ‘ਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ।”

“ਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਰਦੇ ਓ?”

“ਇੱਕ-ਦੋ ਵਾਰ ਮੈਂ ਕਰਦਾਂ। ਇੱਕ ਔਪ ਵਾਰ ਉਹਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਜਿੱਥੇ ਆਪਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਆਂ ਇੱਥੇ ਆਂ ਬੱਚੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਟਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਕੌਣ ਜਾਣਦਾ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਆਂ। ਵਿੱਚੋਂ ਗੱਲ ਹੋਰ ਲੱਗਦੀ ਏ। ਸੱਚ-ਸੱਚ ਦੱਸੋ।”

“ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾਂ।”

“ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖੋਹ ਤੇ ਸੁਆਹ ਜਾਣਦਾਂ।” ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਖਿੱਝ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਖਿੱਝ ਵਿੱਚ ਮੇਥੋਂ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ, “ਹੁਣ ਮੇਥੋਂ ਇਕੱਲਿਆ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਾਂਦਾ।”

“ਸੋਚ ਲਓ- ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸੋਚ ਲਉ। ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅਭਜਸਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

“ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ-ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਚੱਲਿਆਂ। ਜੇ ਨਾ ਬਣੀ ਤਾਂ ਲਾਗੇ-ਛਾਗੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਮਕਾਨ ਲੈ ਲਵਾਂਗਾ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਦਾ ਸਾਥ ਚਾਹੁੰਦਾਂ।”

“ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੱਢੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋ?”

“ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹੜਤੇ ਦਸੀਂ-ਦਿਨੀਂ ਕੋਈ ਜ਼ਨਾਨੀ ਸੱਦ ਲਿਆ ਕਰੋ।”

“ਕਿੱਥੋਂ?”

“ਦੱਸੋ, ਇੱਥੇ ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਘਾਟਾ। ਮੈਨੋਰੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰੋ। ਇੱਕ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜ

ਮੰਗਵਾ ਲਉ।”

“ਹੋਸਲਾ ਹੀ ਨੂੰ ਪੈਂਦਾ।”

“ਮੈਂ ਆਪ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂ?”

“ਨੂੰ।”

“ਫੇਰ ਬਾਈਟ ਪੱਥ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਬੀਅਰ ਦਾ ਗਲਾਸ ਤਾਂ ਪੀਤਾ ਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਏ ਨਾ। ਨਾਲੇ ਸਟੈਸਪਟੀਜ਼ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਲਉ। ਪੈਸੇ ਜੋੜ-ਜੋੜ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਜਾਣੇ ਨੇ?”

“ਬਲਬੀਰੇ ਦੇ ਜਾਣ ਬਾਅਦ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨੰਗੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤਰਸ ਗਿਆਂ।”

“ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਤਰਸਦੇ ਹੋ ਤੇ ਇੱਕ ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਰਿਆ-ਕਿਸੇ ਸੋਹਣੀ-ਸੁਨੱਖੀ ਜਨਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆ ਮਰੂਗਾ।”

ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੇਟੀ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਕੋਲ ਬੂਠ ਬੋਲ ਸਕਦਾਂ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ।

“ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਪੈਂਗ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਘੱਟੋ ਕੁ ਬਾਅਦ ਫੋਨ ਕਰੂੰਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲਾ ਪੈਂਗ ਪੀ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਟੋਨ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਦੂਜੇ ਵੇਲੇ ਹੋਰ। ਤੀਜੇ ਪੈਂਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ।”

ਉਸ ਨੇ ਫੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾ ਪੈਂਗ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਫਰਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਮੱਛੀ ਵਾਲੀ ਪਲੇਟ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਆ ਰੱਖੀ। ਪੈਂਗ ਪੀਤਾ। ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖਿਲਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਫੇਰ ਓਪਰਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ। ਮੈਨੂੰ ਕਲਸੀ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੱਚ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੀਜਾ ਪੈਂਗ ਪੀ ਕੇ ਹੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਲਾ ਮੀਤੂ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਇਹ ਸੋਢੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਜਾਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ, ਮਲਕੀਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਅੜਣਾ ਹੋਵੇ, ਉੱਥੇ ਮੀਤੂ। ਇਸ ਐਵਨੀਊ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ? ਬਹੁਤ ਘੱਟ। ਬਹੁਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨੇ। ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੈਰ ਕਰਨ ਗਏ ਨੂੰ ਕਈ ਜਣੇ ਮਿਲ ਪੈਂਦੇ। ਨੂੰਹ-ਪੁੱਤ ਦੇ ਸਤਾਏ ਹੋਏ। ਪੈਨਸ਼ਨ ਦੇ ਲਾਲਚੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਆਏ ਨੇ। ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਦੋਚਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਨੇ। ਇੱਥੇ ਰਹਿਣ ਜਾਂ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਜਾਣ-ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੱਲ ਕਰ ਦਿੰਨਾਂ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਲਾਈ ਰੱਖਦੇ। ਘਰੇ ਵੀ ਆ ਕੇ ਮਹਿਫਲ ਲਾਉਂਦੇ। ਐਦਾਂ

ਉੱਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਦੂਜਾ ਪੈਂਗ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੈਂਡ ਬਾਲ-ਪੈਂਟ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਬੜਾ ਕੁਸ਼ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਰਿਹਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਰਹਾਂ ਜਾਂ ਨਾ ਰਹਾਂ-ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਣਾ। ਮਾਈ ਟਾਈਮ ਇਜ ਓਵਰ...।” ਇਹ ਮੇਰੀ ਅੰਦਰਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿੱਦਾਂ ਮੈਂ ਤੀਜਾ ਪੈਂਗ ਨਹੀਂ, ਅਜੇ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪੈਂਗ ਲਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਸ਼ੱਕ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਗਿਆ। ਬੋਤਲ ਦੇਖੀ। ਬੋਤਲ ਅੱਧੀ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਤਿੰਨ ਪੈਂਗ ਪੀਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾ ਪੈਂਗ, ਗਲਾਸੀ ਦਾ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਮੈਂ ‘ਸਿੱਤਰੀ’ ਰੱਖਿਆ। ਦੂਜੇ ਪੈਂਗ ਵਿੱਚ ਗਲਾਸੀ ਅੱਧੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨੂੰ ਮੈਂ ‘ਵਜ਼ੀਰ’ ਕਹਿੰਨਾਂ। ਤੀਜਾ ਪੈਂਗ ਗਲਾਸੀ ਨੌਕੋ-ਨੌਕ ਭਰੀ ਹੋਈ। ਇਹ ‘ਬਾਦਸ਼ਾਹ’ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਤਿੰਨ ਗਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਾਬ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਹੋਈ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਲਈ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਬੋਤਲ ਦੱਸਦੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੋਟਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਪੀਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੀਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਨਾ ਕੁ ਹੀ ਕਰਨਾ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣੇ ਦਸਤਖ਼ਤ ਕਰਨੇ ਨੇ। ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਅੱਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਕਰ ਦਿਉਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਪੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਤੇ ਸੌਣਾ। ਹੁਣ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲ ਜਿਹੀ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾਂ। ਹੱਸਾਂ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ-ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਲੜਾਂ। ਰੁੱਸਾਂ। ਮੰਨਾਂ। ਮੰਨਾਵਾਂ। ਪਰ ਮੀਤੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮੀ ਮੈਂ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਫੋਨ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ, “ਬੇਟਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਰਿਹਾਂ।”

“ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਆ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਵੇ।” ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਚਾਅ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਰਹਿਣ ਆ ਰਿਹਾਂ।”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿ-ਕਹਿ ਕੇ ਖੱਕ ਗਿਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹੋ। ਗੋਰੂ ਨਾਲ ਗੋਮਾਂ ਖੇਡਿਓ। ਗੈਰੀ ਨਾਲ ਫੁਟਬਾਲ।”

“ਤੂੰ
ਮੈਨੂੰ ਝੱਲ
ਲਵੇਂਗਾ?”

“ਡੈਡੀ ਜੀ, ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਓਪਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤ ਆਂ। ਤੋਸ਼ੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਡੈਡੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਲੈ ਆਓ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕੱਲਿਆਂ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਮਰ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਡਰਦਾ ਮਾਰਾ ਆਇਆ ਹੀ ਨੂੰ ਕਿ ਪਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਤੁਸੀਂ ਨਾਂਹ ਹੀ ਨਾ ਕਰ ਦਿਓ।”

“ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਡੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਪੈਂਗ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਲਾਉਣਾ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਾਜੋ-ਸਾਮਾਨ ਸਾਂਭਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਡੀਲਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਗਈ। ਜਿੰਨੇ ਦਾ ਵੀ ਵਿਕਿਆ, ਉਹ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਗੈਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਬੈਂਕ 'ਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਦੇਣੇ। ਮੇਰੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਕਿ ਉਹਦਾ ਗਰੈਂਡ-ਫਾਦਰ ਉਸ ਲਈ ਕੀ-ਕੀ ਸੋਚਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।”

“ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਪ੍ਰੋਪਰਟੀ ਏ। ਜਿੱਦਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦੇ- ਉਦਾਂ ਹੀ ਕਰ ਲਉ। ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ। ਬਸ, ਆਪਣਾ ਮਿਹਰ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਸਾਡੇ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿਓ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਏ।”

ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਭਾਵੁਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਡਿਕਰਮੰਦ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰ ਕੇ ਇਕੱਲਾ ਰਿਹਾਂ। ਗੈਰੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ

ਵਾਰ
ਉਸ
ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ
ਕਰਦਾਂ। ਉਸ ਦੀਆਂ
ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ

ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਗੋਮਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਜਾਣਨ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਉਹਦੀਆਂ ਮਨਪਸੰਦ ਖੇਡਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਗੋਮਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਆਉਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਦੇ ਹੱਥ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾਂ।

ਮੈਂ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਤੋਸ਼ੀ ਦਾ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਫ਼ਨ ਆਇਆ, “ਡੈਡੀ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪ ਲੈ ਕੇ ਜਾਈਏ। ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚੇ ਹੋਣਗੇ।”

“ਨੂੰ ਪੁੱਤ, ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਦੋ ਸੌ ਮੀਲ ਆਉਗੇ, ਜਾਊਗੇ। ਫੇਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਬੇਗਾਨੇ ਘਰ ਆਉਣਾ।”

“ਨੂੰ, ਕਦੇ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਵੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਰੋ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਤੁਰਾਂਗੇ। ਸਾਢੇ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ, ਹੱਦ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਵੱਜੇ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਉੱਥੋਂ ਇੱਕ ਵੱਜੇ ਤੁਰਾਂਗੇ। ਰਾਹ 'ਚ ਕੁਝ ਹਲਕਾ-ਫੁਲਕਾ ਖਾਵਾਂਗੇ। ਚਾਰ ਕੁ ਵੱਜੇ ਵਾਪਸ ਘਰ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀ ਰੱਖਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ। ਬਹੁਤੇ ਨੂੰ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਜਣੇ। ਦੀਦੀ ਵੀ ਆਉਂਗੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਸੈਲੀਵਰੇਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਆਂ। ਪਲੀਜ

ਨਾਂਹ ਨਾ ਕਰਿਓ।”

“ਠੀਕ ਆ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਵੀ ਇੱਕ ਸ਼ਰਤ ਹੋਵੇਗੀ?”

“ਫੇਰ ਉਹੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੇ ਹੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਰੀਆਂ ਪਾਈਆਂ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਜਾਣਾ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣਨੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹੋ?”

“ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਕਰੋ। ਸਾਡੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਕਰੋ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ। ਜਿੰਦਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੱਸੋ ਕਿ ਗੈਰੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਆ?”

“ਸਕੋਰਫੀਊ ਦਾ ਫੁਟਬਾਲ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਸਤਾ। ਕੋਈ ਮਹਿੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਦੱਸੋ।”

“ਇਹ ਸਾਡਾ ਮਸਲਾ ਨੂੰ। ਤੁਸੀਂ ਬਾਬਾ ਪੋਤਾ ਜਾਣੋ।”

ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਬਲਬੀਰੇ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਉਹਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਇਗਲੈਂਡ ਹੈ, ਇਗਲੈਂਡ ਦਾ ਕੁਵੈਂਟਰੀ ਸ਼ਹਿਰ। ਉੱਨਾ ਹੀ ਸਾਮਾਨ ਖਰੀਦੇ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੀ- ਸਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ, ਪਰਨਾਲਾ ਉੱਥੇ ਦਾ ਉੱਥੇ। ਜੇ ਇੱਕ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਚਾਰ ਖਰੀਦਦੀ। ਫੇਰ ਕਲਪਦੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ-ਵਸਤਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਖਿਝਾਉਂਦਾ, “ਤੂੰ ਤਾਂ ਬੱਲੇ-ਬੱਲੇ ਕਰਵਾਈ ਜਾਣੀ ਏਂ। ਦੇਖ-ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿਣੀ ਆਂ। ਆਹ ਸੈਟੀ ਸੁੱਟ ਕੇ ਹੋਰ ਲੈ ਆ।” ਉਹ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਨਾ ਕਰਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਕਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਦਾ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਡਿਡਰ ਦਾ ਕਿਹਾ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦਾ, “ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਥੇ ਬੀਤ ਜਾਂਦੀ ਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਸਮ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਰੂਹ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਘਰ ਹੀ ਵਾਸ ਕਰਦੀ ਆ।” ਮੈਂ ਜਿਉਂਦਿਆਂ-ਜੀਅ ਬਲਬੀਰੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਹੀ ਪੁੰਨ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਇਆ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਮੌਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਗਲਤੀ-ਦਰ-ਗਲਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਗਲਤੀਆਂ ਕਰਨਾ ਆਪਣੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹਦਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਦਾ। ਜਦੋਂ ਲੱਗਦਾ-ਉਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ। ਬਲਬੀਰੇ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਘਰ ਵੱਢ-ਵੱਢ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਗਲਾ ਮੌਜ਼ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਚਿੰਤ ਕਾਰਨ ਜਿਹਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂ। ਆਪਣੀ ਫੈਕਟਰੀ ਲਾਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ। ਬਥੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਇੱਧਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਪਰ ਮੈਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਵੀ ਵਿਹਲ ਨਾ ਕੱਢ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਇੱਧਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਆਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਕੋਲੋਂ ਇੰਨਾ ਡਰਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਅੱਖ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ ਅੱਗੇ ਬੋਣਾ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਬੋਣੇਪਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਉੱਠਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਲਬੀਰੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨਾ ਕਰਵਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਇਗਲੈਂਡ ਬੁਲਾਇਆ। ਜੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਸੰਭਾਲਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਹੁੰ ਹੀ ਖਾ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਛੱਡਣ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਗੋਡੇ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਭਾਪਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ।” ਅਗਲੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲੱਗਣਾ।’ ਮੈਂ ਗਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਬਾ ਲਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਸੀ। ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ, “ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗਿਆਂ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਬੀਲਦਾਰ ਹੋਣ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਚੱਲੀ।”

ਮੇਰਾ ਸਤਰੁਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਕਲਸੀ ਨੇ ਸੈਲੀਵੇਰਟ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੋਲਡ ਇਨ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰਾ ਖਰਚਾ ਉਸ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਧੂਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉਹਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ, “ਇੱਕ ਖਰਗੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਸੋਚਣ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਅਗਾਂਹ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਕਿ ਪਿੱਛਾਂਹ ਮੁੜ ਪਏ। ਉਹ ਦੋਚਿੱਤੀ 'ਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਕਿਸੇ ਵਹੀਕਲ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਤੇਰੀ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਖਰਗੋਸ਼ ਵਰਗੀ ਸੀ।” ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚ

ਲੱਗੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਲੱਗੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਜਗਵਿਦਰ ਕੋਲੋਂ ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਗਮ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦਾ ਚਾਅ ਵੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਅੜਿਆ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਮੀਤੂ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਕੀ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ? ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਗਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ? ਮੈਂ ਉਹੀ ਮਲਕੀਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਹੋਇਆਂ ਟਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਅੰਬ ਲਿਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਲਿਫਾਫਾ ਲਿਆ ਕੇ ਅੰਗੀਠੀ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੇਲੇ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਬ ਵੰਡੇ ਤਾਂ ਦੋ ਅੰਬ ਘੱਟ ਨਿਕਲੇ। ਉਹਦੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਸੂਈ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਆ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘੁਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਬੰਦੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਬਣ ਕੇ ਸੱਚ-ਸੱਚ ਦੱਸ ਦੇ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਹੁ ਸਾਹਮਣੇ ਪਈ ਸੋਟੀ ਦੇਖ ਲੈ। ਮੈਨੂੰ ਮਨਾਉਣਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ।” ਮੈਂ ਅੰਬ ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰਾ ਪਿਉ ਬੜਾ ਅੜਬ ਸੀ। ਉਸ ਮੈਨੂੰ, ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਉਹ ਕੁੱਟ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕੁੱਟਿਆ। ਨੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਨਲਕੇ ਕੋਲ ਬਣੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚੁੱਬੜੇ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਪੁੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋਇਆ ਪਰ ਮੈਂ ਸੀ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਥੱਕ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾਈ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਿਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ‘ਮੀਤੂ’ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਜਾ ਕੇ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ,” ਕਲਸੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੈਂਗ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਠਾ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਗੱਲ ਅਗਾਂਹ ਤੋਰੀ ਸੀ।

“ਹਾਂ, ਮੈਥੋਂ ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ।”

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਪੁਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੇ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਿਹੁ ਵਰਗੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਫ਼ੋਨ ਵੀ ਅਟੈਂਡ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।”

“ਮੈਂ ਇਸ ਦੇਸ਼, ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਅੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿੱਛੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇਕੱਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੋ ਵਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਆਈ ਪਰ ਉਹਦਾ ਇੱਥੇ ਦਿਲ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਹਫ਼ਤੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਹੀ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮੇਰੀਆਂ ਮਿਨਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਬੜਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਰੱਖਿਆ। ਬਲਬੀਰੋ ਦੇ ਸਸਕਾਰ 'ਤੇ ਆਈ ਵੀ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹੀ ਆ ਜਾਵਾਂ। ਮਾਂ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾਣ ਲਈ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਛਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਆਪਣਾ ਸਿੱਕਾ ਜਮਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦਿਮਾਗ ਸੀ।

ਚਹੁੰ ਬੰਦਿਆਂ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੰਨਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ...ਮੈਂ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਏਰੀਏ 'ਚ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਗਜ਼ ਦਾ ਪਲਾਟ ਖਰੀਦਿਆ। ਫਲੈਕਸ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਕੱਰੀਆ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ। ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਮੈਂ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਗਿਆ। ਕੰਮ ਦਾ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਾ ਰਿਹਾ। ...ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਹਿਫਲ ਜੁੜਦੀ। ਦੋਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਦੌਰ ਚੱਲਦੇ। ਕਈ ਦੋ ਕੋਲ ਹੀ ਸੌ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਇੱਕ-ਇੱਕਤਰ ਸਿੰਘ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਫਲੈਕਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਰਡਰ ਆਇਆ। ਦੋ ਲੱਖ ਸਕੇਅਰ ਫੁੱਟ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਛਪਣੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਘੱਟ ਰੇਟ 'ਤੇ ਬੁੱਕ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਵਿੱਤਰ ਨੇ ਕਿਤੂ-ਪਰੰਤੂ ਕੀਤਾ। ...ਮੇਰੇ ਵਿਚਲੇ ਮੀਤੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੂਤੀਆ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੇਰਾ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਪੁੱਟ ਲਏ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਲਵੰਤ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ 'ਚ ਮਹਿਫਲ ਜੰਮਦੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਾ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਹਟਦੇ ਗਏ। ਉਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ

ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਬਣ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮਰੀ 'ਤੇ ਵੀਹਾਂ 'ਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਆਏ। ਮੇਰੀ ਫੈਕਟਰੀ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਛਾਪੇ ਮਰਵਾਏ। ਤੂੰ ਪੁੱਛੋ- ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਂ 'ਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮਨ ਡੋਲਿਆ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੀਤੂ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਉੱਥੇ ਦਾਲ ਨਹੀਂ ਗਲਣੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਏ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜੁਆਨ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ, ਕੌਣ ਚਾਹੇਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਜਦੋਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕੋਈ ਸਕਾ ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੰਝੀ-ਤੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਗੋਪ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਦੁਨੀਆ ਕਿੰਨੀ ਬਦਲ ਗਈ। ਦੁਨੀਆ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ 'ਤੇ ਗੁਮਾਨ ਸੀ ਨਾ- ਪਰ ਉੱਥੇ ਐਨਿਆਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉੱਥੋਂ ਦੋ ਲੱਕ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਸੌਥੇ ਨੇ। ਉਹ ਕਿਉਂ ਤੁਹਾਡੀ ਈਨ ਮੰਨਣਗੇ।”

“ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇੱਧਰ ਆਏ ਜਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਧਰ ਸੱਦਿਆ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰਾ ਲੰਡਨ ਘੁੰਮਾਇਆ। ਖੂਬ ਸ਼ੌਂਪਿੰਗ ਕਰਵਾਈ। ਬਲਬੀਰੋ ਨੇ ਵੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਸੀ।”

“ਇਹ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੋਚ ਸੀ।”

“ਤੇ....।”

“ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਮਝਾਏ ਹੋਏ ਨੂੰ ਵੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਸੀ,” ਕਲਸੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ।

“ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਦਿਮਾਗੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ। ਹਾਂ, ਮੈਂ ਮੰਨਦਾਂ— ਮੈਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰੀਨਫੋਰਡ 'ਚ ਮਕਾਨ ਲੈ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਕਰੇ। ਉਸ 'ਤੇ ਦੋਹਰਾ ਬੋਝ ਪਿਆ। ਇੱਕ ਮਕਾਨ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤ ਦਾ। ਦੂਜਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ। ਉਹ ਪਿਛੜ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲੱਗ ਗਏ। ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਪਿਉ-ਪੁੱਤ 'ਚ ਰਿਫਟ ਵੱਧ ਗਈ। ਵਧਦੀ-ਵਧਦੀ ਬੋਲ-ਚਾਲ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆਂ ਬਗੈਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲ, ਅਸੀਂ ਨਾ ਤਾਂ ਮਿਲੇ, ਨਾ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ। ... ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਲਾਲ ਨੂੰ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਜਿਉਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ। ਮੈਥੋਂ ਸਮਝੌਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਨੂੰ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਹੀ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਜਿਹੜਾ ਮਰ੍ਹੂ-ਮਰ੍ਹੂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ।”

“ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਮੀਤੂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ?”

“ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹੀ ਲੱਗਦੈ। ਜਦੋਂ ਮੀਤੂ ਜਾਗਿਆ—ਉਦੋਂ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।”

ਘਰ ਵਿਚਲੇ ਸਾਮਾਨ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣ ਗਈ। ਮੈਂ ਇਹਨੂੰ ਚਹੁੰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ। ਦੋ ਹਿੱਸੇ ਤਾਂ ਕੁਆੜ ਸੀ। ਇਹਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਲਸੀ ਦੇ ਘਰੇ ਛੱਡ ਆਉਣਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਵੇ। ਜੇ ਉਹਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਰਹਿੰਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾ ਦੇਣਾ।

ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪੈਂਗ ਲੈ ਲਵਾਂ। ਪਹਿਲੀ ਪੀਤੀ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਤੁਰਦਿਆਂ-ਫਿਰਦਿਆਂ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਖੋਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਂ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੇ ਘਰੇ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਉਹੀ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ, ਜੋ ਮੁੰਡਾ

ਤੇ ਨੂੰਹ ਕਹੁਗੀ। ਚਲੇ ਬਹੁਤ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਅਧੀਨਗੀ ਦਾ ਸੁਆਦ ਵੀ ਚੱਢ ਲਿਆ ਜਾਵੇ... ਮਾੜੀ-ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਭੁੱਢ ਵੀ ਚਮਕੀ। ਮੈਂ ਮੱਛੀ ਗਰਮ ਕੀਤੀ। ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼-ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਪੈਂਗ ਪਾਇਆ। ਅੱਧ ਪਾ ਦਾ। ਘੁੱਟ ਭਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਫ਼ੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ। ਮੈਂ ਪੈਂਗ ਥਾਈਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਕਲਸੀ ਸੀ। ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, “ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਓ?”

“ਚੌਥਾ ਪੈਂਗ ਪੀਣ ਲੱਗਾਂ।”

“ਚੌਥਾ ਪੈਂਗ? ਇਹ ਮੈਂ ਕੀ ਸੁਣ ਰਿਹਾਂ? ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਲੱਗਦੀ ਏ?”

“ਹਾਂ— ਐਦਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਲੈ।”

“ਫੇਰ— ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ?”

“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਲਾ ਮੀਤੂ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਟਿੱਡ-ਫਉੜੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਕੋਲ ਗ੍ਰੀਨਫੋਰਡ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।”

“ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸੋਚ ਲਓ।”

“ਇਸ 'ਚ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਏ?”

“ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ 'ਚ ਮਾਲਕ ਹੋ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣਾ ਸੌਖਾ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਤੇ ਫੇਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਹਿਸਟਰੀ ਰਪੀਟ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਏ ਰੀਪੀਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੱਸੋ ਅਜੇ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਝੂਠੀ ਨਿਕਲੀ ਏ?”

ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਫ਼ੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਆਪ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਵਾਂਗੂੰ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਰਹਾਂ। ਫੇਰ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨੀ ਜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਮੀਤੂ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਲਕੀਤ ਇਸ ਸ਼ੇਰ ਅੱਗੇ ਬੈਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਗਲਾਸ ਨੌਕੋ-ਨੌਕ ਭਰ ਲਿਆ। ਪੀਤਾ। ਮੀਤੂ ਨੇ ਚੀਕ ਮਾਰੀ। ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੁੱਠਾ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਮਾਰੇ। ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਹੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ—“ਭੈਣ.....— ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਕੋਲ ਜਾਵਾਂਗਾ ਜਿਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਸਟਰਡ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਕਦੇ ਵੀ ਨੂੰ। ਇਮਪੋਸੀਬਲ। ਮੈਂ ਮੀਤੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਕਿੱਦਾਂ ਬਣ ਸਕਦਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਟਿੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਸੀ—ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸ ਬਾਗ ਦੀ ਮੂਲੀ ਏ।”

ਅਲਫਾਜ਼

ਅਲਫਾਜ਼ ਪਵਿੱਤਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਂਅ ਹੈ। ਅਲਫਾਜ਼ ਦਾ ਜਨਮ ਪਿੰਡ ਕੋਟ ਈਸੇ ਖਾਂ ਵਿਖੇ 20 ਦਸੰਬਰ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਸ. ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਕੋਟ ਕਰੋੜ ਕਲਾਂ, ਫ਼ਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਲਫਾਜ਼ ਦੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਯੋਗਤਾ M.sc (Zoology) M.Ed, MBA ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਸਹਿਕਾਰੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਮੈਨੇਜਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਮੌਲਿਕ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਫਲਾਵਿਆਂ ਦੀ ਰੁੱਤ' ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ 2024 ਤੇ ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ 2025 ਵਿਚ ਕੁਕਨਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ਨੇ ਛਾਪਿਆ ਤੇ ਇਸੇ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਐਡੀਸ਼ਨ ਕੈਫੇ ਵਰਲਡ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ) ਵਲੋਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਅਲਫਾਜ਼ ਦੇ ਦੋ ਸੰਪਾਦਿਤ ਤੇ ਨਵਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ 'ਬੱਜ਼ਰੋਤਾ', 'ਡੋਪਾਮਾਈਨ', 'ਬੁਝਾਰਤ' ਤੇ 'ਕੀੜਾ' ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਾਫੀ ਚਰਚਿਤ ਰਹੀਆਂ। ਅਲਫਾਜ਼ (ਪਵਿੱਤਰਪਾਲ ਸਿੰਘ) ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਿ: ਸੁਜਾਨ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਰਧਕ ਇਨਾਮ-2024 ਨਾਲ, ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਸਮਰਾਲਾ ਵੱਲੋਂ 'ਨਵੀਂ ਕਲਮ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਆਰਮੀ ਗਰੁੱਪ ਕੋਟ ਕਰੋੜ ਕਲਾਂ ਵੱਲੋਂ 'ਸਾਡਾ ਮਾਣ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

98884-08383

Email : pavimann5@gmail.com

ਸ਼ਤਰੂ

(ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਕਹਾਣੀ)

ਲੇਖਕ

ਅਬਦੁਲ ਘਨੀ ਬੇਗ ਅੱਤਰ

ਅਨੁਵਾਦ

ਅਲਫਾਜ਼

ਭਾਰਤੀ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਗਾਰਡਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਮੈਂ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਲੰਘਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਕਾਂ ਅੱਖ ਨਿੱਕਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੇਕਰਾਂ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿੱਕਲਦੇ ਜਾਂ ਵੜਦੇ ਨਹੀਂ

ਵੇਖਿਆ ...ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਗੂੜੀ ਨੀਂਦ ਹੋਣਗੇ ਜਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਵੇਸਲੇ ਬੈਠੇ ਹੋਣੇ ਕਿ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਿਹੜਾ ਮਾਈ ਦਾ ਲਾਲ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਵਾ ਵਰੋਲੇ ਵਾਂਗ ਉੱਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ...ਮੁੜ੍ਹਕੇ ਨਾਲ ਲੱਥਪੱਥ ਜਿਵੇਂ ਨਦੀ ਚੋਂ ਡੁਬਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਏਥੇ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ ..। ਮਾਂ ਜਾਏ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਾਰ ਵਾਰ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ...। ਦੱਸਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਮਾਂ ਦਾ ਆ ਸੀ

ਬੱਸ ਇੰਨਾ ਕੁ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ...। ਨੀਲਮ ਦੀ ਉਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਬਸਤੀ ਵਿੱਚ ਕਬਰਾਂ ਵਰਗੀ ਚੁੱਪ ਪਸਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਰਿਆ ਦੇ ਇਸ ਪਾਰ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੇ 'ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ' ਖੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉਸ ਪਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ 'ਪਾਕਿਸਤਾਨ' ਦੀ ਮੋਹਰ ਸੱਜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੱਸ ਐਨਾ ਕੁ ਦੱਸ ਕੇ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੇਰੋਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ...।

ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਅੱਚਵੀ ਲੱਗ ਗਈ
 ...ਲਹੂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਈ ਕੁਝ ਏਵੇਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ...ਹੱਫਦਾ
 ਹੋਇਆ ਆਖਿਰ ਮੈਂ ਅੱਠਮੁਕਾਮ ਦੇ ਪੁਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ
 ਗਿਆ ...। ਉਸਦਾ ਘਰ ਪੁਲ ਤੋਂ ਪਰਲੇ ਪਾਰ ਸਾਫ

ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ...ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਜ
 ਮਿਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣੇ
 ...ਮੇਰਾ ਮਨ ਕੁਝ ਠਹਿਰਿਆ
 ...ਮੈਂ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ ਚੋਰਾਂ ਵਾਂਗੂੰ
 ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਵੇਖਿਆ
 ..ਅਜੀਬ ਸੋਨਾਟਾ ਸੀ ...ਮੈਂ
 ਮਨ ਕਰੜਾ ਕਰਿਆ ...ਮੈਂ
 ਮੁੱਠੀਆਂ ਮੀਚ ਕੇ ਲੰਮਾ ਸਾਹ
 ਲੈ ਪੁਲ ਉੱਤੋਂ ਦੀ ਦੌੜ
 ਲਗਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ
 ...ਸਾਹਮਣੇ ਅਰਜਨ ਦੀ ਅੱਖ
 ਵਾਂਗ ਭਰਾ ਦਾ ਘਰ ਸੀ ... ਮੈਂ
 ਚੀਤੇ ਵਾਂਗ ਦੌੜ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਕੁ
 ਕਦਮ ਹੀ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗਿਆ
 ਹੋਵਾਂਗਾਂ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਤੇਜ਼
 ਆਵਾਜ਼ ਮੇਰੀ ਪੁੜਪੁੜੀ ਵਿੱਚ
 ਵੱਜੀ 'ਏਥੇ ਈ ਰੁਕ ਜਾ!
 ਮੇਰੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਥਾਏਂ ਹੀ
 ਨਿੱਸਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਪੈਰ
 ਥਾਈਂ ਜੰਮ ਗਏ... । ਪਤਾ
 ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਕਦੋਂ ਧੌਣ

ਝੁਕ ਗਈ ਤੇ ਹੱਥ ਉਪਰ ਨੂੰ ਹੋ ਗਏ ... ਪੈਰਾਂ ਦਾ
 ਖੜਕ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਲੱਗਾ ...ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਉੱਪਰ
 ਕਰਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਦੋ ਸਿਪਾਹੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਰਫਲਾਂ
 ਤਾਣੀ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਘੂਰ ਰਹੇ ਸਨ ... । ਇੱਕ ਬੋਲਿਆ,
 “ਭਾਰਤੀ ਲੱਗਦਾ ।” ਦੂਜਾ ਕਹਿੰਦਾ “ਗਿ੍ਫ਼ਤਾਰ ਕਰ
 ਲੋ।” “ਨਾ- ਨਾ ਜਨਾਬ ਨਾ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਤੇ ਨਾ
 ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ, ਮੈਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਹਾਂ । ਉਸ ਟੁੱਟੇ ਫੁੱਟੇ ਘਰ
 ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਵੇਖੋ... ਉਹ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ
 ਘਰ ਹੈ । ਉਹ ਬਹੁਤ ਬੀਮਾਰ ਹੈ .. ਉੱਥੇ ਖੁਦਾ ਤੋਂ
 ਬਿਨਾਂ ਉਹਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਜਨਾਬ . ਜੇ ਤੁਸੀਂ
 ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੀ ਮੋਹਲਤ ਦੇ ਦਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਹਾਲ
 ਚਾਲ ਪੁੱਛ ਆਵਾਂ . ਉਹਦੇ ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ
 ਆਉ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਦੇ ਆਉ । “ਮੈਂ ਬੇਵੱਸ
 ਹੋ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਲਲਚਾਈਆ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਬੱਸ
 ਐਨਾ ਕੁ ਹੀ ਬੋਲ ਸਕਿਆ ।

ਮੇਰੇ ਅਗਲੇ ਲਫਜ਼ ਮੇਰੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਚ ਹੀ ਸਨ ਕਿ
 ਏਨੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਰਫਲ ਦਾ ਬੱਟ ਵੱਟ ਕੇ ਪੂਰੀ
 ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਧੌਣ ਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
 ਅੱਗੇ ਹਨ੍ਹੇਰਾ ਛਾ ਗਿਆ ...। ਮੈਂ ਨੀਮ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ
 ..ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਹੋਝ ਡਿੱਗ ਕੇ ਪੁਲ ਦੀ ਫ਼ਰਸ਼ 'ਚ
 ਜਜਬ ਹੋ ਗਏ ।

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਘੜੀਸਦੇ ਬੰਕਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਜਿੱਥੇ
 ਹੋਰ ਵੀ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਦੀ ਮੋਹਰ
 ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਤੇ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਦਾ
 ਜਾਸੂਸ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਤੇ

ਤਸ਼ੱਦਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨੰਗਾ
 ਕਰਕੇ ਖੂਬ ਕੁੱਟਿਆ । ਮੈਨੂੰ
 ਕਿਹਾ ਗਿਆ, “ਤੂੰ ਬੱਸ
 ਐਨਾ ਕਹਿ ਕਿ ਤੈਨੂੰ
 ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਫੌਜ ਨੇ ਜਾਸੂਸੀ
 ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ
 ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆ
 ।” ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ
 ਪਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਹੀਲਾ
 ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ? ਬੱਸ
 ਆਹੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ
 ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆ ।

ਜਿਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ
 ਖਬਰ ਕਰਕੇ ਲੱਗੀ ਅੱਚਵੀਂ
 ਨੇ ਏਥੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ । ਜਦੋਂ
 ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਨਿਕਲਿਆ
 ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਰਮੀ
 ਹੈਡਕੁਆਟਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ
 ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਮੇਰੀ ਭਾਈ ਦੀ
 ਰਿਹਾਇਸ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਕਰੀਬ

ਸੀ । ਮੈਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ
 ਮੈਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੇ ਘਰ ਤੱਕ ਲੈ
 ਚੱਲੋ । ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਹਾਲ ਚਾਲ
 ਪੁੱਛ ਲੈਣ ਦਿਓ ... ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੂੰਹ ਹੀ ਵਿਖਾ
 ਲਿਆਉ ਤਾਂ ਜੋ ਮਨ ਖੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਹੌਸਲਾਂ
 ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਹ ਲਹੇ ਦੇ ਬਣ ਕਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੁਣਦੇ
 ਨੇ . ਬੁਟਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਚੀਖਾਂ
 ਮਰਵਾਉਣ ਲੱਗੇ ..ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ
 ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਨੌਹ ਖਿੱਚ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਲੂਣ ਫਿੜਕ
 ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ . ਪਾਣੀ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ
 ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਡੋਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ... ਬੁਟਾਂ ਦੇ ਤਲਿਆਂ
 ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਕੰਮ ਮਸਲੇ ਗਏ ..ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਟ ਨਾਲ
 ਮੈਂ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ .ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਮੇਰੇ
 ਕੋਲ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਆਖਰੀ ਸਾਹ ਗਿਣ ਰਿਹਾ ਏ ।ਉਹ
 ਵਾਰ ਵਾਰ ਪਾਣੀ ਮੰਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਬੇੜੀਆਂ 'ਚ
 ਕੈਦ ਜਵਾਂ ਬੇਵੱਸ । ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਰੋਗਿਸਤਾਨ
 ਜਾਪਿਆ ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਾ
 ਹੋਵੇ .. । ਹੱਥਕੜੀ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਨੌਕ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸੱਜੀ
 ਬਾਂਹ ਤੇ ਘਸੜਨ ਕਰਕੇ ਮਾਸ ਛਿੱਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ
 ਜ਼ਖ਼ਮ ਬਣ ਗਿਆ ਖੂਨ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਖੱਬੀ
 ਤਲੀ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਬਣਾ ਲਹੂ ਉਹਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕਠਾ

ਕਰਨ ਲੱਗਾ ...ਪਾਣੀ ਨਾ ਸਹੀ ...ਖੂਨ ਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ...। ਬੇੜੀਆਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਮੇਰਾ ਲਹੂ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਤੱਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ ..। ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਹੋਇਆ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਕੂਕ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਹਿਚਕੀ ਆਈ ..ਮੌਤ ਦੀ ਹਿਚਕੀ ਮੈਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਰਜ ਰਿਹਾ ਆ . “ਕੱਖ ਨਾ”

...
ਰਹੇ ਬੰਦਿਆ ਤੇਰੀ ਇਸ ਸੌਚ ਦਾ ਜੀਹਨੇ ਖੁਦਾ ਦੀ ਸਿਰਜੀ ਸਲਤਨਤ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਆਵਦੀ ਬਾਂਹ ਆਵਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ‘ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਏ।’

ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਹਾਸਾ ਮੇਰੇ ਆਸ ਪਾਸ ਗਰਜਿਆ।
ਮੈਂ ਗਹਿਰੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗਿਆ । ਉਹ ਸਾਰੇ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਵਾਲੇ ਡਰਾਉਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਅੱਥਰੂ ਵਹਾ ਰਹੇ ਦੀ । ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ . “ਬਾਰੀ ਵੱਲ ਵੇਖ!”

ਬਾਹਰ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਜਨਾਜ਼ਾ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ‘ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਦਿਓ ...ਮੈਂ ਬੱਸ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਉਹਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਨਾਂ ਆ ..ਉਹਦੇ ਜਨਾਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਨਾ ਆ।’ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਇਹ ਲਾਸ਼ ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਚਾਹ ਕੇ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਅਸੀਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਾਂ .ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਰ ।” ਮੈਂ ਹੱਥ ਜੋੜੇ, “ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ।” ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਉਹ ਵੀ ਬੇਵੱਸ ਨੇ ।’

ਮੈਂ ਫੇਰ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਵੋ ।” ਜਵਾਬ

ਮਿਲਿਆ, “ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ।”

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਫਿਰ ਕੌਣ ਜਾਣ ਦੇ ਸਕਦਾ ? ਕਿਸ ਕੋਲੋਂ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ?”
ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪੈ ਜਾਨਾਂ ਆ।”
ਉੱਤਰ ਮਿਲਿਆ, “ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ।”

ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ

23 ਮਾਰਚ, 1951 ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਨਰੈਣਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਜਨਮੇ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਚਾ ਮੁਕਾਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੁਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ 1974 ਵਿੱਚ ਐਮ ਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕਰਮਜੀਤ ਵਿਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਈ. ਏ. ਐਸ. ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਤੱਕ ਪੁੱਜੇ, ਪਰ ਨੌਕਰੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੀ। ਫਿਰ 1978 ਤੋਂ 1993 ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਰਪੰਚੀ ਕੀਤੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੋਣ ਕਰਾਨ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਰੁਚੀ ਰਹੀ ਪਰ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ punjabikavita.com ਆਪਣੇ ਸਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦਿੱਤੀ। ਕਰਮਜੀਤ ਗਠਵਾਲਾ ਵੱਲੋਂ ਜਨਵਰੀ, 2011 ਵਿਚ ‘ਵੈੱਬਸਾਈਟ’ ’ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਿਰਕੱਢ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਸਗੋਂ ਸਰਚ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਗਈ। ਇੱਥੇ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਸੇਵਾ ਸਨਮਾਨ’ ਜੋ ਕਿ 21 ਫਰਵਰੀ 2021 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵੱਲੋਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ, ਯੂ. ਕੇ. ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਿੱਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਵੀ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ (ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ) ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ ਨਾਲ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ‘ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼’ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲਮਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਮੁਲਾਕਾਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ।

—ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਾਲੇ ਅਦਬ ਦੇ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾਦਾਰ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ

? ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰੋ।

—ਸੋਨੀਆ ਜੀ, ਮੇਰਾ ਜਨਮ 23 ਮਾਰਚ, 1951 ਨੂੰ ਹੋਲੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਨਰੈਣਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਧੁੰਦ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਹੋਰ ਲੰਘਣ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮੈਂ ਜਿਹੜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜੰਮਿਆਂ ਉੱਥੇ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਨਰੈਣਗੜ੍ਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਚੌਹਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਭੋਗ ਰਹੇ ਸਨ; ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ, ਫਿਰ ਰਿਆਸਤੀ ਰਾਜਾ, ਤੀਜੇ ਥਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਮੁਖਤਿਆਰ। ਬਿਸਵੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕਾਮਰੇਡ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਰ ਕੇ ਬਿਸਵੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ‘ਲਾਲ ਪਾਰਟੀ’ ਬਣੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੋ ਤਿੰਨ ਬੰਦੇ ਲਾਲ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਬਾਪੂ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ

ਮੁਲਾਕਾਤੀ

ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ

ਸਿੰਘ ਵੀ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਹੋਈ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ-ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰੂਪੋਸ਼ ਵੀ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਸਾਲ ਨਾਭੇ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ।

ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਬੱਸ ਐਨਾ ਕੁ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮਰੇਡ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕੰਧ ਤੇ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।

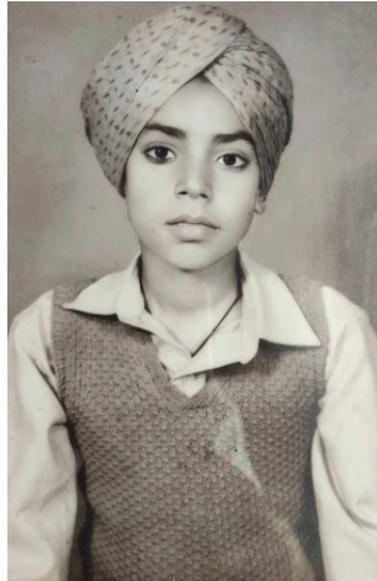
ਸਾਡੇ ਲਾਗ ਹੀ ਘੁਮਿਆਰਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ, ਚੱਕ ਉੱਤੇ ਬਣਦੇ ਵੇਖਣ ਲਈ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬੈਠਣ ਲਈ ਨਿੱਕੀ ਜੇਹੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ-ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨੀਝ ਲਾਈ, ਘੁੰਮਦੇ ਚੱਕ ਉੱਤੇ ਭਾਂਡੇ ਬਣਦੇ ਵੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਜੀ (ਅਸੀਂ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਂ, ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਮਾਮਾ ਜੀ ਤੇ ਮਾਸੀ ਜੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਹੀ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਮਾਸੀ ਜੀ ਤਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।) ਪੁੱਛਦੇ, “ਅੱਜ ਕੀ ਸਿੱਖ ਕੇ ਆਇਓਂ ?” ਮੈਂ ਅੱਗੋਂ ਕਦੇ ਕੁੱਜਾ, ਕੁੱਜੀ, ਕਦੇ ਘੜਾ ਆਖ ਦਿੰਦਾ।

ਬੀਬੀ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, “ਮੈਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਰਜੀ ਤੋਂ ਕੱਪੜੇ ਸਿਉਣ ਸਿਖਣ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਤੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅੱਥੋ (ਦਾਦੀ ਜੀ) ਕੋਲ ਛੱਡ ਕੇ ਕੰਮ ਤੇ ਆ ਗਈ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਤੂੰ ਉੱਥੇ ਆ ਗਿਆ। ਦਰਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ “ਗੁਰਦੇਵ ! ਕਾਕਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੂੰ ਘਰ ਚਲੀ ਜਾ, ਘਰ ਵਾਲੇ ਫਿਕਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਇਕੱਲਾ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।” ਜਦ ਬੀਬੀ ਜੀ ਘਰ ਆਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੇਰੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ।

? ਤੁਸੀਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਿੱਥੋਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।

—ਸੋਨੀਆ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸੀਏ, ਮੈਂ ਨੌਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨੇੜੇ ਦਾ ਸਕੂਲ ਤਲਵੰਡੀ ਮਲਿਕ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੈਦਲ ਜਾਣਾ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਟਿੱਬੇ ਪਾਰ ਕਰਕੇ, ਔਖਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਵਡਿਗਰ ਬੇੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਠਿੰਡਾ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮਾਸਟਰ ਬਸੰਤ ਲਾਲ ਜੀ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਆ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡਾ ਸਕੂਲ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹਰ ਘਰੋਂ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ—

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਤਾਇਆ ਜੀ ਸ. ਰਲਾ ਸਿੰਘ ਨੰਬਰਦਾਰ ਆਏ। ਮੈਂ ਫੱਟੀ ਤੋਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਲਿਖੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ

ਕਾਕਾ!” ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਪਰ ਅੱਜ ਐਨੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਹੈ।

ਮਾਸਟਰ ਬਸੰਤ ਲਾਲ ਜੀ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਇੱਕ ਸਾਲ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਮੈਂ ਤੀਜੀ ਜਮਾਤ ਪਾਸ ਕਰ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਉਹ ਵਿਦਿਆ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਚੌਥੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਤਲਵੰਡੀ ਮਲਿਕ ਪੜ੍ਹਨ ਜਾ ਲੱਗਿਆ। ਚੌਥੀ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਵਿੰਦਰ ਦਾਸ ਜੀ ਸਾਡੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਉਹ ਆਪ ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦੀ ਚੌਥੀ ਪਾਸ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਿਸ਼ਾ ਐਨੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕਦੇ ਡਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ।

ਚੌਥੀ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕੁਝ ਘਰੇਲੂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਰਤੀਏ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਕੋਲਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਣ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਰਤੀਏ ਪੜ੍ਹਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਹੋਰੀ ਘੱਗਰ ਦਰਿਆ ਦੇ ਉੱਤੇ ਆਪ ਖੇਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਥੋਂ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸੁੰਨਮਸਾਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਝਾੜ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਰਤੀਏ ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਸ. ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜ਼ੈਲਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬੀਬਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੌਰ ਗਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਭੈਣ ਜੀ ਲੱਗਦੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣਾ ਬੜਾ ਔਖਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਕਿੰਨਾ-ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ

ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਕ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੱਜਣਾਂ ਨਾਲ

ਰੋਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਨਾ ਲੱਗਣ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਰਤੀਆ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸੀ ਪਰ ਉੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਠੀਕ ਠਾਕ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਜਮਾਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਬੱਚਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਵੀ ਵਧੀਆ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਮੈਂ ਅੱਠਵੀਂ ਉੱਥੋਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਰਹਿਕੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਇਹ 1966 ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਐਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ ਰੋਹਟੀ ਮੌਜ਼ਾਂ, ਨਾਭੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਹੀ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਗੌਰਮਿਟ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਨਾਭਾ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਸ. ਹਰਮੀਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਬਣੇ ਸਰਪੰਚ ਵੀ ਸਨ।

ਨੌਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ ਸਟ੍ਰੀਮ ਚੁਣੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਸਮਝੋ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਹਿਸਾਬ ਦੀ ਥਾਂ ਭੂਗੋਲ (Geography) ਵਿਸ਼ਾ ਚੁਣਿਆ। ਜਦੋਂ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈਣ ਗਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੂਗੋਲ ਨਾਲ ਨਾਨ-ਮੈਡੀਕਲ ਸਟ੍ਰੀਮ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਰਟਸ ਸਟ੍ਰੀਮ ਨਾਲ

ਗ੍ਰੈਜੂਏਸ਼ਨ ਕੀਤੀ।

ਐਮ ਏ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 1974 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਦੇਣ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਆਈ. ਏ. ਐਸ. ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਦੀ ਇਟਰਵਿਊ ਤੱਕ ਪੁੱਜਿਆ, ਪਰ ਨੌਕਰੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੀ। ਐਨੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨੌਕਰੀਆਂ ਲਈ ਉਮਰ ਲੰਘ ਗਈ।

ਫਿਰ 1978 ਤੋਂ 1993 ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਰਪੰਚੀ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਤੰਜਾਵੂਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਤਮਿਲ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਤੌਰ ਜੇ ਆਰ ਐਫ ਵੀ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲੰਘਾਇਆ ਅਤੇ ਐਮ ਏ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵੀ ਕਰ ਲਈ। ਫਿਰ 1987 ਵਿੱਚ ਸੰਗਰੂਰ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੀ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ 2009 ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪਿੰਡ ਬਡਰੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਘਰ ਬਣਾਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ।

? ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਲਗਨ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗੀ।

—ਮਨਜਿੰਦਰ ਜੀ, ਸਾਡੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਨ, ਤੇ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸੁਤੰਤਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਲੜੇ ਗਏ ਮੁਜਾਰਾ-ਘੋਲ ਦੇ ਸਰਗਰਮ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਸਨ। ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸਿੱਖ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ

ਚੇਟਕ ਲੱਗ ਗਈ। ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਅਕਤੂਬਰ 1962 ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੇ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ 1963 ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਗੀਤ 'ਮਿਲੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ' ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹਿਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ। ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਪਰਮ ਦੋਸਤ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰੈਣਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਆਵਾਰਗੀ ਨੇ ਕੁਝ ਲਿਖਵਾਇਆ। ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਕਾਲੀ ਪੜ੍ਹਕਾ, ਅਜੀਤ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਛਪੀਆਂ। ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਜਲੰਧਰ ਰੇਡੀਓ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤਾਂ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਉਤਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵੈੱਬਸਾਈਟ (punjabikavita.com) :

ਸਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੀ ਟੈਕ (ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਾਇੰਸ) ਕਰ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਦਿਸੰਬਰ 2010 ਵਿੱਚ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾ ਟਾਈਪ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦਾ ਐਨਾ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ -

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਨਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।” ਜੋ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਤਿੰਨ ਜਨਵਰੀ 2011 ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ

ਵੈੱਬਸਾਈਟ' ਤੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖਵਾਜ਼ਾ ਗੁਲਾਮ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ।

ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਨਪਸੰਦ ਦੇ ਕਵੀ ਹੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਲਿਆਂਦੇ ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਿਰਕੱਢ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਸਗੋਂ ਸਰਚ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਗਈ।

ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਗੂਗਲ ਵੇਲੇ ਸਰਚ ਵੇਲੇ ਹੇਠਾਂ ਜੋ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 80% ਕੇਵਲ ਲੱਚਰ ਸੁਝਾਅ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਚਰਤਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਲੇਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਹਿਤਕ ਵੇਨਗੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਿਆ।

ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਲਿਪੀਅੰਤਰਣ :

ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਲਿਪੀਅੰਤਰਣ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਨ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਸਮਾਗਮ ਮੌਕੇ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਪਲ।

ਸਾਡੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ
 ਮਾਤਾ ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ (ਮਹਿਦਰਜੀਤ ਕੌਰ)
 ਮਾਤਾ ਗੁਰਦੇਵ ਕੌਰ (ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ)

ਸਾਡੀ ਪੌਤਰੀ ਸਰਗਮ ਅਤੇ ਪੌਤਰਾ ਹਰਜੋਧ

ਸਾਡੇ ਉਹ ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ ਜੋ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸਦਾ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਯੋਗ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ।

ਅਨੁਵਾਦ :

ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਗਾਣੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਲਿਆਂਦੇ ।

ਮੈਂ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਜੁੜੀ ਹੈ । ਮੈਂ ਛੇਵੀਂ-ਸੱਤਵੀਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੁਚਰਮਨ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ‘ਹਰ ਕੀ ਜੀਤ’ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ । ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਬਣੀ ਰਹੀ । ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ-ਬੈਠਿਆਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਪਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਅਸੀਂ ਕੇਵਲ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਾਂ । ਸਾਡੇ ਬੇਟੇ ਅੰਤਰਪ੍ਰੀਤ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦੇ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇੰਜ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੌਂ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ।

ਪੰਜਾਬੀ-ਕਵਿਤਾ ਡਾਟ ਕਾਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ :

ਅਸੀਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਪੰਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਉਸ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਲਿੰਕ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜੇ ਕੋਈ ਪੂਰੀ ਕਿਤਾਬ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਦਾ ਲਿੰਕ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਕਾਪੀ ਕਰਨ ਤੇ ਕੋਈ ਪਾਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਲਾਈ, ਤਾਂ ਜੋ ਯੋਜੀ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਹਾ ਲੈ ਸਕਣ । ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਹੀ ਕਾਪੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਗਲਤ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਅਸੀਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਬੇਲੋੜੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਖੁਲ੍ਹਣ ਵਿੱਚ ਸੌਖ ਰਹੇ । ਨਵੇਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਰੱਖਣ ਵੇਲੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਰਚਨਾ ਭਾਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ ਹੋਵੇ

ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ, ਪੁੱਤਰ ਅੰਤਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ

ਪਰ ਵਿਚਾਰ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਹੋਣ । ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਜੋ ਧਰਮ, ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧਰੇਵਾਂ ਪਾਵੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਯੂਟਿਊਬ ਚੈਨਲ
(youtube.com/PunjabiKavita) :

‘ਬੀ ਸੋਸ਼ਲ ਚੈਨਲ’ ਦੇ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੁਰਾ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ ।

2014-15 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ, ਸਨੇਹੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਕ-ਸਬੰਧੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਲਿਖ-ਪੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਯੂਟਿਊਬ ਚੈਨਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਪਰ ੬00 ਦੇ ਲਗਭਗ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬੋਲ ਕੇ ਰੱਖੀਆਂ । ਕੁਝ

‘ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ’ ਦੇ ਬੀਬਾ ਅਰਪਣ ਕੌਰ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ।

ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਫੂਹੜ ਕੁਮੋਟਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪਾਉਣੀਆਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੋਰ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਲੋੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਇਸ ਪਾਸੇ ਬੀਬਾ ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੈਣੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕਈ ਸੁਯੋਗ ਵਕਤਾ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਹਿਯੋਗ :

ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਅੰਤਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਮਹਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦਾ ਜੇਕਰ ਦਿਲੀ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਅੱਖੇ ਤੋਂ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਜੇ ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਇਧਰੋਂ ਉਚਾਟ ਵੀ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਵਾਲੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅੱਖਰ ਤੋਂ ਯੂਨੀਕੋਡ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਸਿਧਾਰਥ ਘਈ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਸਾਡੇ ਅਜ਼ੀਜ਼ ਇੰਜ. ਆਕਾਸ਼ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਮਿਤਪਾਲ ਸਿੰਘ (ਲਾਲੀ) ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸ. ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੰਦਨ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਹਲੋਂ ਨੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਬਾਰੇ ‘ਜੱਗਬਾਣੀ’ ਵਿਚ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸ. ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪੀਡੀ ਸਾਂਝ ਪਈ। ਫਿਰ ਸ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰਾਜਪੁਰਾ ਨੇ ਬੀ ਸੋਲਾ ਚੈਨਲ ਤੇ ਇੰਟਰਵਿਯੂ ਰਾਹੀਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ।

ਬੀਬਾ ਅਰਪਣ ਕੌਰ ਨੇ ‘ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪੋਕਸਮੈਨ’ ਅਤੇ ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਦਿਲਾਰਾਮ’ ਨੇ ‘ਇਬਾਦਤੀ ਅੱਖਰ’ ਚੈਨਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੀਆਂ ਇੰਟਰਵਿਯੂਜ ਲੈ ਕੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਬਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਡੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ ਬਡਰੁੱਖਾਂ ਤੇ ਸ. ਉਜਾਗਰ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਲਿਖੇ।

ਸ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿਰੂ (ਯੂਕੇ) ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਲਈ ਅਤੇ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਰਨਾਂ ਅਦੀਬਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ‘ਪਾਤਰ’ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ ਸੀ।

ਵੈੱਬਸਾਈਟ ‘ਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਂਭਣ ਵਿੱਚ ਨੂਰ ਮਹੰਮਦ ਨੂਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਰੀਸਰਚ ਸੈਂਟਰ ਲਾਹੌਰ, ਸ. ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਬਲੀਜੀਤ, ਸ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਦਿਲਾਰਾਮ’, ਸ. ਲਖਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਜਰਮਨੀ), ਬੀਬਾ ਸਿਮਬਰਨ ਕੌਰ ਸਾਬਰੀ, ਤੌਕੀਰ ਰਜ਼ਾ ਅਤੇ ਅਨੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਨੂਪ ਨੇ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ।

ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਡਾਟ ਕਾਮ (hindi-kavita.com) :

ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਪੀਆਂਤਰਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਿੰਕਸ ਤੋਂ ਲੋਕ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਹੀ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੀ ਵਾਲੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਾਈਟ ਤੇ ਹਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ। ਇਸ ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ

21 ਫਰਵਰੀ 2021 ਨੂੰ ਕੈਬਨਿਟ ਮੰਤਰੀ ਸ. ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਚੰਨੀ ਤੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਸੇਵਾ ਸਨਮਾਨ' ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਕਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗਠਵਾਲਾ। ਨਾਲ ਹਨ ਨਿੰਦਰ ਯੁਗਿਆਣਵੀ ਅਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ।

ਕਈ ਭਾਰਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਕਾਰਜ ਕਿਹਾ।

ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ :

1. 'ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਸੇਵਾ ਸਨਮਾਨ' - 21 ਫਰਵਰੀ 2021 ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵੱਲੋਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ।
2. ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ, ਯੂ. ਕੇ. ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਿੱਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ।
3. ਸਾਡੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਨੇਹਮਈ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਸੁਨੇਹੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਬੂ ਰਜਬ ਅਲੀ, ਬਾਬੂ ਫਿਰੋਜ਼ਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼, ਮੌਲਵੀ ਗੁਲਾਮ ਰਸੂਲ ਜੀ, ਸ. ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਵਿਧਾਤਾ ਸਿੰਘ ਤੀਰ, ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵੀਰ, ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਅਜ਼ਾਦ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।
ਏ ਆਈ : ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਏ ਆਈ ਨਾਲ

ਇਟਰਨੈੱਟ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੂਚਾਲ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਏ ਆਈ ਨੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਟਰਨੈੱਟ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਸੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਇਹ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹ ਜਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਭਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਟਰਨੈੱਟ ਤੇ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਰੱਖੀਏ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਜਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਈਏ।

ਅਨੁਵਾਦ : ਅਨੁਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਨੁਵਾਦ ਉਹੀ ਚੰਗੇਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਹੋਵੇ।

ਕੁੰਦਨਿਕਾ ਕਪਾਡੀਆ

ਕੁੰਦਨਿਕਾ ਕਪਾਡੀਆ ਦਾ ਜਨਮ 11 ਜਨਵਰੀ 1927 ਨੂੰ ਲਿਮਬਦੀ (ਹੁਣ ਸੁਰੇਂਦਰਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ) ਵਿੱਚ ਨਰੋਤਮਦਾਸ ਕਪਾਡੀਆ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਢਲੀ ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਵਿਦਿਆ ਗੋਧਰਾ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ 1942 ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਭਾਰਤ ਛੱਡੋ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। 1948 ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਬੰਬੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਸਮਾਲਦਾਸ ਕਾਲਜ, ਭਾਵਨਗਰ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬੀ.ਏ. ਕੀਤੀ। 'ਸਨੇਹਧਨ' ਉਸਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਮ ਸੀ। ਪਰੋਧ ਥੱਟਾ ਪਹਿਲਾ (1968) ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਵਲ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਅਗਨੀ ਅਗਨੀਪਿਪਾਸਾ (1972) ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਤ ਪਗਲਾ ਅਕਾਸ਼ਮਾ (ਸੇਵਨ ਸਟੋਪ ਇਨ ਦ ਸਕਾਈ, 1984) ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਉੱਤਮ ਨਾਵਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਨੂੰ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤਾ।

ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ 'ਪ੍ਰੇਮਨਾ ਅੰਸੂ' ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਜਨਮਭੂਮੀ ਅਖਬਾਰ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਹਾਣੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜਾ ਇਨਾਮ ਦਵਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਪ੍ਰੇਮਨਾ ਅੰਸੂ (1954) ਉਸਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਧੂ ਨੇ ਵਾਧੂ ਸੁੰਦਰ (1968), ਕਾਗਲਨੀ ਹੋਦੀ (1978), ਜਾਵਾ ਡੇਸ਼ ਤਾਮਨੇ (1983) ਅਤੇ ਮਾਨੁਸ਼ਯ ਥਾਵੂ (1990) ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕੁੰਦਨਿਕਾ ਕਪਾਡੀਆ ਨੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਰਤਾਓ (1987) ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈਆਂ।

ਕਪਾਡੀਆ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਤੋਂ ਕਈ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। 'ਚੰਦਰ ਤਾਰਾ ਵਿਕਸ਼ ਵਡਲ' ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਜਰਾਤ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਾ ਇਨਾਮ ਦਵਾਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ 1985 ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਾਤੀ ਲਈ ਸਤਿ ਪੱਗਲਾ ਅਕਾਸ਼ਮਾ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ 1984 ਵਿੱਚ ਧਨਜੀ ਕਾਂਜੀ ਗਾਂਧੀ ਸੁਵਰਨਾ ਚੰਦਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

ਕਪਾਡੀਆ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੋਚਕ ਕਹਾਣੀ 'ਜਾਣੇ ਦੇਂਗੇ ਤੁਮਹੋਂ' ਜੋ ਕਿ ਜਸਵਿੰਦਰ ਧਰਮਕੋਟ ਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ—

ਜਸਵਿੰਦਰ ਧਰਮਕੋਟ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਧਰਮਕੋਟ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਕਲਾ ਪਰ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਹੈ। 'ਮੈਲਾਨਿਨ' ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਟਾਈਟਲ ਕਹਾਣੀ ਨੇ 2023 ਦਾ ਉਰਮਿਲਾ ਆਨੰਦ ਪੁਰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 2024 ਦੀ ਢਾਹਾਂ ਇਨਾਮ ਦੀ ਸੂਚੀ ਲਈ ਵੀ ਪਹਿਲੀਆਂ ਛੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਰਟਲਿਸਟ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ 2023 ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਕਹਾਣੀ ਪੁਸਤਕ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਐਵਾਰਡ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਜਸਵਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਛਪ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। 'ਮੈਲਾਨਿਨ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਬਾਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਪਿਘਲਤਾ ਸੂਰਜ' ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਟੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਰੁੱਖ ਕੀ ਹੈ'? ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਹੈ।

ਜਾਣੇ ਦੇਂਗੇ ਤੁਮਹੇਂ

(ਗੁਜਰਾਤੀ ਕਹਾਣੀ)

ਕੁੰਦਨਿਕਾ ਕਪਾਡੀਆ

ਅਨੁਵਾਦ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਧਰਮਕੋਟ

ਖਿੜਕੀ 'ਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵੱਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀ। ਪਲੰਘ ਉਹਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਹਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚਲਾ ਨਿੰਮ ਦਾ ਰੁੱਖ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਵੇ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਨਿੰਮ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਝੁਲਦੀਆਂ ਤਾਂ ਇਝ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਖਿੜਕੀ 'ਤੇ ਦਸਤਕ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ। ਟਾਹਣੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਖਾਲੀ ਥਾਂ 'ਚੋਂ ਸਲੇਟੀ ਅੰਬਰ ਅਤੇ ਉਸ 'ਚ ਤੈਰਦੇ ਕਪਾਰੀ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੇ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਹਨਾਂ ਟਾਹਣੀਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਫੈਦ ਪੰਛੀ ਆ ਬਹਿੰਦਾ... ਲੰਮੀ ਪੂਛ ਵਾਲਾ... ਸ਼ਾਇਦ ਸਫੈਦ ਬਾਜ (ਦੁੱਧਰਾਜ) ਹੋਵੇਗਾ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਘਣੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ

ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ... ਅਕਸਰ ਵਿਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਝ ਆ ਬਹਿੰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣ ਆਇਆ ਹੋਵੇ।

ਘਰ ਵਿੱਚ ਡਾਹੜੀ ਰੋਣਕ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਫਲਾਈਟ ਰਾਹੀਂ ਦੀਪਾਂਕਰ ਤੇ ਮਾਰੀਆ ਆ ਰਹੇ ਹਨ... ਦੀਪਾਂਕਰ ਉਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਝੇ ਹੀ ਅਮਰੀਕਨ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਵਾਰ-ਵਾਰ

ਲਿਖਦਾ-‘ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ’, ਪਰ ਆਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਹੈ, ਮਰਨ ਕੇਵੇ... ਤਾਂ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਨ ਕੁੜੀ... ਖਬਰ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇ !

ਉਹ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰੀ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਟੈਗੋਰ ਦਾ ਗੀਤ, ਮੇਘਾਨੀ ਨੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ-‘ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਹੈ, ਕਿਵੇਂ ਦੀ ਨਹੀਂ...ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ...’ (‘ਕਹ ਕੈਸੀ ਹੈ ਕੈਸੀ ਨਹੀਂ, ਮਾਂ, ਸੁਝੇ ਜ਼ਰਾ ਖੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ’)। ਆਪਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ‘ਚ ਉਸ ਨੇ ਟੈਗੋਰ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਟੈਗੋਰ, ਯੀਟਸ, ਇਬਸਨ। ਔਤਵਾਰ ਨੂੰ ਉਹ ਹਮ ਉਮਰ ਦੋਸਤਾਂ ਸਮੇਤ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕਿਸੇ ਨੇੜਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਡੇਰਾ ਲਾਉਂਦੇ, ਖਾਂਦੇ-ਪੀਂਦੇ, ਰੁੱਖਾਂ ਹੇਠ ਮੂਧੇ ਲੇਟ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹਦੇ-‘ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ’ (‘ਜੇਤੇ ਆਸੀ ਦਯੀੋ ਨ ਚੋਮਾਯ’)। ਯੀਟਸ ਦਾ ਕਾਵਿ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜੁਬਾਨੀ ਰਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ‘ ਮੈਂ ਉੱਠਾਂਗਾ ਤੇ ਹੁਣੇ ਜਾਵਾਂਗਾ’ (‘ਆਈ ਕਲਿ ਅਰਾਇੰਜ਼ ਐਂਡ ਗੋ ਨਾਫ਼)-ਜਿੱਥੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਝੀਲ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਹਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ’। ਜੌਹਨ ਮੈਸਫੀਲਡ ਦੀ ਕਵਿਤਾ-‘ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਹ ਦੇਵੋ... ਸਿਰ ਦੇ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇ ਅੰਬਰ... ਠੰਡ ਹੋਵੇ ਜੇ ਕਰ ਰਾਹ ਅੰਦਰ.. ਸੇਕਾਂ ਕੋਈ ਪੂਣੀ... ਫਿਰ ਪ੍ਰਭਾਤ... ਫਿਰ-ਫਿਰ ਪ੍ਰਵਾਸ।’

ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਮੁਬਸੂਰਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜੀਣ ਯੋਗ ਜਾਪਦੀ। ਹੁਣ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਮਾਇਆ, ਵਿਚਾਲੜਾ ਬੇਟਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਛਾਇਆ... ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਕਦੇ ਟੈਗੋਰ, ਕਾਲੀਦਾਸ ਜਾਂ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ? ਨੀਤਸੇ ਤੇ ਬਰਗਸਨ ਦੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨਾਂ ਵੀ ਨਾ ਸੁਣੇ ਹੋਣ। ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਾਲੀ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪਈਆਂ ਸਨ- ਕ੍ਰਿਏਟਿਵ ਐਵੋਲਿਊਸ਼ਨ, ਫੋਰਬ ਵੇ, ਏਕੋਰਤਰਗੜਤੀ (101 ਕਵਿਤਾਵਾਂ), ਰਵਿੰਦਰਨਾਥ, ਜੌਹਨ ਡੱਨ ਅਤੇ ਬਲੇਕ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਿਹ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ...। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹ ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇ ਅਲਮਾਰੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ। ਪੁੱਛਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ। ਉਹ ਤਾਂ ਐਲਿਸਟਰ ਮੈਕਲੀਨਜ਼, ਜੇਮਸ ਹੈਡਲੀ ਚੇਜ਼, ਇਆਨ ਫਲੈਮਿੰਗ, ਗੁਲਜ਼ਨ ਨੰਦਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ। ਅਕਸਰ ਆਖਦੀਆਂ, “ ਬੋਰ ਹੋ ਗਏ। ” ਬੋਰ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਦੇ ਬੋਰੀਅਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਹ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਲੋਨਾਵਾਲਾ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਉੱਥੇ ਇਕਾਂਤ

ਵਿਚ ਸੁੰਦਰਤਾ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਗੈਸਟ ਹਾਊਸ ਸੀ... ,ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ-‘ ਸੁਪਨਾ’। ਨੀਵੀਂ ਜਿਹੀ ਛੱਤ ਵਾਲਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ। ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਚੁਬਾਰਾ, ਜਿਸ ‘ਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਬਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬਾਰੀਆਂ। ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਪਰਬਤ ਲੜੀ। ਇਸ ਪਰਬਤ ਲੜੀ ਉਹਲਿਓਂ ਚੰਨ ਰਤਾ ਕੁ ਦੇਰ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਂਤ, ਸੱਥਿਰ ਤੇ ਇਕਾਗਰਚਿੱਤ ਬੈਠਦੇ। ਨਿੱਕੀ-ਨਿੱਕੀ ਪੜਕਨ ਤੇ ਕੰਪਨ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ... ਸਦੀਵੀ ਆਨੰਦਮਈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਵਾਟ ਨਿਹਾਰਦੇ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਹਾੜੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਲੀ ਦੀ ਭਾਅ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਚਮਕੀਲੀ ਸਫੈਦ ਲਕੀਰ ਉੱਭਰਦੀ। ਉਸਦੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਇੱਕ-ਮਿੱਕ ਹੁੰਦੇ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਥ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਜਾਗ ਉੱਠਦਾ। ਚੰਨ ਝੱਟ-ਪਟ ਉੱਚਾ ਹੁੰਦਾ... ਧਰਤੀ ਦੀ ਗਤੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸੇ ਪਹਿਰ ਰੁਕ ਜਾਂਦੀ। ਮੁਮਕਿਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕਦੇ। ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਚੰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਏਕਮ ਜਾਂ ਦੂਜ ਦੇ ਚੰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਹੋਰ ਵੀ ਰੁਮਾਂਚਕ ਹੁੰਦਾ। ਨੌਂ ਵਜੇ ਹੀ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਹਾੜੀ ਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਸਨਾਟਾ ਛਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਭ ਕੁਝ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਇੱਕ ਨੁੱਕਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠਦਾ। ਆਕਾਸ਼ ਸਾਹ ਰੋਕ ਕੇ ਵੇਖਦਾ। ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਪੂਆਂ, ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਕਿਰਨਾਂ, ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਸੁੰਨ-ਸਾਨ ਅਤੇ ਨਰਮ-ਮੁਲਾਇਮ ਜਿਹੀ ਹਨੇਰ ਭਰੀ ਚੁੱਪ। ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਚੰਨ ਨਿਕਲਦਾ, ਹੋਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ, ਸੁੱਤੀ ਪਰਤ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ... ਉਸ ਮਗਰੋਂ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਚਾਨਣ ਦੀ ਝੜੀ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਗਹਿਰੇ ਸਪਰਸ਼ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ... ਤਨ-ਮਨ ਭਿੱਜ ਜਾਂਦੇ।

ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸੈਂਕੜੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ‘ਤੇ ਨਿੰਮ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਰਿਲਕੇ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦੀ-‘ਅਸੀਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ’ (ਵੀ ਦ ਵੇਸਟਰਜ਼ ਆਫ਼ ਸਾਰੋਜ਼)- ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਦੀ ਰਾਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਪੀੜਾਂ ਨੂੰ ਵਿਅਰਥ ਗੁਆ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸੁਣਦਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਵਾਗਮਨ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੇ ਦਰਦ ਦਾ ਨਿੱਕਾ-ਨਿੱਕਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦਾ। ਦੋਹਾਂ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰਨ ਤੇ ਦਰਦ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ, ਇਹ ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋਣਗੇ ? ਪਰ ਮਾਇਆ ਤੇ ਛਾਇਆ ਕੋਲ ਸਕੂਨ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ਬੈਠਣ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਐਨੀ ਫ਼ਰਸਤ ਕਿੱਥੇ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਾਸੇ ਨਾ ਕਾਸੇ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਕਦੇ ਕੁਕਿੰਗ

ਕਲਾਸ ਲਈ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਫਰੈਂਚ ਪੁਡਿੰਗ, ਇਟਾਲੀਅਨ ਪਿੱਜਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸਿੱਖਦੀਆਂ । ਇੰਟੀਰੀਅਰ ਡੈਕੋਰੇਸ਼ਨ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਈਕੋਬਾਨਾ(ਫੁੱਲ ਸਜਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ) ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਕੈਂਡਲ ਲਾਈਟ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਦੀਆਂ , ਵਾਲਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਸਟਾਈਲ ਸਿੱਖਦੀਆਂ ਤੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੀ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਮੈਚਿੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੋਫਟੀਆਂ ਵੀ ਲਗਦੀਆਂ। ਪਰ ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਘਰ ਪਰਤਦੀਆਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਖਦੀਆਂ- ਬੋਰ ਹੋ ਗਏ, ਬੱਕ ਗਏ, ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਥ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਬੋਰ ਸੀ । ਬੋਰੀਅਤ ਦੀ ਕਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਉੱਗਦਾ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਢਲਦੀ।

ਉਹ ਸਥਾਪਿਤ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੁਝ ਹਿੱਪੀ ਵੀ ਮਹਿਮਾਨ ਬਣ ਘਰ ਆਉਂਦੇ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਖ਼ਾਲੀਪਨ ਸੀ।

ਜੀਵਨਆਨੰਦ ਨਾਂ ਦਾ ਤੱਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁੱਠੀ 'ਚੋਂ ਕਿਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਉਹ ਜੀਅ ਰਹੀਆਂ ਸਨ- ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਅਰਥ ਕੀ ਹੈ ?

ਤੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲੜਕੀ ਘਰ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਉਹ ਵੀ ਤੇਈਆਂ-ਚੋਵੀਆਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ। ਦੀਪਕ ਨੇ ਵਿਆਹ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਫੋਟੋਆਂ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ... ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਖੌਰੂ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ- ਦੀਪਾਂਕਰ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਲੜਕੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਉਹ ਮੇਰਾ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਕਰੇਗੀ ਜਾਂ ਨਾ ? ਮੇਰੀ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰੇਗੀ ਕਿ ਨਾ ? ਉੱਝ ਇਹ ਸਭ ਏਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹਨੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦਿਨ ਜਿਉਣਾ ਸੀ ? ਪਰ ਇੱਕ ਚਾਅ ਸੀ, ਅਣਜਾਣ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੁੜੀ... ਨੂੰ ਹੁਣ ਬਣਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ। ਉੱਝ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਤੇ ਛਾਇਆ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਸਨ- ਭੇਅ ਤੇ ਸ਼ੋਕ ਭਰਪੂਰ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਕਰਕੇ ਸੁਣਿਆ ਸੀ- ' ਅਡਜਸਟਮੈਂਟ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ '- ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ-ਭੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ...ਸਾਰੇ ਇਸ 'ਚ ਸਮਾ ਸਕਦੇ ਨੇ । ਬੇਟੀਆਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀਆਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਮਿਲਣਾ। ਪਰ

ਵਿਹਲ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ- " ਭਾਬੀ ਟੀਨੂ ਲਈ ਦੁੱਧ ਗਰਮ ਹੋ ਗਿਆ ? ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਯਾਦ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਮਿਰਚ ਵਾਲੀ ਸਬਜ਼ੀ ਕੱਢ ਲਵੇ । ਅਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਅਲਸਰ ਹੈ।" ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਲੀਕੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਹਲ ਹੁੰਦੀ। ਕਿੰਨੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਬਚੀਆਂ ਹਨ ? ਉਹ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਲਾਉਂਦੀਆਂ, ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਧਾਉਣੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ? ਘਰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹਾਲ 'ਤੇ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਤੁਰਦੀਆਂ-ਫਿਰਦੀਆਂ ਮਾਂ ਕੋਲ ਆਉਂਦੀਆਂ- ਮਾਂ ਦਵਾਈ ਲੈ ਲਈ ਨਾ ? ਨੀਂਦ ਠੀਕ ਆ ਗਈ ਸੀ ? ਰਾਤ ਕਿਵੇਂ ਬੀਤੀ ?-

ਮੱਛਰਦਾਨੀ ਦੇ ਕੋਨੇ ਠੀਕ ਕਰਦੀਆਂ, 'ਕੱਠੀ ਹੋਈ ਚਾਦਰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਵਿਛਾਉਂਦੀਆਂ, ਮਾਂ ਦੇ ਪਲੰਘ ਕੋਲ ਪਏ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਤਾਜੇ ਫੁੱਲ ਰੱਖਦੀਆਂ । ਬੱਚੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦੀਆਂ । ਯਾਨੀ ਮਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀਆਂ। ਰੋਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਖਾਣ ਲਈ ਵੱਖ- ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਲਕੀਆਂ-ਫੁਲਕੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਮਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲੀਪਣ ਕਿੱਥੇ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਸਮੇਟ ਲਈਆਂ ਸਨ -ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਮੈਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚਾਹਿਆ ਹੈ । ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੜਕਨ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਲੇਖਕ ਹੋਦਰੀ ਫਰੈਡਰਿਕ ਏਮੀਅਲ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ, ਸੁਹਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ; ਜਿਸ ਨੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਇਕਾਂਤਵਾਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੋਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਪੰਨਿਆਂ ਦਾ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਦੋਵੇਂ ਏਮੀਅਲ, ਬਰਗਸਨ ਅਤੇ ਟੈਗੋਰ ਬਾਰੇ ਇੱਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਮਿੱਤਰ ਹੋਣ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ, ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਤੇ ਪਰਮ ਆਨੰਦ ਦਾ ਪਲ। ਇਸ ਘੜੀ ਉਸ ਦੀ

ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੂਜ਼ ਦੇ ਚੰਨ ਦੀ ਲਾਲੀ ਵਿੱਚ ਭਿੱਜਿਆ ਰਹੇ ।

ਅਚਾਨਕ ਖੜਕਾ ਹੋਇਆ... ਮਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਜ਼ਰ ਘੁਮਾਈ। ਮਾਇਆ ਕੋਲ ਆਈ, " ਮਾਂ, ਚਾਹੀਦਾ ਕੁਝ ? "

ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ, ਹਲਕਾ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਰਾਈ । ਪਰ ਮਾਇਆ ਨੇ ਮਾਂ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਖ਼ਿਆਲਾਂ 'ਚ ਗੁੰਮ

ਸੀ। ਮਾਇਆ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਸੀ, ਕੰਮ-ਕਾਜੀ ਵੀ ਪਰ ਸੁਆਰਥੀ । ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਜੋ ਚਾਹੀਦਾ, ਉਹ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੀ । ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਉਹਨੇ ਕਦੇ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਪਤੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਸਨ। ਮਿੱਤਰ, ਪਾਰਟੀ, ਸਿਨੇਮਾ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਹੀ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ।

ਵਿਚਾਲੜੀ ਛਾਇਆ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਮਿਜ਼ਾਜ, ਸਾਊ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਹਾਸੇ-ਠੱਠੇ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ। ਭਰਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦਾ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਪਰ ਸੰਵੇਦਨਾਹੀਨ। ਇਸ ਵੱਡੇ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਦੋਵਾਂ ਦੀਆਂ ਰਸੋਈਆਂ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਸਨ। ਪੈਸਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕਮਰਾ ਅਲੱਗ ਸੀ, ਉੱਪਰ । ਦੋਵਾਂ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਰੋਟੀ ਆਉਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਸਭ ਨਾਲ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੀ । ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਤਦ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮਹਿਮਾਨ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ । ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਡਾਂਸ ਹੁੰਦਾ, ਸੰਗੀਤ ਚਲਦਾ, ਗਿਟਾਰ-ਐਂਗਰਾਨ ਵੱਜਦੇ। ਮਾਇਆ ਵਧੀਆ ਗਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬੇਟੀ ਉਮਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਗਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਸੁਰ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਾਈਂ ਪਹੁੰਚਦੇ । ਉਹਨੂੰ ਚੰਗਾ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਪਰ ਮਾਇਆ ਤੇ ਉਮਾ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ- 'ਮਾਂ ਤੂੰ ਕੋਈ ਗੀਤ ਜਾਂ ਭਜਨ ਸੁਣਨਾ ਹੈ।' ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇੱਕ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ- ' ਜੇਤੇ

ਦੀਓ ਨਾ ਤੁਮਾਇ - ' ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬੱਚੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਲਈ ਮੌਹ ਤੇ ਮਾਣ ਭਰੇ ਬੋਲ, "ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ। " ਪਰ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਲੋ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰਲੇ ਸਾਅ-ਸਾਅ ਕਰਦੇ ਵੇਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਕੁਝ ਵਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਘੜੀ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ- "ਤੈਨੂੰ ਜਾਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ (ਜੇਤੇ ਦੀਓ ਨਾ ਤੁਮਾਇ)।" ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਠੀਕ ਹੈ, ਮਨ ਅੰਦਰ ਹੁਣ ਕੋਈ

ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਭੈਅ ਨਹੀਂ... ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਤੇ ਹੈ ?

ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਲਟਕਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਇਸ ਚੇਤਰ, ਵੈਸਾਖ ਵਿੱਚ ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗੁੱਛਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਆਲਬੇਅਰ ਕਾਮੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਬਦਾਮ ਦੇ ਸਫ਼ੈਦ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ । ਪੂਰੀ ਰਾਤ ਮਹਿਕਿਆ ਕਰਨਗੀਆਂ । ਮਨ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉੱਠੀ। ' ਜਨਰੇਸ਼ਨ ਗੈਪ ' ਹੈ... ਖੈਰ ਜਾਣ ਦਿਓ। ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੰਤਿਮ ਰਾਤਾਂ ਤਾਂ ਮਹਿਕਾ ਹੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ।

ਅਚਾਨਕ ਮਾਰੀਆ ਯਾਦ ਆ ਗਈ । ਉਸਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗੇਗਾ ਇੱਥੇ ? ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਹੁੰਮ ਤੇ ਗਰਮੀ, ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਗੰਦਗੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ, ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸਹਿਣ ਕਰੇਗੀ ? ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ? ਖੈਰ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਏਗਾ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੀ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਫ਼ਿਕਰ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਦਿਲ 'ਚ ਇੱਕ ਧੀਮੀ ਜਿਹੀ ਸੁਰ ਉੱਠੀ। ਅੰਤਿਮ ਪਲਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੌਰਾਨ ਬੇਟੇ ਬੇਟੀਆਂ ਤੇ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਨਾ ਹੀ ਪਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ । ਹੱਥ ਪੈਰ ਚੱਲਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ ਹਨ... ਸ਼ਮ ਕੁਝ ਪੀਣ ਯੋਗ ਹੀ ਅੰਦਰ ਲੰਘਾ ਸਕਦੀ ਹੈ... ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਧੀਮੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ... ਸੁਣਨਾ ਵੀ ਘਟ ਗਿਆ ਹੈ... ਸਿਰਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਠੀਕ ਹੈ। ਮਨ, ਦਿਲ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ...।

ਫਲਾਈਟ ਬੋਡੀ ਲੇਟ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਬਜਾਇ ਜਹਾਜ਼ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਉੱਤਰਿਆ। ਕਸਟਮ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ, ਘਰ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ- ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵੱਜ ਗਏ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਤੇ ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਹਨੇਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚਲਾ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾ ਲਈ।" ਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਆਂ ?

ਫਲਾਈਟ ਬੋਡੀ ਲੇਟ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਬਜਾਇ ਜਹਾਜ਼ ਸ਼ਾਮ 6 ਵਜੇ ਉੱਤਰਿਆ। ਕਸਟਮ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ, ਘਰ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ- ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵੱਜ ਗਏ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਤੇ ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਹਨੇਰ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿਚਲਾ ਸੰਧਿਆ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾ ਲਈ।" ਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਆਂ ? ਦੀਪਾਂਕਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਚੋਂ ਮੋਹ ਡੁੱਲ੍ਹ-ਡੁੱਲ੍ਹ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਰੱਜ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਤੱਕ ਦੀਪਾਂਕਰ ਉਸ ਨਾਲ ਚਿਬੜ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਜਿਵੇਂ ਅਚਾਨਕ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ- " ਓ...ਮਾਰੀਆ, ਇਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਹੈ," ਉਹ ਬੋਲਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇਪਣ ਦਾ ਗੁੰਮਾਨ ਸੀ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਕੋਈ ਭਰਮ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਰੀਆ ਅੱਗੇ ਆਈ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਤਾ ਕੁ ਹਿਲਾਇਆ। ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ...ਸਿਰਫ ਮੁਸਕੁਰਾਈ। ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਏ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ, ਪੱਤਰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਚਿੰਤਾ ਬਾਰੇ, "ਹੁਣ ਤਬੀਅਤ ਕਿਵੇਂ ਹੈ, ਮਾਂ ? ਮੈਂ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ ਨਾ, ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।" ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਡਿਕਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। "ਮਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਫਿਰਦਿਆਂ ਕੱਪੜੇ ਪੜਵਾਕੇ ਘਰ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਬਹੁਤ ਕੱਟਿਆ ਸੀ। ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਕਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਕੜਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਖਵਾਇਆ ਸੀ ? "ਉਹ ਲੰਮੀ-ਪਈ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ-ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।" ਮਾਂ, ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਸੌ ਜਾਓ, ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਮਿਲਦੇ

ਹਾਂ। ਚਾਹ ਇਕੱਠੇ ਪੀਵਾਂਗੇ।" ਦੀਪਾਂਕਰ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਵੀ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਮਾਰੀਆ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸਨ ਸਿੱਲ੍ਹੀਆਂ, ਡੂੰਘੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ- ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ 'ਚ ਕੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਭ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਗਏ।

ਦੀਪਾਂਕਰ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਮਿਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ -ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ-ਕਿਉਂ ਨਾ ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਰਾਤ ਹੋ ਨਿੱਬੜੇ। ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਵਧਦੀ ਜਾਪੀ। ਅੱਜ ਤਰੀਕ ਕੀ ਹੈ ? ਸ਼ਾਇਦ ਦੂਜ ? ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਲਾਲ ਚੰਦਰਮਾ ਉਦੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਸ ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ...। ਅੱਜ ਦੀ ਰਾਤ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਥੱਲੜੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਨੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਹਾਲੇ ਵਕਤ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਅੰਦਾਜ਼ਨ 9 ਵੱਜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਰੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਣਗੇ। ਦੀਪਾਂਕਰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੇਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਇਆ, ਫ਼ਾਇਆ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਦੀਪਾਂਕਰ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਕੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਤਿਕੜਮ ਲੜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਹਾਸਲ ਕਰੇਗੀ।

ਹਵਾ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਬੁੱਲਾ ਆਇਆ। ਨਿੰਮ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਝੁੰਮਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਦੋ ਸਵੇਦ ਛੋਟੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੀਆਂ। ਅਚਾਨਕ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਹੈ... ਕੋਈ ਅੰਦਰ ਆਇਆ। ਅਖ਼ਬਰੀ ਖੁਰਾਕ ਤਾਂ ਕੰਮ

ਵਾਲੀ ਬਾਈ ਦੇ ਗਈ ਸੀ... ਫਿਰ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਧੀਮੀ ਜਿਹੀ ਪੈੜ ਚਾਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਸ ਕੋਲ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਪਹਿਚਾਣਿਆ, ਮਾਰੀਆ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅਜੀਬ ਲੱਗਾ। ਮਾਰੀਆ ਭਲਾ ਕਿਉਂ ਆਈ ਹੋਵੇਗੀ ?

ਮਾਰੀਆ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ । ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਪਲ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਪੁੱਛਿਆ "ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਬੈਠਣਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕੀ ਮੈਂ ਬੈਠ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ? "

ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਹਾਂ ਕਿਹਾ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਘੱਟ ਨਾ ਹੋਈ । ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮਾਰੀਆ ਚੁੱਪ ਬੈਠੀ ਰਹੀ। ਨਿੱਮ ਦੇ ਪਿਛਲਾ ਆਕਾਸ਼ ਨਿਹਾਰਦੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਬੋਲੀ, "ਤੁਸੀਂ ਪਲੰਘ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਕੋਣ 'ਤੇ ਡਰਾਇਆ ਹੈ । ਇੱਥੋਂ ਇਹ ਰੁੱਖ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਫੁੱਲ ਖਿੜਨਗੇ ਨਾ ? ਟਾਂਵੇ-ਟਾਂਵੇ ਨਜ਼ਰ ਵੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।" ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ, ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਚਾਰਨ ਅਮਰੀਕੀ ਸੀ ਪਰ ਸਭ ਸਮਝ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ, " ਸਾਡੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਟੈਗੋਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਭੇਜੀ ਸੀ । ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ.. ਕੁਝ ਤਾਂ ਯਾਦ ਵੀ ਹੋ ਗਈਆਂ ਨੇ ।" ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ । ਉਸਨੇ ਮਾਂ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, " ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਾਦ ਹਨ ਉਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ? " ਉਸ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ। ਮਾਰੀਆ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਕਰੀਬ ਹੋ ਗਈ। "ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹੋ।" ਉਹ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲੀ । ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਡੂੰਘੀ ਝਾਤ ਮਾਰੀ। ਮੱਥੇ ਦੇ ਵਾਲ ਸਹਿਲਾਏ। ਫਿਰ ਕੰਨ ਕੋਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਮਿੱਠਾ ਜਿਹਾ ਬੋਲੀ, "ਤੁਹਾਨੂੰ ਡਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗ

ਰਿਹਾ ? "

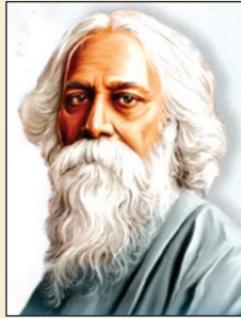
" ਕਿੱਦਾਂ ਦਾ ਡਰ ?"

"ਅਗਿਆਤ ਭੈਅ, " ਮਾਰੀਆ ਧੀਮੇ ਸੁਰ ਵਿੱਚ ਬੋਲੀ। "ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ... ਸ਼ੁਨਿਆ 'ਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋਣ ਦਾ ? "

ਇਲ ਅੰਦਰ ਵਿਸਮਾਦ ਦੀ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਜਿਹੀ ਉੱਠੀ। ਇਹ ਕੁੜੀ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜੋ ਬੀਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਭੈਅ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਸੇ ਭੈਅ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਰੀਆ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੀ ਪਰ ਬੁਖਾਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸਬੰਧ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜ਼ਰਾ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਹੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ । ਉਹਨੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਮਾਰੀਆ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ -ਪਤੀ ਦੇ ਜਿਊਂਦੇ ਜੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਕਿ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਇਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਅੰਤਿਮ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਵਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਜਨਮਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਅਸਲ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ । ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਅਪਨਾਉਣਾ... ਇਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੁਭਾਗ ਹੈ । ਨਿੱਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਸਫੇਦ ਲਕੀਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਬੱਤੀ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤੀ । ਇਥੇ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਸਫੇਦ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਰੀਆ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਚੰਦਰਮਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ- "ਵੇਖੋ ਉਹ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।"

ਮਾਰੀਆ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਨਰਮ ਜਿਹਾ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ- " ਤੁਹਾਡੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪੂਰਵਕ ਹੋਵੇ।" ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਲਾਲੀ ਦੀ ਭਾਅ ਖਿੜ ਉੱਠੀ।

ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ

ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਇੱਕ ਬੰਗਾਲੀ ਕਵੀ, ਨਾਟਕਕਾਰ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ 19ਵੀਂ ਅਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਰਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ 'ਗੀਤਾਂਜਲੀ' ਲਈ 1913 ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨੋਬਲ ਇਨਾਮ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਟੈਗੋਰ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ, ਦੇਬੇਂਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਤੇ ਸ਼ਾਰਦਾ ਦੇਵੀ ਦੇ 14 ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ 13ਵਾਂ ਸੀ। ਉਹਦੀ ਨਿੱਕੀ ਉਮਰ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਨੌਕਰਾਂ ਨੇ ਪਾਲਿਆ। ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਕਾਨੂੰਨ ਪੜ੍ਹਨ ਗਿਆ। ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1869 ਵਿੱਚ 8 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਟੈਗੋਰ ਨੇ 1876 ਈ: ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਗੀਤ-ਨਾਟ 'ਬਾਨੋਫੂਲ' ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। 1877 ਈ: ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਅਲੀਕਬਾਬੂ' ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਤੇ 'ਭਾਨੁਸਿੰਹੋਰ ਪਦਾਵਲੀ', 'ਭਿਖਾਰਿਨੀ' ਤੇ 'ਕਰੁਣਾ' ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। 1879 ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੰਦਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾ 'ਗੀਤਾਂਜਲੀ' ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਉਰਦੂ ਦੇ ਕਵੀ ਅਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਅਜਾਇਬ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਖੀਰ ਸਮਾਂ 7 ਅਗਸਤ 1841 ਦੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਲਾਜ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀਨਿਕੇਤਨ ਤੋਂ ਕੋਲਕਾਤਾ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਤੀਨ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਨਵਾਂ ਪਾਵਰ ਹਾਊਸ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਆਲੋਕ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ ਨਵੇਂ ਦਾ ਆਗਮਨ ਹੋਵੇਗਾ। 7 ਅਗਸਤ, 1941 ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦਾ ਅਦੁੱਤੀ ਕਵੀ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਚਿੰਤਕ ਸਵਰਗ ਸਿਪਾਹ ਗਿਆ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਨਕਸ਼' ਦੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀ 'ਅੰਤਿਮ ਪਿਆਰ' ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲੈ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਅੰਤਿਮ ਪਿਆਰ

(ਬੰਗਲਾ ਕਹਾਣੀ)

ਅਨੁਵਾਦ

ਡਾ. ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਔਜਲਾ

98141-68611

ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਨਮੋਹਨ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਦੀ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਮਦ ਹੋਈ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਵਧੀਆ ਚਿਤਰਕਾਰ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਕੂਲ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨਰਿੰਦਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ? ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਤੁਸੀਂ!”

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਦਿਆਂ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲੇ, “ਕੀ

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਇੱਛਾ ਪੂਰਵਕ ਕਿਹਾ, “ਕੋਈ ਅਪਰਾਧ ਕੀਤਾ ਮੈਂ।”

“ਨਹੀਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਚਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦੇ।”

“ਤਾਂ ਕਿਹੜੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ?”

“ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ...।”

“ਰੁਪਏ ਲਈ।”

ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।”

“ਕਹਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਗ-ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਚਿਤਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ।”

“ਠੀਕ ਹੈ, ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਛੋਕਰਾ ਹੈ ਨਾ। ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਘਾਹ ਹੀ ਛਿੱਲਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ।” ਛਟਪਟਾਉਂਦਿਆਂ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

ਜਿਹੜਾ ਲੜਕਾ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸਨੇ ਇੰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਰਿੰਦਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਨੇ ਇੱਕ ਅੱਖ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, “ਵਿਅਰਥ।” ਫਿਰ ਕੰਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣੇ ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਚੀਨ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਯੋਗੇਸ਼ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ

ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿਰ ਉਤੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਵਾਲ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਲੱਗਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਚੇਚਕ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਬਚ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਚਿਹਰਾ ਕਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੰਦੂਕ ਦੇ ਛਰ੍ਹੇ ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ।

ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਲੜਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਉਹ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਹੀ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅਜਿਹਾ ਰਹੱਸਮਈ ਹਾਸਾ ਦੇਖ ਕੇ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਬੋਲੇ, “ਤੁਸੀਂ ਹੱਸ ਕਿਉਂ ਰਹੇ ਹੋ?”

ਇਕ ਲੜਕੇ ਨੇ ਚਮਚਾਗਿਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਵੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੱਸੀਏ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

‘ਹਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਆਣੇ ਨਾ ਬਣੋ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੰਦ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਰੋ ਰਹੇ ਸੀ? ਮੈਂ ਕੋਈ ਮੂਰਖ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।’ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ।

ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਹਾਸਾ ਰੋਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਚਲੋ ਇੰਝ ਹੀ ਸਹੀ। ਅਸੀਂ ਹੱਸਦੇ ਹੀ ਸਾਂ ਪਰ ਰੋਈਏ ਵੀ ਕਿਉਂ? ਪਰ ਅਸੀਂ ਨਰਿੰਦਰ ਦੇ ਪਾਗਲਪਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਕੇ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸੀ।” ਉਹ ਦੇਖੇ ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰਿੰਦਰ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਮਾਸਟਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰਿੰਦਰ ਵੀ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਨੇ ਨਰਿੰਦਰ ਵੱਲ ਇੱਕ ਵਾਰ ਟੇਢੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਨਰਿੰਦਰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?”

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਣਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋ ਪੱਥਰ ਜਦੋਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਟਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੱਗ ਤਾਂ ਨਿਕਲਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੋਏ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਬੋਲੇ, “ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨਰਿੰਦਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ?”

“ਨਰਿੰਦਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ ਨਹੀਂ।”

“ਕਿਉਂ ਨਰਿੰਦਰ?” ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

ਨਰਿੰਦਰ ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਚੁੱਪ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਮੇਰੀ ਸਹਿਮਤੀ ਹੈ? ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਵੱਡਾ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ਅਜੇ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਛੋਕਰਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਏਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ।

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਛੱਡੋ ਪਰ੍ਹੇ ਨਰਿੰਦਰ ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, “ਬੱਚਾ ਹੈ। ਨਰਿੰਦਰ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਏਡੀਆਂ-ਏਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਹਨ ਜੇ ਉਹ ਬੱਚਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੁੱਢਾ ਕੌਣ ਹੋਵੇਗਾ? ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ?

ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਅਜੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ

ਛੋਕਰਾ ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਕਦੋਂ ਕਿਹਾ?”

“ਹੁਣੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ।”

“ਝੂਠ ਬਿਲਕੁਲ ਝੂਠ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਏਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਹਨ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛੋਕਰਾ ਕਹਾਂਗਾ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਹਾਂ।”

ਸਾਰੇ ਲੜਕੇ ਇਕੋ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲੇ, “ਨਹੀਂ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਅਸੀਂ ਐਸੀ ਗੱਲ ਜੀਭ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।”

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਹਾਸਾ ਰੋਕਦਿਆਂ ਬੋਲੇ, “ਹੁਣ ਗੱਲ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰੋ।”

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਹਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਕੀ ਤੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਏਂ ਕੀ ਪੂਰੇ ਬੰਗ-ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਤੇਰੇ ਮੋਚ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਨਹੀਂ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਬੋਲਿਆ, “ਤੂਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।”

“ਤੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।”

“ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਖੂਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬੂਰੇ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ।”

“ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ।”

“ਸਬੂਤ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ।” ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਤੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਝੂਠ ਹੈ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ।

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਨੇ ਅਜਿਹੇ ਬੋਲੋਂ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। “ਨਰਿੰਦਰ ਇਸ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਲਈ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਓਗੇ।”

“ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਹੈ।”

“ਦੇਖਾਂ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਭਾਵ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਸਪਰਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਜਿਸ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਹੋ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਹਦੀ ਚਿੱਤਰ। ਦੇਖਣਾ ਚਿੱਤਰ ਸਰਬੋਤਮ ਹੀ ਰਹੇਗਾ।”

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਮਾਇਣ। ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੱਤਰ ਤਾਂ ਬਣਾਓ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਮੂੰਹ ਫੇਰਕੇ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਪਰ ਬੋਲਿਆ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੀ ਚੁੱਪ ਨੇ ਹੀ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾਈ ਹੋਵੇ।

ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰੋ ਪਰ ਨਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ

ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬਣੇਗਾ।

ਨਰਿੰਦਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਮਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਨਰਿੰਦਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਝਲਕ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਹਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਮਨਮੋਹਕਤਾ ਅਤੇ ਖਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਵਿਚ ਅਸਾਧਾਰਨ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਲੂਮ ਹੈ ਕਿ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਉਂਗਲੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੂਨ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਕਲੀਫ਼ ਤੋਂ ਬੈਠਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉਂਗਲੀ ਕੱਟ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਖੂਨ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰੰਗ ਕੀ ਹੁੰਦਾ

ਹੈ। ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਬੰਦਾ ਹੈ ਉਹ। ਤੁਸੀਂ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸੇ ਵੱਖਰਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵੱਡਾ ਕਲਾਕਾਰ ਕਹਾਏਗਾ।

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਦੋਨੋਂ ਪਾਗਲ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਉਵੇਂ ਦੇ ਚੇਲੇ। ਨਰਿੰਦਰ ਸੋਚਦੇ-ਸੋਚਦੇ ਜਦੋਂ ਘਰ ਵੱਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਭੀੜ ਸੀ। ਕਿੱਨੀਆਂ ਹੀ ਮੋਟਰਾਂ ਦੌੜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਚਿੰਤਾ ਸੀ? ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਨੁਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵੱਡਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਏਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਏਨਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਈਰਖਾਲੂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਈਰਖਾਲੂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਵਿਚ ਇੱਕ ਅਸਾਧਾਰਨ

ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਭਾਵੇਂ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਪਰ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਏਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਜਿਸ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਨਾਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੇਵਲ ਚਿੱਤਰ 'ਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕਦੇ ਵੀ ਭਟਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਚਿੱਤਰ ਬਹੁਤ ਸੋਧਣਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਹੋਵੇ। ਮੁੱਲ ਭਾਵੇਂ ਘੱਟ ਮਿਲੇ ਜਾਂ ਵੱਧ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਮਿਠਾਸ ਵਿਚ ਦੇਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਫੈਲੀ ਅਸੀਮ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਰੂਪ-ਰੇਖਾਵਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਹੀ ਉਸ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਸਾਦਗੀ ਸੀ ਉਹ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਦਗੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਹੰਕਾਰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕਹਿੰਦਾ ਪਰ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁਰਾਈ ਕਰਨ ਨਾ ਹੱਟਦੇ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਉਹ ਸੁਣਦਾ ਕੁਝ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚੋਂ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਲੜਕਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਪਤਨੀ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਿੰਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਥਾਹ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਕੋ ਲਤ ਸੀ ਕਿ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਪਾਗਲ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਵਸਤੂ ਵਰਗੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁਬੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਦੇ ਧੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੰਸਾਰਕ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਲ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਰਿੰਦਰ ਸੋਚਦਿਆਂ ਸੋਚਦਿਆਂ ਮਕਾਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਣ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉੱਗਲੀ ਪਾ ਕੇ ਗਹਿਰੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਦੌੜ ਕੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚਿਬੜਦਿਆਂ ਬੋਲਿਆ, “ਬਾਬੂ ਜੀ!” ਕਿਉਂ ਬੇਟਾ।”

ਬੱਚੇ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਡੱਫੂ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਲੰਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ “ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ਤੂੰ ਬੜਾ ਗੱਪੀ ਏਂ।”

ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਲੰਗੜਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਚਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕੋ ਅਤੇ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਆਓ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਨਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਭੇਜਣਾ ਹੈ। ਕਮਰੇ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਚਿੱਤਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਬਾਰੇ, ਕਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਬਾਰੇ ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ। ਕਈ ਦਰੱਖਤਾਂ ਵਾਲੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਥੱਲਿਓਂ ਦੀ ਰਸਤੇ ਨਿਕਲਕੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਪੂੰਝੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸਮਾਨ ਛੂੰਹਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ, ਤੇਜ਼ ਪੁੱਪ ਨਾਲ ਝੁਲਸੇ ਹੋਏ ਰਾਹੀਂ ਜਿਹੜੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਈ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਸੀ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ।

ਕਮਰੇ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਇੱਕ ਅਧੂਰਾ ਚਿੱਤਰ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਤਾੜ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਸਦਾ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਛਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਇੱਕ ਸੁੰਦਰ ਲੜਕੀ ਨਦੀ ਦੇ ਨੀਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਚੁੱਪਚਾਪ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਖੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਦਿਲ ਦੀ ਪੀੜ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰ ਬੋਲਦਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦੀ ਏਨੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਅਤੇ ਰੇਖਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਏਨੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਖੋਡ ਖੋਡੀ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ 'ਤੇ ਰੰਗ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਸ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਲਕੀਰਾਂ ਵਾਰੀਆਂ ਸਨ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੇ ਸਨ। ਉੱਚੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਉਚਤਮ ਹੋ ਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਰਗਾ ਬਣਨਾ ਲੱਚਦੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਵਰਖਾ ਰੁੱਤ ਦਾ ਸੁਹਾਵਣਾ ਦਿਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਸਕਦੀ ਸੀ? ਉਦੋਂ ਉਹ ਆਵੇਸ਼

ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਸੀਮਤ ਦਿਸ਼ਾ ਨੂੰ ਉੱਡ ਜਾਂਦਾ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਹਿ-ਰਹਿ ਕੇ ਇਹੀ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਝੜੀ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਐਸਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਭ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੋਈ ਬਚਪਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਨਰਿੰਦਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬੁਣਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਕੀ ਬਣਾਏਗਾ? ਕਿਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਬਣਾਵੇਗਾ? ਦਿਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਅਸਰ ਸਧਾਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੀ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਪੂਰੇ ਅਤੇ ਅਪੂਰੇ ਚਿੱਤਰ ਸਿਨੇਮੇ ਦੀ ਫਿਲਮ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਖਿਚਿਆ। ਸੋਚਦਿਆਂ-ਸੋਚਦਿਆਂ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਸ਼ੇਖ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਸਤੀ ਭਰਿਆ ਗੀਤ ਸੁਣਾਇਆ। ਇਸ ਸਵਰ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਨਰਿੰਦਰ ਉਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਫਿਰ ਇਸੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਟਹਿਕਣ ਲੱਗਾ ਪਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਵਿਅਰਥ ਸੀ ਕਈ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਸੁੱਝਿਆ।

ਰਾਤ ਕਾਫ਼ੀ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਲੋਕ ਵਾਂਗੂੰ ਧੁੰਦਲਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਗੁਆਚਾ ਹੋਇਆ ਪਾਗਲਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

ਬਾਹਰ ਰਸੋਈਏ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, 'ਬਾਬੂ ਜੀ।

ਨਰਿੰਦਰ ਇੱਕਦਮ ਚੌਂਕਿਆ, ਕੌਣ ?

“ਬਾਬੂ ਜੀ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਹੈ।”

ਝੁੰਝਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਸਖ਼ਤ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਤੇਗ ਨਾ ਕਰੋ। ਜਾਓ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਖਾਣਾ।”

“ਕੁਝ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਰਸੋਈਆ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਨ ਵਿਚ ਡੁਬੋ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਹ ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈਨ ਕਿੱਥੇ ?

ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਇਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ

ਦੇਵੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿਖਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿੱਤਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਬਣਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਝਦੀ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਜਾਂਦੇ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਿਉਂ? ਕਈ ਵਾਰੀ ਉਸ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਵੀ ਪੁੱਟੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ। ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਢਿੱਡ ਭਾਰ ਲੰਮਾ ਪੈ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਰੋਇਆ ਵੀ ਪਰ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਸੀ।

ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਨਰਿੰਦਰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਮਨਮੋਹਨ ਬਾਬੂ ਦੇ ਨੌਕਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪ੍ਰ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ?

ਪਿਆਰੇ ਨਰਿੰਦਰ,

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਲੱਗਣ ਵਿਚ ਹੁਣ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਚਿੱਤਰ ਨਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਤੇਰੀ ਕੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤਰ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ? ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਨੇ ਚਿੱਤਰ-ਵਿਚਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਵਧੀਆ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੀਆ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਾਜ਼ ਰੱਖੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਚਿੱਤਰ ਵਧੀਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਤੇਰੀ ਮਿਹਨਤ ਸਫ਼ਲ ਹੋਵੇ ਇਹੀ ਕਾਮਨਾ ਹੈ।

ਮਨਮੋਹਨ।

ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਰਿੰਦਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਪਰ ਚਿੱਤਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਮਸਤਕ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ ਹੁਣ ਉਹ ਕੀ ਕਰੂਗਾ? ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਬਲ 'ਤੇ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਪਣੀ ਭੋਰਾ ਕੁ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਦਸ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿਰ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ/ਆਪਣੀ ਅਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅੱਥਰੂ ਫਲਕ ਆਏ।

ਬੀਮਾਰ ਦੀ ਰਾਹ ਜਿਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਨਰਿੰਦਰ ਦੀ ਇਹ ਰਾਤ ਵੀ ਇੰਝ ਹੀ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਸੌਂਦਾ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸੀ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੌੜੀ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਜੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਤਾ

ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਆ ਕੇ ਦੇਖਓ।”

“ਕੀ ਹੋਇਆ। ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

ਪਤਨੀ ਬੋਲੀ, “ਜ਼ਾਇਦ ਹੈਜ਼ਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਨਾ ਰਹੋ ਉਹ ਬੇਸ਼ੁੱਧ ਪਿਆ ਹੈ।

ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਮਨੋ ਮਨ ਨਾਲ ਨਰਿੰਦਰ ਅੰਦਰ ਗਿਆ।

ਬੱਚਾ ਮੰਜੇ ਨਾਲ ਲੱਗਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਭਿਆਨਕ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਲਾਲ ਰੰਗ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਾ ਜਿਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੱਸ ਉਸ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਧੜਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੱਸ ਇਥੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਸਿਰ ਸੁੱਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਲੀਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਨਾ ਹੋਵੋ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਆਵੋ। ਮਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮਲੀਆਂ। ਰੋਣ ਹਾਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਮਾਂ ਓ ਮਾਂ।

‘ਮੇਰੇ ਲਾਲ, ਮੇਰੀ ਪੂੰਜੀ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਏ ਲੀਲਾ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚਾ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ? ਮਾਂ ਦੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬੱਚਾ ਪਿਆ ਰਿਹਾ।

ਨਰਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਲੀਲਾ ਨੇ ਫਿਰ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਿਹਾ, “ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਉਣ ਗਏ।

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, “ਡਾਕਟਰ?”
ਪਤੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਅਸੁਭਾਵਿਕਤਾ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਲੀਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੀ?”

“ਕੁਝ ਨਹੀਂ”

“ਜਾਓ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਆਓ।”

“ਹੁਣੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।”

ਨਰਿੰਦਰ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਘਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋਇਆ। ਲੀਲਾ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੀ?

ਨਰਿੰਦਰ ਚਿਤਰਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਢਕ ਕੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੰਨੇ ਤੇਜ਼ ਆਤਮਿਕ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਦੁਢੇਰੇ ਸੁੰਨ-ਮਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲੱਗੀ ਘੜੀ ਦੀ ਹੀ ਟਿੱਕ-ਟਿੱਕ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਰਿੰਦਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਕੇਵਲ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਹੀ ਧੱਕ-ਧੱਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਅਤੇ ਘੜੀ ਬਰਾਬਰ ਕਾਨਫੂਸੀ ਕਰ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਅਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੋ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਅਜਿਹਾ ਆਦਰਸ਼ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਪਰ... ਉਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਮਕਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਸੇ ਤੀਰ ਦੀ ਸ਼ੁਕ ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੇ ਸੁਣੀ।

“ਮੇਰੇ ਲਾਲ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।”

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਾਨ ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਟੁੱਟ ਜਾਣ ਨਾਲ ਕਮਾਨ ਸਿੱਧੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨਰਿੰਦਰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਧਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉੱਤੇ ਲਾਲੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕੰਨ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਬੱਚਾ ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, ਰੱਬਾ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਗਵਾਹ ਏਂ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਫੜ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਜਾਗਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ ਅਤੇ ਰੰਗ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

ਗੁਜਲਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਕੇ ਉਹ ਇਕਦਮ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਆ। ਕੀ ਕੁਝ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਏ? ਨਹੀਂ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਨੇ। ਉਸ ਖਿੜਕੀ ਤੋਂ ਕਮਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅੰਦਰਲਾ ਭਾਗ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਝਾਕਦਿਆਂ ਅਤੇ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੰਡੇ ਚੁੰਭ ਗਏ। ਬਿਸਰ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਂ ਉਥੇ ਬੈਠੀ ਤੜਫ

ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਲੋਟੀ ਹੋਈ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਈ ਖਿਲਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਚੁੰਮ ਰਹੀ ਸੀ।

ਨਰਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਰੀਏ ਖੋਭ ਦਿੱਤੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਚੱਬਦੇ ਹੋਏ ਬੜਾ ਅੱਖਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭਾਲਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਲਕੀਰ ਵਾਹੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਉਹੀ ਭਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚਿਤਰਕਾਰ ਨੇ ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਲਮ ਹੀ ਨਾ ਉਠਾ ਹੁੰਦੀ।

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਟਿਕ ਵਿਚ ਕਿੰਨੀ ਵੇਦਨਾ ਸੀ? ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਉਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਿਤਾ ਸੀ।

ਨਰਿੰਦਰ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਉਸਨੇ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਏਨੀ ਛੇਤੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਕਿਸੇ ਅਗੰਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, “ਬੇਟਾਓ ਬੇਟਾ ਗੱਲ ਕਰ, ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ।

ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਬੜੇ ਭਾਵੁਕ ਸੁਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਅਫ਼ਸੋਸ ਇਹ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਤੇ ਉਸ ਦੋਂ ਹੱਥੋਂ ਬੁਰਸ਼ ਛੁੱਟ ਗਿਆ।

ਪਰ ਫਿਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਬੁਰਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਲੀਲਾ ਦਾ ਰੁਦਨ ਕਿਵੇਂ ਕੰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਕੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਵਿੰਨ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੂਨ ਦੀ ਗਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਸਥਿਰ ਹੋ ਕੇ ਬੁਰਸ਼ ਰੋਕ ਦਿੰਦੇ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲ ਪਲ ਬੀਤਣ ਲੱਗਾ।

ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਅੰਦਰ ਆ ਕੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਰਿੰਦਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਾਹਰੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਬੇਲਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸੁਣ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਮਰੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ ਵੱਲ। ਬੱਸ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੁਰਸ਼ ਡੁਬੋ ਕੇ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦਾ।

ਉਹ ਪਿਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਿਪਟੇ ਮਰੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਭੁੱਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੀਲਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਰੋਣ ਹਾਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਕੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਏ। ਜ਼ਰਾ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਆ ਕੇ ਦੇਖ ਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਲਾਲ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕੀ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਇੱਕ ਦਮ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਲੀਲਾ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ

ਲੜਖੜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ।

ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਰਸੋਈਆ ਅਤੇ ਨੌਕਰ ਦੋਵੇਂ ਡਰ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਸਮਾਪਤ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੀਲਾ ਜਾਂ ਨਰਿੰਦਰ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅੱਜ ਏਨਾ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਇਧਰ ਲੀਲਾ ਦੇ ਵੈਣ ਵੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਕੁਝ ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬੁਲਾਏ 'ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਮਕਾਨ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੰਧ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਨਰਿੰਦਰ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਲੱਤਾਂ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰੀ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਖੜਕ ਸੁਣ ਕੇ ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਲਹੂ ਵਾਂਗ ਲਾਲਸਨ। ਉਹ ਠਹਾਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਿੱਤਰ ਵੱਲ ਉਂਗਲੀ ਕਰਦਿਆਂ ਬੋਲਿਆ, “ਡਾਕਟਰ, ਡਾਕਟਰ ਮੈਂ ਅਮਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ ਗਏ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ।

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਵਸਤੂਆਂ ਸਨ ਪਰ ਦਰਸ਼ਕ ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ 'ਤੇ ਭੀੜ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਚਿੱਤਰ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਅਧੂਰਾ ਵੀ ਨਾਮ ਸੀ 'ਅੰਤਿਮ ਪਿਆਰ'। ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਇੱਕ ਮਾਂ ਆਪਣੇ

ਬੱਚੇ ਦਾ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਦੇ ਚੰਨ ਵਰਗੇ ਮੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਚੁੰਮ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸ਼ੌਕ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਦੇ ਬੁਰਸ਼ ਨੇ ਐਸਾ ਸੂਖਮ ਦਰਦਨਾਕ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਦੇਖਦਾ ਸੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਚਿੱਤਰ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸੂਖਮਤਾ ਨਾਲ ਦਰਦ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸਨ ਇੱਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ।’

ਯੋਗੇਸ਼ ਬਾਬੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਚਿੱਤਰ ਵੱਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਪੁੱਛਣ ਸੁਣ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲੇ, “ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ।

ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਵਾਹ-ਵਾਹ (ਸਿਫਤਾਂ) ਅਤੇ ਸਲਾਹੁਣ ਦੀ ਝੜੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸੱਜਣ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ। ਕਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਸ ਚਿੱਤਰ ਵਿਚ ਰੰਗ ਭਰਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਅਨੇਮਨ ਸਿੰਘ

ਮਾਨਸਾ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਅਨੇਮਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਾਰ੍ਹਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਅਤੇ ਉਪ-ਵੈਦ ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ 3 ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ: ‘ਗਲੀ ਨੰਬਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ’(2007), ‘ਨੂਰੀ’ (2018) ਅਤੇ ‘ਆਈ ਲਾਚਾ’ (2022) ਅਤੇ ਦੋ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਦਰਜਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਅਤੇ ਦਰਜਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਵਾਏ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੌਂਪਿਆ ਹੈ। ਅਨੇਮਨ ਦੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਆਈ ਲਾਚਾ’ ਵਿੱਚੋਂ ਕਹਾਣੀ ‘ਚੁਸਕੂ’ ‘ਪੰਜਾਬ ਨਕਸ਼’ ਦੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਅੰਕ ਵਿਚ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਚੁਸਕੂ

(ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ)

ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਰਾਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਉਤਾਰ ਕੇ ਕੋਲ ਪਈ ਕੁਰਸੀ ‘ਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਰਾਅ ਦੀ ਹੁੱਕ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਹੁੱਕ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਹਦਾ ਗਦਰਾਇਆ ਜਿਸਮ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਗੋਲ-ਗੋਲ ਉਭਾਰਾਂ ਨਾਲ ਏਦਾਂ ਹੀ ਖੜਮਸਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਹਾਂ।

“ਉਹ ਹੋ, ਸਰ ਤੁਸੀਂ ਰੁਕੋ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ।” ਉਹਦੇ ਕੋਲੋਂ ਅਜੇ ਵੀ ਹੁੱਕ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਉਸਦੀ ਬਰਾਅ ਦੀ ਤਣੀ ਖਿੱਚ ਕੇ ਹੁੱਕ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। “ਸਰ, ਛੱਡੋ, ਰੁਕੋ ਪਲੀਜ਼।” ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੀ ਹੈ।

....

ਉਸਦੇ ਨਗਨ ਉਭਾਰ ਦੇਖ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ

ਲੇਖਕ

ਅਨੇਮਨ ਸਿੰਘ

ਗਿਆ। ‘ਰਾਵੀ... ਤੈਨੂੰ ਨੂੰ ਪਤਾ ... ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਲੋਚਾ ਕਿਨੇ ਚਿਰ ਦੀ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਰੂਪ ‘ਚ ਦੇਖਣ ਦੀ। ਕਿਸੇ ਮਦਹੋਸ਼ੀ ਦੇ ਆਲਮ ‘ਚ ਮੁੰਦ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਗੋਲ-ਗੋਲ ਉਭਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਖੇਡਦਾ ਚਾਹ ਦੇ ਘੁੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ।

... ..

“ਸਰ...ਤੁਹਾਡੀ ਚਾਹ...!” ਦਫ਼ਤਰ ਦੀ ਪੀਅਨ ਸ਼ੀਲਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਾਹ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਸੋਚਾਂ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੁੱਦਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਤੇ ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਹਿਜ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਹਾਂ, ਇੱਥੇ ਰੱਖ ਦੇਵੋ.. ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾ ਕੇ ਆਇਆ ਕਰ...”

ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਸਾਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਾਇਆ ਸਾਂ ਮੈਂ। ਉਹ ਟਰੇਅ ਟੇਬਲ ‘ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪਰਤ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸੁਖਾਵਾਂ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ।

ਖਿਆਲ ..ਪਰ ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਬਿਰਤੀ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਹੀ ਮਿੱਠੇ ਪਲਾਂ ‘ਚ ਗੁਆਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਕਿੰਨਾ ਵਿਸਮਾਦੀ ਸੀ ਇਹ ਇੱਕਦਮ ਸ਼ੀਲਾ ਦੀ ਐਂਟਰੀ ਨੇ ਕਿਰਕਿਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜੇ ਨਿੱਪਲ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿਦਗੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ।

ਸ਼ੁਕਰ ਐ ਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ..ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਟੇਬਲ ‘ਤੇ ਪਈ ਚਾਹ ਵਾਲਾ ਕੱਪ ਚੁੱਕ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਇੱਕ ਘੁੱਟ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਜ਼ਾਇਕਾ ਕਿੱਥੋਂ...ਜੋ ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਹ ਦੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਘੁੱਟ ਜਕੌਤਾਂਕੀ ‘ਚ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟ ਮੈਂ ਕੱਪ ਵਾਪਸ ਟਰੇਅ ‘ਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਮੂੰਹ ਦਾ ਸਵਾਦ ਬਕਬਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਜੇਬ ‘ਚੋਂ ਚਾਬੀ ਕੱਢ ਦਰਾਜ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਚੂਸਨੀ ਵਾਲਾ ਨਿੱਪਲ ਕੱਢ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾ ਲਿਆ। ਸ਼ਹਿਦ ਦਾ ਸਵਾਦ ਗਲੇ ‘ਚ ਲੰਘਦਿਆ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਚੈਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਨ ਸਕੂਨ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੁਆਦ ਨਾਲ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਸਾਂਝ ਹੈ ਮੇਰੀ।

ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਆਹਟ ਨਾਲ ਮੈਂ ਚੌਕਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਨਿੱਪਲ ਮੂੰਹ ‘ਚੋਂ ਕੱਢ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਦਰਾਜ ‘ਚ ਰੱਖ ਲਾਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ਼ੀਲਾ ਸੀ।

ਖਾਲੀ ਕੱਪ ਲੈਣ ਆਈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਸ਼ੱਕੀ ਨਿਗਾਹਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੀ ਹੈ—‘ਸਰ, ਸੋਰੀ ਗੇਟ ਖੜਕਾਉਣਾ ਭੁੱਲ ਗਈ।’ ਆਖ ਉਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਡਰੀ ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮਨਚਿਕਿਤਸਕ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਨਿੱਪਲ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਧਿਆਨ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਜਾਏ, ਨਿੱਪਲ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਪਾ ਲਿਆ ਕਰੋ....। ਦਿਨ ‘ਚ ਕਿੰਨੇ ਵਾਰ ਮਰਜ਼ੀ ...ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਿਜੀ ਰੱਖੋ।”

ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਚੁੰਘਣੀ ਵਾਲੀ ਬੋਤਲ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਆਈ ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਕਾਰ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਤੇ ਦੂਜਾ ਇਸ ‘ਚ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਧ ਪਾਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਬੱਬੀਂ ਮਿਸ਼ਰਾ ਹੁਰੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਸ਼ਹਿਦ ਵਾਲਾ ਨਿੱਪਲ ਇੱਕ ਵਾਰ ਦਫ਼ਤਰ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ‘ਚ ਪਾ ਕੇ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਦਫ਼ਤਰ ‘ਚ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਇਹ ਨਿੱਪਲ ਮਾਰਕਿਟ ‘ਚੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ। ਲੰਚ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਟਿਫ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿੱਪਲ ਵਾਲੀ ਡੱਬੀ ਵੀ

ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਈ, “ਉਹ ਹੋਸਰ, ਬੇਟੇ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀ ਏ...।” ਆਖ ਉਹਨਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਸ ਬੈਰਾ ‘ਚ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਲੰਚ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ‘ਚ ਵੀ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ। ਨਿੱਪਲ ਮਾਰਕਿਟ ‘ਚੋਂ ਖਰੀਦਿਆ। ਜਨਰਲ ਸਟੋਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਇਸਦੀ ਕਦੇ ਮੰਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੁਕਾਨ ‘ਤੇ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਪਹਿਚਾਣਦਾ ਸੀ। ਨਿੱਪਲ ਵਾਲੀ ਡੱਬੀ ਫੜ ਮੈਂ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਅਤੇ ਕੋਈ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਪਲ ਖਰੀਦਦੇ ਨੂੰ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਦੇਖ ਲਏ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਨਿੱਪਲ ਨੂੰ ਲਾਕ ਲਾ ਕੇ ਦਰਜ ‘ਚ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਕਿੰਨੇ ਨਿੱਪਲ ਬਦਲੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਿਦ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਸੈਲਾ ਸੁਆਦ ਆਉਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਮੈਂ ਨਿੱਪਲ ਨਵਾਂ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਰੂਟੀਨ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਨਰਲ ਸਟੋਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਪਲ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਦੀ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਸਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ ਮੇਰੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਹੈ। ਤੇ ਮੈਂ ਉਸੇ ਦੇ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਲੋਚਾ ਬੋਝੀ ਘੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਇਸ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਨਵਾਂ ਨਿੱਪਲ ਲੈਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਨਿਰੋਹਾ ਮਾਰਿਆ, ...ਸਰ, ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚਾ ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਨਿੱਪਲ ਚੁੰਘ ਰਿਹਾ ਏ... ਲਗਦੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਗਈ ਏ।

‘ਹਾਂ ਹਾਂ ...।’ ਮੈਂ ਮਸ਼ਾਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਾਇਆ ਸਾਂ। ਉਸਦੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਠੋਸ ਜਵਾਬ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਹੁੜਿਆ ਜਾਂ ਮੈਂ ਜਾਣ-ਬੁੱਝ ਕੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਆਦਤਾਂ ਭਲਾ ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ। ਬੜਾ ਤੜਪਾਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਦਤਾਂ। ਲਗਦੇ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰੱਬ ਨੇ ਕੋਈ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ। ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਡਰ ਵੱਖ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ‘ਤੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾ ਲਵੋ... ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਇਸ ਆਦਤ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਸ ‘ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਹੁਣ ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਦਾ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਸੌਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਲੋਚਾ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਫੇਰ ਤਾਕਤ ਮਿਲ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਇੱਕ ਅਦਾ ਦਾ ਮੈਂ ਕਾਇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ ਦਿਨ ‘ਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਜਿਸਮ,

ਹਲਕੀ ਸ਼ੇਖ ਅਦਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਉੱਪਰ ਵੱਲ ਉਠੇ ਹੋਏ ਉਭਾਰ ਮੇਰੇ ਜਾਗਦਿਆਂ ਹੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ‘ਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੀ ਹੁਸੀਨ ਵਾਦੀਆਂ ‘ਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਚਾਨਕ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਰੀਝ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਮਨੋਚਿਕਿਤਸਕ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਉਸ ਕਿਹਾ ਸੀ, “ਸਬਰ ਕਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਇੱਕ ਦਿਨ। ਇਸ ਇੱਛਾ ‘ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਸਫਲ ਹੋਣ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਅਸਫਲਤਾ ਤੁਹਾਡਾ ਦੁਆਰ ਖੜਕਾਉਂਦੀ ਏ..... ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਔਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਉਹ ਅੰਗੂਠਾ ਚੁੰਘਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਟ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਰਜੋ, ਇਸ ‘ਤੇ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾ ਦਿਖਾਓ... ਉਸਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਪਾਸਾ ਸੂਈਆਂ ਖੋਭ-ਖੋਭ ਫਲਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।”

ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬੋਲੀ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਫੇਰ ਕੁਝ ਦੇਰ ਮੇਰੀ ਚੁੱਪ ਦੇਖ ਉਸ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰੀਜ਼ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਅਸਿੱਸਟੈਂਟ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ।

‘ਸਬਰ ਰੱਖੋ।’ ਉਸ ਦੇ ਕਹੇ ਬੋਲ ਮੈਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ‘ਚ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਰ ਇੰਨਾ ਲੰਬਾ ਸਫ਼ਰ ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸਫਲ ਹੋਣ ‘ਚ ਹੋਰ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਲੱਗੇਗਾ। ਮਹੀਨਾ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ। ਪੰਜ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਸਾਲ। ਤੇ ਫਿਰ ਜਾਂ ਸਾਲ-ਦਰ-ਸਾਲ। ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ? ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ... ਹੈ ?

ਜ਼ਿੰਦਗੀ।

ਦਿਮਾਗ਼ ਦੀਆਂ ਨਸਾਂ ਫਟਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਅੰਦਰੇ ਟਸ-ਟਸ-ਟਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਨ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਦਫ਼ਤਰ ਜਿਵੇਂ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੇਰਾ ਕੈਬਿਨ। ...ਕੁਰਸੀ। ਟੇਬਲ ਬਾਰੀਆਂ ...।

ਘੁੰਮਦੇ-ਘੁੰਮਦੇ ਖੁਦ ‘ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਟੇਬਲ ‘ਤੇ ਪਈ

ਕਾਲ ਬੈੱਲ ‘ਤੇ ਜਾ ਵੱਜਾ।

ਸ਼ੀਲਾ ਝੱਟ ਅੰਦਰ ਆ ਗਈ।

“ਸਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੀ ?” ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਤੁਭਕਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਸਹਿਜ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਸੀਨੋ-ਪਸੀਨੀ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਉਹ ਸਵਾਲੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਘੱਖਣ ਲੱਗੀ ਸੀ।

‘ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ...ਹਾਂ, ਹਾਂ...ਸੱਚ, ਗਲਾਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਲਿਆ ...।’ ਮਨਾਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਾਇਆ ਸਾਂ ਮੈਂ। ਉਹ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਲਾਸ ਲਿਆ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਖਾਲੀ ਗਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜ ਗਈ ਹੈ।

ਇਹ ਸ਼ੀਲਾ ਮੇਰੇ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਟਾਫ਼ ਨਾਲ ਘੱਟ ਹੀ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਤੋਲ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ 'ਹੂੰਹਾਂ', 'ਹਾਂਜੀ', 'ਸਰਲਿਆਈ', 'ਜੀ ਸਰ' ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਇਸ ਦੇ ਮੂੰਹੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਚਮਕ ਇਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮੈਂ ਕਦੇ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ। ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਕੰਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

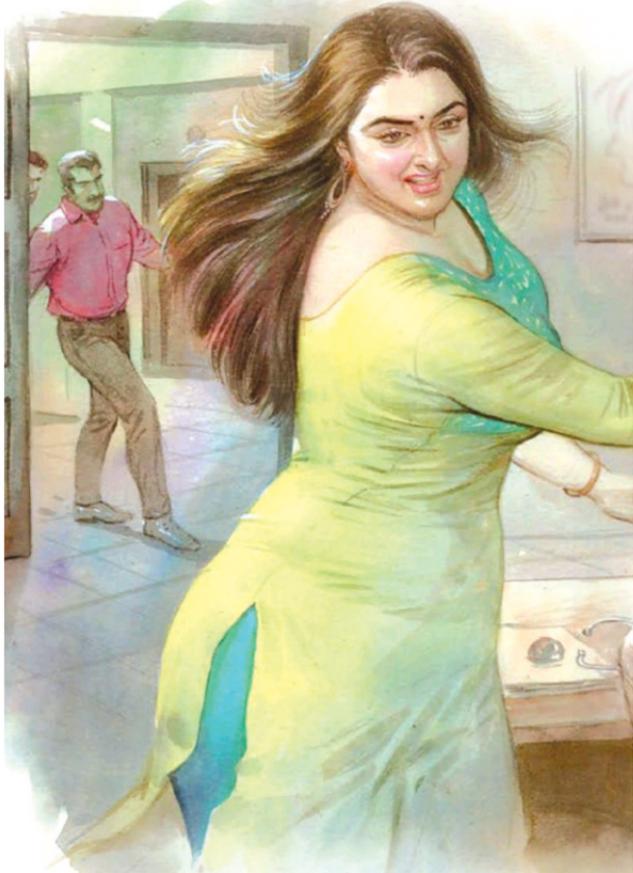
ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਯਾਦ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਉਹਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵੀ ਸ਼ੀਲਾ ਵਾਂਗ ਬੇਰੋਣਕਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇਕੱਲਿਆਂ ਛੱਡ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੌੜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਬੀਤਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਉਸ 'ਤੇ। ਮੈਂ ਦਾਦੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਛੱਡ ਕੇ ਰੱਬ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ, ਦਾਦੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੁਰਝਾ ਜਿਹਾ ਗਿਆ।

ਘਰ 'ਚ ਮੈਂ ਸਾਂ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਸੀ। ਦਾਦੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਪਿਤਾ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਦਿਟਲੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਪੈਸੇ ਭੇਜਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸਨੇ ਉੱਧਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਮੁੜ ਕੇ ਕਦੇ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਨਾ ਹੀ ਉਹਨੇ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਸਾਰ ਲਈ ਸੀ।

ਦਰਅਸਲ ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਮਾਂ ਦੇ ਮਰਨ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਅਭਾਗਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਘਣੀ ਦਿੰਦੀ। ਨਹਾਉਂਦੀ। ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੀ। ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਆਉਂਦੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਮੋਸ਼ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਾ ਮੈਂ ਬੀ. ਏ. ਕਰ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਜਦੋਂ ਕੋਰੀਅਰ ਕੰਪਨੀ ਆਈ ਤਾਂ

ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਏਜੰਸੀ ਲੈ ਲਈ। ਦਾਦੀ ਕੋਲ ਇੱਕ ਦੋ ਪਲਾਟ ਸਨ। ਤੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਭੇਜ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸਾਡੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਚਾਰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਦਫ਼ਤਰ ਰਾਹੀਂ

ਹੀ ਕੰਪਨੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਡਰ ਹੁਣ ਚਾਰ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹੋਰ ਹਨ। ਇੱਕ ਰਾਵੀ, ਦੂਜੇ ਮਿਸ਼ਰਾ ਜੀ, ਤੀਜੀ ਸੋਨੀਆ ਤੇ ਚੌਥੀ ਸ਼ੀਲਾ।

ਹਾਂ ਸ਼ੀਲਾ ਚੁੱਪ ਹੀ ਤਾਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਕੈਬਿਨ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚੋਂ ਨਜ਼ਰ ਫੇਰ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ। ਪਰ ਇੰਦਾਂ ਮੈਂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਮਿਸ਼ਰਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ

ਸ਼ੀਲਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ, 'ਸਰ ਇੱਕ ਔਰਤ ਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਏ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਪੀਅਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।'

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਤੇ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਪੀਅਨ ਰੱਖ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਮੇਲ ਭੇਜ ਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਾਇਓਡਾਟਾ ਜਦੋਂ ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਤਖਤ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ ਪਤੀ ਅੰਗਰੀਣ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਟਾਈਮ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਘਰ 'ਚ ਇਹਦੇ ਤਿੰਨ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਜੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਅੱਡ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅੰਗਰੀਣ ਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇੱਥੋਂ ਇਸਨੂੰ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਤਨਖ਼ਾਹ ਕੰਪਨੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਡਿਊਟੀ। ਇਹ ਘਰ 'ਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਟੋਕੇ ਤੋਂ ਵੀ 'ਜੀ ਸਰ', 'ਜੀ ਸਰ' ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਮੱਥਾ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ। ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਮੈਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਚਾਹ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਫਿਕਸ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਪੋ ਉਦੋਂ ਚਾਹ ਪਕੜਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦੇ 'ਜੀ-ਜੀ' ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਘਬਰਾਹਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਮੇਰੀ ਕੁਲੀਗ ਰਹੀ ਸੋਨੀਆ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਹੱਸਦੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉੱਭਰ ਆਇਆ ਹੈ।

ਕਿਵੇਂ ਚੰਦਰੀ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ 'ਸਰ ... ਸਰ' ਕਰਦੀ, ਪਹਿਲਾਂ 'ਜੀ-ਜੀ' ਤੇ ਫਿਰ 'ਤੂੰ-ਤੂੰ' ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਖਿੱਚ ਸੀ ਉਸ ਅੰਦਰ...। ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਤਲਾਸ਼ਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਹਿਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨੇ ਵੀ ਮੇਰੀਆਂ ਚੋਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਪਤੈ ਕਿਵੇਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ ਸੀ ਮੈਂ ਉਸ ਕੋਲ।

ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਲ ਕੁ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪਲ...। ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਕਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜਾਦੂ ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਭਰਮਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸਾਂ ਮੈਂ। ਉਸ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਬੜਾ ਅਖੜਦੀ। ਰਾਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ। ਮਨ ਕਰਦਾ ਦਫ਼ਤਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ। ਸਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਖੁਦ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਬਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਪਰ ਸੋਨੀਆ ਜਿਵੇਂ

ਮੈਨੂੰ ਟਿੱਚ ਸਮਝਦੀ ਸੀ।

'ਸਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸੀ... ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।' ਉਹ ਅਕਸਰ ਕਹਿੰਦੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਬੁਲਾ ਤਾਂ ਲੈਂਦਾ ਪਰ ਕੰਮ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ।

'ਉਹ ...ਹ, ਸੋਰੀ .. ਸੋਰੀ .. ਸੋਨੀਆ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ.....ਕੰਮ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਤੈਨੂੰ...।' ਮੈਂ ਘਾਬਰ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਸਾਂ।

ਉਹ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਪੈਂਦੇ ਟਵਿਕਲ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਮੋਹਣੇ ਜਾਪਦੇ। ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਅਦਾ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਨੂੰ ਫੁਲਾਉਂਦੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਦਾ ਨਾਲ ਖਿੜ-ਖਿੜ ਕਰਦੀ ਕੈਬਿਨ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਲੱਗ ਵੇਗ 'ਚ ਰੰਗਿਆ, ਗੁਆਚਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਦੋਂ ਸੋਨੀਆ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਿਹਰਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ।

ਆਹਿਸਤਾ-ਆਹਿਸਤਾ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਆਉਂਦੀ ਸੋਨੀਆ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਫਾਈਲ ਵਗ਼ੈਰਾ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਵਾਉਣੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਆਰਡਰ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਲਾਗੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦਾ ਸਪਰਸ਼ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫਾਈਲ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾਉਂਦੀ- ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਮੇਰੀ ਕੁਰਸੀ ਵੱਲ ਇਨਾ ਝੁਕ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਛਾਤੀਆਂ ਮੇਰੇ ਸੋਢੇ ਨਾਲ ਆ ਟਕਰਾਉਂਦੀਆਂ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਛੂ- ਮੰਤਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਪਲਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ-ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਚੁਲਬੁਲਾ ਉਸ ਦਿਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਆਈ ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੋਮਲ ਬੁੱਲ੍ਹ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੈਬਿਨ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਿਆ। ਕਿੱਧਰੇ ਕੋਈ

ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਲੰਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸਟਾਫ਼-ਰੂਮ 'ਚ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਮਲ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜਕੜ 'ਚੋਂ ਜੁਦਾ ਹੋ ਪਾਇਆ ਸਾਂ।

ਫਿਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਇਝ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਰਬਤ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਘੁਲਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਆਉਣ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਗਿਫ਼ਟ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਘਰ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਛਾਣ ਮਾਰਿਆ ਪਰ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਸਿਵਾ ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸਾਂ।

"ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ?" ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

‘ਕਿਉਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੀ ?’
ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ
‘ਚ ਲੈਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ।

“ਹਾਂ ...ਹਾਂ...। ਹੈਪੀ ਬਰਥ-ਡੇ...ਇਹ ਲੈ ਤੇਰਾ
ਗਿਫਟ ...।” ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਇੱਕ ਪੈਕਟ ਕਰਦਿਆਂ
ਕਿਹਾ ਸੀ।

‘ਸੁਰੇਸ਼, ਮੇਰਾ ਅੱਜ ਬਰਥ-ਡੇ ਨਹੀਂ ਏ ...।’
ਉਹ ਗਿਫਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟਦਿਆਂ ਬੋਲੀ ਸੀ।

“ਕੀ ਮਤਲਬ?” ਮੈਂ ਦੁਬਿਧਾ
ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ।

‘ਬੁਧੂ ...ਇਕ ਇਕੱਲੀ
ਕੁੜੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੋਂ
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੁਲਾ
ਰਹੀ ਏ...ਤੇ
ਤੂੰ!’

ਉਮਠਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗਹਿਰੇ ਵੇਗ ‘ਚ ਗੁੰਮ ਹੁੰਦਾ ਜਾ
ਰਿਹਾ ਸਾਂ...। ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਇਕ-ਇਕ ਕਰ ਪਹਿਨੇ
ਕੱਪੜੇ ਘਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ

ਉਹ ਨੂੰ
ਮੈਂ ਨੂੰ
ਆਪਣੀਆਂ
ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਘੋਰੇ ‘ਚ
ਵਲ ਲਿਆ, “ਜਾਣਦਾ ਏਂ ਸੁਰੇਸ਼ ... ਮੈਂ ਤੇਰੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ‘ਚੋਂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਤਲਾਸ਼ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ
ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਈ ਸੀਤੂੰ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਚੰਗਾ
ਲਗਦੇਂ ਏ।” ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਚਿਬੜ ਕੇ ਉਸਨੇ

ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ
ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ
ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ
ਸਿਪ-ਸਿਪ ਕਰ ਪੀਂਦਾ
ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ
ਉਸਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ
ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੁੰਦ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਚਿਰ
ਬਾਅਦ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਅੰਦਰ ਕੁਝ ਬਦਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ
ਹੋਵੇ। ਦਸ ਮਿੰਟ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ।
ਉਹਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਪਾਸੇ
ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸਦੇ
ਉਭਾਰਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ‘ਚ ਮਸਤ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਕਾਫੀ ਚਿਰ
ਏਦਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲੀ, ‘ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ
ਵੀ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਬੁਧੂ...।’ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਬਦਲ
ਜਿਹੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਉਭਾਰਾਂ

ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸਨ।

‘ਛੱਡੋ. ਸੁਰੇਸ਼ ਪਲੀਜ਼ ..ਮੈਨੂੰ ਹਟੋ ...।’

‘ਸੁਰੇਸ਼ ..ਤੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹਟ ਪਰ੍ਹਾਂ।’ ਉਹਨੇ ਇੱਕ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਲਾਹੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਸਦਾ ਵਿਹਾਰ ਮਿਟਾਂ ‘ਚ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਫੀ ਹੁੱਥਾ ਹੋ ਗਿਆ

“ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਬੋੜੀ ਸਹਿਜ ਹੋਈ ਤਾਂ ਬੋਲੀ, “ਚੰਗਾ ਸੁਰੇਸ਼ ਹੁਣ ਤੂੰ ਜਾਹ...।” “ਉਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੀ ਅਦਾ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਧੋ ਘੰਟੇ ‘ਚ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਨਾ ਬਦਲਾਅ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ‘ਚ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਇਆ ਸਾਂ।

ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਬੋਲ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੇ ਰਹੇ—“ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵੀ ਕੁਝ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਬੁਧੂ ..।”

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਝਿਜਕਦਾ-ਝਿਜਕਦਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਫ਼ਤਰ ਆਇਆ। ਮੇਰੀਆਂ ਨਿਗਾਹਾਂ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਹੀ ਭਾਲਣ ਲੱਗੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਮਿਸ਼ਰੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ‘ਚ ਅਰਜ਼ੀ ਪਕੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਸਰ, ਇਹ ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਭੇਜੀ ਏ।”

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ। ਰੱਖ ਲਿਆ। ਮਿਸ਼ਰਾ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਕੁਲੀਗ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਲੋਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ‘ਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਉਦਾਸ ਰਿਹਾ ਪਰ ਫਿਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਮਨ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਦਫ਼ਤਰ ਦੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ‘ਚ ਗੁਆਚਣ ਲੱਗਾ। ਕਦੇ ਸੋਨੀਆ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਰਾਜ਼ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਸਾਂ।

“ਸਰ, ਮਿਸ਼ਰਾ ਜੀ ਨੇ ਰੌਇਲ ਕੰਪਨੀ ਵਾਲੀ ਫਾਈਲ ਭੇਜੀ ਏ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਖਣ ਲਈ।” ਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੋਚਾਂ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਫਾਈਲ ਫੜ ਕੇ ਟੇਬਲ ‘ਤੇ ਰੱਖ ਲਈ ਹੈ। ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ‘ਤੇ ਵਿਸਾਹ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਢਾਲ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਕਦੇ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨਿੱਪਲ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਪਾ ਚੂਸਣ ਲਗਦਾ ਸਾਂ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੇ ਨਾ ਕਦੇ ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਚਾਨਕ ਆ ਕੁੱਦਦਾ। ਉਸਦੇ ਉਭਾਰ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਕਾਮੁਕ ਇੱਛਾ ਸਜ਼ਾਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਦਰਅਸਲ ਮੇਰਾ ਉਸ ਨਾਲ ਕਾਮੁਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ

ਉਸਦੇ ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਦੇਖਣਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਕੇ ਮਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸ਼ਾਇਦ ਮਨ ‘ਤੇ ਨਾ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਵੇ।

--

“ਆਪਣਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੋ ਸੁਰੇਸ਼ ਇਹ ਇੱਛਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਤੁਹਾਡੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦਾ ਏ...ਤੁਸੀਂ ਚਿਤਾ ਨਾ ਕਰੋ ਦਰਅਸਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਚਪਨ ‘ਚ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ... ਇਹ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਰਹੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਅੰਤਰ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ...ਬਚਪਨ ‘ਚ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇਹ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਅੰਗੂਠਾ ਚੂਸ ਕੇ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਪਰ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਅਵਸਥਾ ‘ਚ ਇਹ ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸਫੋਟਕ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਏ।...ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।...ਤੁਸੀਂ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਸਮੱਸਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ...ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਕਾਫੀ ਬੁਰਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰਹਿੰਦੀ ਏ...। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਕੁਝ ਲਿਖ ਕੇ ਦੇ ਰਿਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਅੱਜ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਵੋ।” ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਆ ਕੇ ਜਦ ਰਸਤੇ ‘ਚ ਚਿੱਟ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਉਸ ‘ਚ ਚੂਸਣ ਵਾਲੀ ਟਾਫੀਆਂ, ਕੋਈ ਗੋਮ ਖੇਡਣ ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਰਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਚੁੰਘਣੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਲੈਣ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਡਾ. ਗੁਪਤਾ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਫਿਰ ਬੋਝਲ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹਰ ਪਲ ਟਾਫੀ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਪਾਈ ਰੱਖਣਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗਦਾ। ਮੈਂ ਨਿੱਪਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਹੁਣ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਫ਼ਰਕ ਤਾਂ ਕਾਫੀ ਪਿਆ। ਪਰ ਆਹ ਜਦੋਂ ਦੀ ਦਫ਼ਤਰ ‘ਚ ਰਾਵੀ ਆਈ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜਿਵੇਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਰੀਘਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਉਪਾਅ ਧਰੋ-ਧਰਾਏ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ।

ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਸੋਨੀਆ ਵਾਂਗ ਰਾਵੀ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਰਾਵੀ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਲਗਦੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਉਠੇ ਉਭਾਰ ਜਾਗਦੇ-ਸੌਂਦੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ‘ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਵੀ ਕੋਈ ਕੰਮ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੈਬਿਨ ‘ਚ ਜਦੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸੋਨੀਆ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਣ ਲੱਗਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਭਟਕਣਾ

ਜਵਾਲਾ ਬਣ ਫਟਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਰਾਵੀ ਦਾ ਜਿਸਮ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਇਝ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਬਰਫੀਲੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵਾਂ।

ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਸੋਨੀਆ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਬੁਲਾ ਲੈਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਫਾਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਦਾ... ਉਸਦੇ ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਖਹਿਦਾ। ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਤੁਕ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਲੱਗੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਥਾਣੀਂ ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਫਾਈਲ 'ਚ ਗੁਆਚੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਕਈ ਵਾਰ ਉੱਠ ਕੇ ਕੋਈ ਫਾਈਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਚੌਕਸ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਫਾਈਲ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਬੈਠਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਕੰਮ 'ਚ ਕਾਫੀ ਰੁੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ਉਹ ਆਉਂਦੀ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਫਾਈਲ 'ਚੋਂ ਘੱਖ ਕੇ ਦੱਸਦੀ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੇਰੇ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਬੁਕੇ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਨੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਗਲਵੇਂ 'ਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਜ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।

ਰਾਵੀ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਉਸਦੀ ਇੱਕ ਅਦਾ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ।

ਅਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮੈਂ ਵੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫਾਈਲ ਫੜ ਨਿਪਟਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਆਖ ਮੈਂ ਸ਼ੀਲਾ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮਿਸ਼ਰਾ ਅੱਜ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਦਫ਼ਤਰ 'ਚ ਸਿਰਫ਼ ਮੈਂ ਤੇ ਰਾਵੀ ਹੀ ਸਾਂ।

ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਫਾਈਲ ਨਿਪਟਾਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਚੋਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ 'ਚੋਂ ਉੱਠ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਫਾਈਲ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਮੇਰੇ ਕੈਬਿਨ 'ਚ ਆ ਗਈ।

'ਸਰ, ਇਹ ਰੋਇਲ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਮੇਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਦੇਖੋ।' ਉਹ ਮੇਰੀ ਕੁਰਸੀ ਕੋਲ ਆ ਥੋੜ੍ਹਾ ਝੁੱਕ ਕੇ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਫਾਈਲ ਖੋਲ੍ਹ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਉਭਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੱਚੇ ਨਾਲ ਛੂਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਚਉਕ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਖਿਸਕ ਗਈ।

'ਰਾਵੀ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਏ... ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹਾਂ... ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।' ਆਖ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਲਿਆ।

'ਸਰ, ਹਟੋ ਪਲੀਜ਼...।' ਉਹ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਦਿੱਸ ਵੇਗ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਲਗਾਤਾਰ ਵਹਿਣ 'ਚ ਵਹਿਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

'ਹਟੋ ਸਰ, ਚੰਗਾ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਲਓ.....!' ਇਹ ਆਖ ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮੀਜ਼ ਉਤਾਰ ਚੁੱਕ ਲਈ।

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਉਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਬਰਾਅ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸਦੇ ਉਭਾਰ ਕਾਫੀ ਭਾਰੀ ਤੇ ਸੁਡੌਲ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਅਸਲ 'ਚ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਉਭਾਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੇਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਮੋਸ਼ੀ 'ਚ ਪਏ ਦੇਖ ਉਹ ਫਿਰ ਬੋਲੀ-

'ਸਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਬ੍ਰੈਸਟ ਕੈਂਸਰ ਸੀ। ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਛਾਤੀਆਂ ਕੱਟ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ.... ਪਰ ਕੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ 'ਚ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਆਂ.... ਜੇ ਸਹੀ ਏ.... ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹਾਂ।' ਉਸਦਾ ਸਵਾਲ ਸੁਣ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ।

ਆਰ. ਟੀ. ਸ਼੍ਰੀਵੱਲੀ ਰਾਧਿਕਾ

ਸਿੱਖਿਆ: ਤੇਲਗੂ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਐਮਟੈਕ, ਪੀਐਚ.ਡੀ.। **ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ:** 6 ਛੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, 4 ਕਵਿਤਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, 3 ਨਾਵਲ, ਕਈ ਸਾਹਿਤਕ ਆਲੋਚਨਾ ਲੇਖ ਅਤੇ ਗੀਤ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਿੰਦੀ, ਮਰਾਠੀ, ਉੜੀਆ, ਕੰਨੜ, ਤਾਮਿਲ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਨੇਪਾਲੀ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। **ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਐਵਾਰਡ:** ਕਥਾ, ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ 'ਸਰਵੋਤਮ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀ ਪੁਰਸਕਾਰ'; ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ, ਕੋਲਕਾਤਾ ਤੋਂ 'ਯੁਵਾ ਪੁਰਸਕਾਰ'; ਤੇਲਗੂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤੋਂ 'ਕੀਰਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ'; ਭਾਰਤੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤੋਂ 'ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ ਵੈਂਗਮਈ ਪੁਰਸਕਾਰ'; ਵੱਖ-ਵੱਖ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲੇਖਨੀ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਤੋਂ 'ਸਰਬੋਤਮ ਲਘੂ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਪੁਰਸਕਾਰ'; ਆਂਧਰਾ ਸਰਸਵਤਾ ਪਰਿਸ਼ਦ, ਮਛਲੀਪਟਨਮ; ਅਪੂਰੁਖਾ ਪੁਰਸਕਰਮ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਕਲਾਮਿਤਰ ਮੰਡਲੀ, ਓਗੋਲ।

ਸੱਚੀ ਖੁਸ਼ੀ

(ਤੇਲਗੂ ਕਹਾਣੀ)

ਅਨੁਵਾਦ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦਰਾ

98681-82835

ਬਿਉਟੀਸ਼ਿਅਨ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਉਂਗਲਾਂ ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਲੈਅਬੱਧ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਲ ਮੁੰਦ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਤਿਆਰੀਆਂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਬਲੀਚਿੰਗ, ਫੈਸ਼ਿਅਲ... ਨਵੀਂ ਸਾੜੀ ਤੇ ਫਾਲ ਲਗਾਉਣਾ। ਦਰਜੀ ਕੋਲੋਂ ਬਲਾਊਜ਼ ਮੰਗਵਾਉਣਾ।

ਮੈਂ ਇੱਥੇ.. ਬਿਉਟੀ ਪਾਰਲਰ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਪਰ ਮਨ ਤਾਂ ਕਲ੍ਹ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਉਥੋਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਗਮਗ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਹੁਸਨ... ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਕਿਤ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ

ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਮੈਂ ਟਮਾਟਰੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸਾੜੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਉਤੇ ਨਵਾਂ ਨੇਕਲੈਸ। ਕੰਨਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਝੁਮਕੇ...!

ਸ਼ਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਹੈ।

“ਮਿਡਮ!” ਬਿਉਟੀਸ਼ਿਅਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ

ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਟੀਮ ਲੈ ਲਓ...” ਉਸ ਨੇ ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਤੇਰੀ ਮਸਾਜ਼ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ।” ਮੈਂ ਵੀ ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਾਣ ਨਾਲ ਚਮਕ ਪਈਆਂ।

ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਨੇ ਇੱਥੇ ਬਿਊਟੀ ਪਾਰਲਰ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੋ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਨਾਂ ਕਮਾ ਲਿਆ।

ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਦੇ ਪਾਰਲਰ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਪਾਰਲਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੋਏਗਾ।

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ...ਕੀ ਜਾਦੂ ਕਰਦੀ ਹੈ...” ਮੈਂ ਉਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੇ, ਮੱਧਰੇ ਕਦ ਵਾਲੀ ਬਿਊਟੀਸ਼ਿਅਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸੋਚਿਆ।

ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਮਾਸਕ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਰੂ ਦੇ ਫਾਹੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਪਾਰਟੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਈ। “ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਹੋਵੋਗੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹੀ ਆਵਾਂਗਾ।” ਸ਼ਰਤ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

....

ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਈ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਉਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਮੇਰੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਨਾ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਸੀ।

ਇਕ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ।

ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਚਾਰਣ।

ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ। ਕੱਢੀ ਲੈ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, “ਚੋਵੀ ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੱਚੀ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ... ਸੱਚੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ... ਮੈਂ ਦਿਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਘੰਟੇ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ, ਫਿਰ

ਤੀਜੇ... ਚੌਥੇ...!”

ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਥੇ ਬੈਠੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੱਸ ਪਏ। ਉਹ ਕੰਧ ਉਤੇ ਟੇਗੀ ਪੈਂਟਿੰਗ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਪੈਂਟਿੰਗ ਛੱਡ ਮੈਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਿਸੇ ਅਦਭੁੱਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਾਂਗ!

ਪਤੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਪਰਿਚੈ ਕਰਵਾਇਆ, “ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲਾ!” ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਨਮਸਤੋ’ ਕਿਹਾ।

ਪਰ ਉਹ ਸੋਫੇ ਨਾਲ ਟੇਕ ਲੱਗਾ ਕੇ ਇੱਕ ਟਕ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਪੈਂਟਿੰਗ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਪੈਂਟਿੰਗ ਹੈ।”

“ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਬਣਾਈ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਫੈਲ ਗਈਆਂ। “ਅਦਭੁੱਤ!” ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਆਰਟਿਸਟ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਝੱਪ ਗਈ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਅੰਦਰ ਚਲੀ ਗਈ।

ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ। ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਉਸ ਨੇ ਪਤੀ ਲਈ ਹੀ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਸੀ? ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੰਸਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ, “ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਕੰਮ ਸੀ। ਆਫ਼ਿਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਘਰ ਫੋਨ ਕਰ ਲਿਆ।”

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਮੇਰੀ ਪਸੰਦ ਬਾਰੇ, ਮੇਰੀ ਰੁਚੀ ਬਾਰੇ। ਬਸ, ਉਸੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਦਾ ਸੂਤਰ ਫੜ, ਉਸ ਨੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਇੱਕ ਫੋਨ... ਫਿਰ ਫੋਨ... ਫੋਨ।

ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਹੁਣ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸਾਂ, ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਕਿਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਉਤੇ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ

ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਬੀਵੀ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਫੋਨ ਉੱਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਪਤਾ ਲੱਗਾ।'

.....

ਜਿਉਂ ਹੀ ਬਿਊਟੀਸ਼ਿਅਨ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰੂਂ ਹਟਾਈ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਇਕਦਮ ਬਰੇਕ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਫੈਸ਼ੀਅਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈ।

ਸ਼ੌਂਪਿੰਗ ਕਰਕੇ, ਘਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹੋਏ ਅੱਠ ਵਜ ਗਏ। ਵਿਗੜੇ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਰੱਖਦੇ ਹੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ।

“ਓਹ! ਕਦੋਂ ਆਈ?” ਮੈਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਪੂਰੀ ਦਾਦੀ ਮੈਂ ਹਾਂ।”

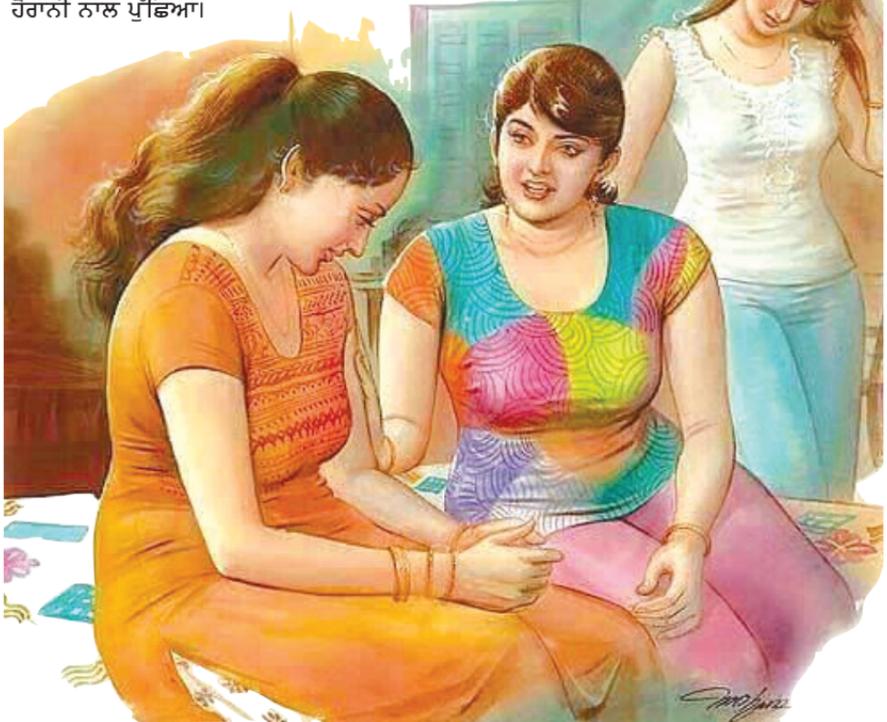
“ਦੀਦੀ, ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਏਂ?”

ਮੈਂ ਹੱਸ ਪਈ। “ਇੱਕਲੀ ਆਈ ਏਂ?”

“ਹਾਂ, ਉਹ ਕਿਆਪ ਗਏ ਹਨ। ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਮਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਆ ਗਈ।” ਉਸ ਨੇ ਛੋਟੀ ਬੱਚੀ ਵਾਂਗ ਦੱਸਿਆ।

“ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ।” ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

ਸ਼ੈਲਜਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਦਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦਾ ਭਾਵ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮੌਜੂਦਗੀ

“ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਆਈ ਸੀ। ਬਸ ਤੂੰ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਮੈਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।” ਸ਼ੈਲਜਾ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਹੱਛਾ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੇਰੇ ਜੀਜਾ ਜੀ ਘਰ ਸਨ?” ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਲਿਆ।

ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ ਤੇ ਫਿਰ ਝੱਟ ਹੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਈ, ‘ਹਾਏ! ਕੱਲ੍ਹ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਉੱਤੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂਗੀ?’

ਕੱਲ੍ਹ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਪਾਰਲਰ ਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸ਼ੈਲੂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿੱਥੋਂ ਸਮਝੇਗੀ? ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੈਰ-ਸਪਾਟਾ ਚੰਗਾ ਹੀ

ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਖਿੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਨੰਦ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਪਲ ਮਾਨਣਾ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਮੈਂ ਸਿੱਧੇ ਰੋਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। “ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਮੈਂ।” ਉਸ ਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

ਗਰਮਾਗਰਮ ਸਾਂਬਰ, ਚਾਵਲ... ਸਬਜ਼ੀ.. ਅਚਾਰ... ਡਾਇਨਿੰਗ ਟੇਬਲ ਉੱਤੇ ਸਭ ਕੁਝ।

ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਟੇਬਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਜਿਹੀ ਆਈ, “ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਲੱਗ ਗਈ ਤੂੰ?”

“ਪਰ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਕੰਮ ਲੱਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੁਝ ਆਉਂਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਲਈ...” ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ।

ਸ਼ੈਲਜਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਘਰ ਵਿੱਚ ਮਾਂ ਦਾ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਤੇ ਮੈਂ ਐਮ.ਐਸ.ਸੀ. ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ, ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਲਈ ਸਾਬਾਸੀ ਲਈ।

ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਭਾਵ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਸਮਝਦੀ ਹੈ।

“ਦੀਦੀ, ਕੀ ਗੱਲ! ਕਿੱਥੇ ਗੁਆਚ ਗਈ?”

“ਹੱਛਾ, ਇਹ ਸਭ ਛੱਡਾਇਹ ਛੋਲੇ ਤੇ ਕੋਲੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ?” ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਟਾਲਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਗਵਾਂਢੀਆਂ ਨੇ ‘ਪੋਰਟਮ’ (ਘਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸੁਹਾਗਣਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਭੇਟਾ) ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ।” ਉਸ ਨੇ ਇਕਦਮ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ।”

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਸਗੋਂ ਉਥੇ ਦੋ ਗੀਤ ਸੁਣਾਏ ਤੇ ਤੇਰਾ ਤੇ ਆਪਣਾ ‘ਤਾਂਬੂਲ’ (ਭੋਟਾ) ਲੈ ਆਈ।”

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਅਜੀਬ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ। ਸੋਚਿਆ, ‘ਵਿਚਾਰੀ, ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਹੈ ਹੀ ਕੀ?’

ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਲੰਮੀ ਪੈ ਗਈ। ਪਤੀ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸੌਣ ਚਲੇ ਗਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ!” ਉਹ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਦੇਰ ਰਾਤ ਤਕ ਜਾਗਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ। ਕਲ੍ਹ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਨੀਂਦ ਪੂਰੀ ਨ ਹੋਣ ਤੇ ਚਿਹਰਾ ਸਵੇਰ ਤਕ ਸੁੰਗੜ ਜਾਏਗਾ। ਅੱਖਾਂ ਵੀ ਸੁੱਜ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸਭ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਂਗੀ?

“ਸੌ ਜਾ, ਸਵੇਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ!” ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਸਵੇਰ ਉੱਠਦੇ ਹੀ ਭੱਜਦੌੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਿਰ ਸਮੇਤ ਨਹਾਉਣਾ। ਵਾਲ ਸੈਟ ਕਰਨੇ। ਨੇਲ ਪਾਲਿਸ਼ ਲਗਾਉਣਾ।

ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤੋਂ ਹੀ ਘਬਰਾਹਟ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸ਼ੈਲੂ ਨੂੰ ਇੱਕਲੇ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂ? ਉਹ ਸੋਚੇਗੀ,

‘ਪਾਰਟੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਹੈ ਕੀ!’ ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲਈ ਬਿਊਟੀ ਪਾਰਲਰ ਲਈ ਨਿਕਲ ਪਈ। ਸ਼ੈਲੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਬੁਰਾ ਨ ਮੰਨੀ। ਮੇਰਾ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਗੇ। ਕਲ੍ਹ ਅਸੀਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਠੀਕ ਹੈ ਨਾ!”

“ਦੀਦੀ, ਲੋਕ ਬੁਰਾ ਮੰਨਣ ਨ ਮੰਨਣ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕਿੰਨਾ ਪਸੰਦ ਹੈ। ਫਿਰ ਐਨੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਲਈ ਮੈਂ ਨਾਹਾਜ਼ ਕਿਉਂ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਕਲ੍ਹ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪੋਰਟਮ ਲਈ ਗਈ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਹੋਣਾ। ਪਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ।”

ਮੈਂ ਚੌਂਕ ਗਈ। ਪਾਗਲ! ਇਸ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਪੋਰਟਮ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ!

.....

ਆਟੋ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਉਤੇ ਤਰਸ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, “ਦੀਦੀ, ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਉਂਜ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਮੇਰੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਣਾ ਉਤਰ ਕੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹਾਂ।

‘ਕੀ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੀ ਹਨ?’ ਮਨ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸਿਓਂ ਜਵਾਬ ਆਇਆ, ‘ਹੋਰ ਕੀ?’ ਲੱਗਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਥੱਪੜ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

‘ਜਦੋਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ, ਆਰਾਮ ਦੀ ਅਹਿਮਇਤ ਘੱਟ ਗਈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਈ ਤੇ ਸਮਝਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਜੀਵਨ ਸਿਰਫ ਮਜ਼ੇ ਕਰਨ ਤੇ ਅਨੰਦ ਮਾਨਣ ਲਈ ਹੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀ ਤੇ ਮਹਾਨ ਹੋਈ...!’

ਹਾਂ! ਸੱਚ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ ਤਾਂ ਸ਼ੈਲੂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹਾਂ?’

ਐਤਵਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪਾਰਲਰ ਬੰਦ ਸੀ, ਪਰ ਬਿਊਟੀਸ਼ਿਅਨ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਪਾਰਲਰ ਆ ਗਈ ਸੀ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ ਦਿੱਤੀ।” ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

“ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜੀ। ਅਜੇ ਤਾਂ ਚਾਰ ਹੀ ਵਜੇ ਹਨ। ਟੀਵੀ ਉਤੇ ਪਿਕਚਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਟਾਈਮ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ

ਬੱਚਿਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੀਵੀ ਉੱਤੇ ਪਿਕਚਰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੈ! ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਈ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਰਿਲੈਕਸ ਹੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਮੁੱਕਾ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਤੇ ਪੈਰ ਫੈਲਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਟਾਈਟਲ ਤੋਂ ਅਖ਼ੀਰ ਤਕ ਪਿਕਚਰ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ।

ਭਾਵੇਂ ਪਿਕਚਰ ਮਾੜੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨ ਹੋਵੇ।”

ਉਹ ਅੱਗੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗੀ, “ਉਂਜ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਪਾਰਲਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੀਤ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿੱਧਰੇ ਜਾ-ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਿਜੀ ਹੋਣ ਤੇ ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਪਿਕਚਰ ਦੇਖਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਉਦੋਂ ਪੂਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਭੱਜਦੌੜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਪਿਕਚਰ

ਦੇਖਣ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਸ ਇੱਕ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਹੈ। ਖੁਦ ਨੂੰ ਬੇਰਿਅਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ।” ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਸ ਪਈ।

ਮੈਂ ਹੱਸ ਨ ਸਕੀ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਪਸਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਚਮਕ ਦੇਖ ਕੇ ਹੋਰਾਨ ਹੋ ਗਈ।

.....

ਮੇਰੇ ਹੋਟਲ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਸਾਢੇ ਛੇ ਵਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ‘ਹੈਲੋ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਰਦਾ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਵਾਲ, ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਦੀ ਹੋਈ, ਨੀਲੀ ਸਾੜੀ, ਮੋਤਿਆਂ ਦਾ ਹਾਰ..। ਪੰਜਾਹ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ‘ਸੁਹਣੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਹਣਾ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।’

ਪਰ ਮਨ ਬੇਚੈਨ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ‘ਬਸ! ਐਨਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ ਕੀ?’

ਐਨੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਤ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤਾਰੀਫਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ? ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇਸ ਤਾਰੀਫ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਤੱਕਿਆ ਤੇ ਮੁਸਕਰਾ ਪਿਆ।

ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗੀ, ‘ਮੇਰੀ ਸਾੜੀ ਕਿਸ ਨੇ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੇ ਸੰਵਾਰਨ ਵਾਲੀ, ਇਕਾਗਰ ਮਨ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਿਗਾਰਦੀ ਉਹ ਬਿਊਟੀਸ਼ਿਅਨ ਇੱਕ ਪਲ ਲਈ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਘੁੰਮ ਗਈ। ਸ਼ਰਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਹੱਠਾਂ ਉਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਭਰੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ।

ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਰ ਜਿਹਾ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕੀ ਹੋਇਆ... ਕੀ ਹੋਇਆ?”

“ਇੱਥੇ ਬੈਠੋ।” ਸ਼ਾਰਦਾ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗੀ।” ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ।

“ਓਏ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਤਾਂ ਬੈਠੋ। ਫਿਰ ਜਾਣਾ” ਸ਼ਾਰਦਾ ਦੀ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਚਲੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੱਡ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।”

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਡਰਾਇਵ ਕਰਦੇ ਹੀ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸੀ।

ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀਆਂ। ਉਹ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ-ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ‘ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲੈਣਾ ਹੀ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।’

ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ? ਜਦਕਿ ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਕਿੰਨਾ ਅਨੰਦ ਭਰਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

‘ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ, ਤਾਰੀਫ..’ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਦੀ ਚਮਕ, ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਤਤ ਭਾਵ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਅਨੰਦ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ?’

ਮੈਂ ਸਿਰ ਘੁੰਮਾ ਕੇ ਸ਼ਰਤ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਇਕਟਕ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਮੁਸਕਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਯਾਦ ਆਈ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਯਾਦ ਆਈਆਂ। ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕਟਕ ਦੇਖਣਾ! ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਹ ਕੀ ਕਰਨ ‘ਕੀ ਕਹਿਣਾ’। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਅੱਜ ਵੀ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਭਾਵ ਦਿੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ‘ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਬ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਕੀ ਦੇਖਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਿਰਜਿਆ।’

ਮੇਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਪਤੀ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਲਮੰਦ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮੂਰਖ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ। ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ।

ਅਚਾਨਕ ਸ਼ਰਤ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ।

“ਹੁਣ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ?” ਉਹ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹੀ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹੋ। ‘ਬਾਪੂ’ (ਆਂਧਰਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਚਿੱਤਰਕਾਰ) ਦੀ ਕਿਸੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਾਂਗ।”

ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਝੱਟ ਖੁਲ੍ਹ ਗਈਆਂ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦਾ ਥੱਪੜ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

“ਕਾਰ ਰੋਕੋ ਸ਼ਰਤ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਉਤਰਾਂਗੀ।” ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਕਿਹਾ।

ਅਚਾਨਕ ਬਰੇਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਰਤ ਨੇ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਇੱਥੇ...। ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ!”

“ਹਾਂ!” ਮੈਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਭਾਵ ਦੇ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, “ਕੁਝ ਕੰਮ ਹੈ ਇੱਥੇ।” ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕਾਰ ਤੋਂ ਉਤਰ

ਗਈ। ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ 'ਬਾਏ' ਕਿਹਾ।

ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤੁਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਗਲੀ ਤੋਂ ਮੇਨ ਰੋਡ ਉਤੇ ਆਈ ਤੇ ਇੱਕ ਆਟੋ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਰੋਕ ਲਿਆ।

'ਬਾਪੂ' ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਸਮਾਨ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਰਨ ਦਾ, ਕਦੇ ਮੇਰਾ ਸਪਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਬਾਪੂ ਵਰਗਾ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਜਿਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹਾਂ। ਆਟੋ ਤੋਂ ਉਤਰਦੇ ਹੀ, ਮੈਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਈ। "ਕੀ ਹੋਇਆ ਦੀਦੀ? ਐਨੀ ਜਲਦੀ ਕਿਵੇਂ ਆ ਗਈ?" ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਸ਼ੈਲਜਾ ਦਾ ਪੁੱਛਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਾ।

ਮੈਂ ਵਾਸ਼ਬੋਸਿਨ ਤੇ ਹੱਥ-ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚਲੀ ਅਲਮਾਰੀ ਕੋਲ ਗਈ। ਸਾੜੀ ਬਦਲ ਕੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਬੁਰਸ਼ ਕੱਢ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਢੇਰ ਲੱਗਾ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ੈਲੂ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਪਲੇਟ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ

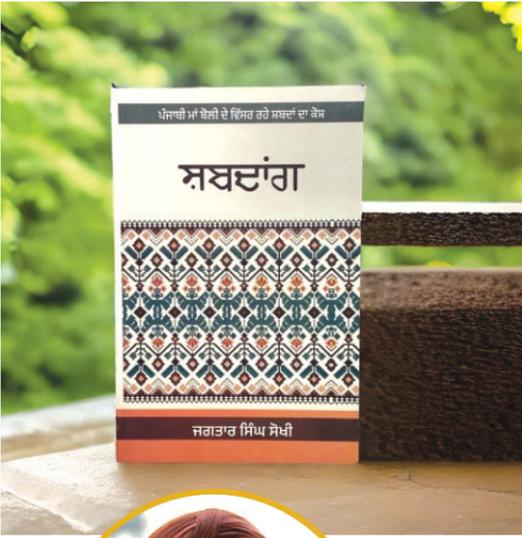
ਆਈ। "ਦੀਦੀ, ਛੋਲੇ ਖਾਏਂਗੀ? ਜਿਹੜੇ ਕਲੂ ਲਿਆਈ ਸੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਬਣਾਈ ਹੈ।" ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਮਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਨੁਕਰ ਤੇ ਕੈਨਵਸ 'ਤੇ ਇੱਕ ਅਧੂਰਾ ਚਿੱਤਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਬੁਰਸ਼ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਪਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਵਰਤੋਂ ਹੋਏ ਤੇ ਕੁਝ ਸਾਫ਼ ਸਾਰੇ ਪੁੱਠੇ-ਸਿੱਧੇ ਪਏ ਸਨ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਿੱਤਰ ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੌੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹਰ ਬੁਰਸ਼ ਉਤੇ ਪੇਂਟ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਪੇਂਟ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਰੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਹਿਲੋਰੇ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੇ ਵਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ।

ਸ਼ੈਲੂ ਨੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਛੋਲੇ ਭਰ ਦਿੱਤੇ.... ਮੈਂ ਬੜੇ ਚਾਵ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਈ।

ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੋਖੀ

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਵਿਸਰ
ਰਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਕੋਸ਼

ਸ਼ਬਦਾਂਗ

ਅ

- ਅ
ਅਓਧ : ਉਮਰ, ਮਿਆਦ।
ਅਉਧੂ/ਅਵਧੂ : ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਾਖ਼ ਜੋ ਰਾਤ ਭਰ ਸਵਾਹ ਵਿੱਚ ਲਿਟਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸਵਾਹ ਝਾੜ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ।
ਅਸ਼ਕ : ਹੁੰਝੁ।
ਅਸ਼ਕੇ : ਸ਼ਾਬਾਸ਼।
ਅਸ਼ਗਾਹ : ਅਥਾਹ, ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਥਹੁ ਪਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ।
ਅਸਟਪਦੀ : ਅੱਠਾਂ ਪਦਾਂ ਵਾਲਾ ਛੰਦ।
ਅਸ਼ਟਾਂਗ : ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੱਠ ਅੰਗ।
ਅਸ਼ਟਾਮ : ਸਰਕਾਰੀ ਛਾਪ ਵਾਲਾ ਕਾਗਜ਼।
ਅਸਰ : ਛਿਪਿਆ ਹੋਇਆ।
ਅਸਤਬਲ : ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਤਬੇਲਾ।

ਅਸਤਰ	: ਕੋਟ ਆਦਿ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਲਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੱਪੜਾ (ਅਟੈਲੀਅਨ), ਖੱਚਰ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਬੱਚਾ।
ਅਸਤ	: ਅਸਥੀਆਂ।
ਅਸਥਲ	: ਉਜਾੜ, ਗੈਰ-ਆਬਾਦ, ਜਗ੍ਹਾ, ਜੋਗੀ-ਫਕੀਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਧਰਤੀ, ਭੂਮੀ।
ਅਸ਼ਨੋ-ਪਸ਼ਨੋ	: ਸ਼ਿੰਗਾਰ, ਟਾਲ-ਮਟੋਲ, ਬਨਾਵਟ।
ਅਸਬਾਬ	: ਸਾਮਾਨ।
ਅੱਸਰ ਤਾਣੀ ਰੋਟੀ	: ਪੰਡਿਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਰੋਟੀ।
ਅਸ਼ਰਫ਼ੀ	: ਸੋਨੇ ਦਾ ਮੋਹਰ ਵਰਗਾ ਸਿੱਕਾ।
ਅਸਰਾਰ	: ਭੇਤ।
ਅਸਲਾ	: ਗੋਲਾ ਬਾਰੂਦ, ਨਸਲ।
ਅਸਬਾਬ	: ਸਮਾਨ।
ਅਸਾਸਾ	: ਅਸਬਾਬ, ਘਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ, ਮਾਲ ਮਤਾਹ।
ਅਸਾਹੁਣਾ	: ਚੁੱਕਣਾ
ਅਸਾਡੀ	: ਸਾਡੀ।
ਅਸਾਰ	: ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਿਸ਼ਾਨ।
ਅਸੈ	: ਆਪੇ ਉੱਗਿਆ ਹੋਇਆ।
ਅਹਾਰ	: ਖੁਰਾਕ, ਭੋਜਨ।
ਅਹਿ	: ਵੇਖੋ ਇਹ।
ਅਹਿ	: ਸਮਾਂ, ਕਾਲ, ਪ੍ਰਣ, ਵਚਨ, ਵਾਅਦਾ।
ਅਹਿਦ	: ਪਿਆਦਾ।
ਅਹਿਮਕ	: ਮੂਰਖ।
ਅਹਿਲ	: ਸ਼ਾਂਤ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹਿਲ-ਜੁਲ ਦੇ।
ਅਹੀਆਂ	: ਅਜਿਹੀਆਂ।
ਅਹੁਰ	: ਬਿਮਾਰੀ।
ਅਹੁਰ-ਸਹੁਰ	: ਅਚਨਚੇਤੀ ਆਇਆ ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਤਕਲੀਫ਼।
ਅਹੁੜਨਾ	: ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁੱਝ ਜਾਣੀ, ਯਾਦ ਆ ਜਾਣਾ।
ਅੱਕ	: ਉਜਾੜ/ਬੰਜਰ ਵਿੱਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲਾ ਬੂਟਾ, ਕਿਸੇ ਇੱਕੋ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਸੁਣਕੇ ਮਨ ਦਾ ਉਚਾਟ ਹੋ ਜਾਣਾ।
ਅਕਸਰ	: ਆਮ ਕਰਕੇ।
ਅਕਸੀਰ	: ਉਹ ਦਵਾਈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਕਦੇ ਅਜਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।
ਅਕਰਾ	: ਕੀਮਤੀ।
ਅਕਲ ਦਾ ਕੋਟ	: ਬਹੁਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨ।
ਅਕਲਕਾਂਦ	: ਅਕੇਵਾਂ।
ਅਕਾਟ ਯੁਕਤੀ	: ਨਾ ਕੱਟਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕਥਨ।
ਅਕਾਲਬਾਂਗਾ	: ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਜੈਕਾਰਾ ਲਾਉਣਾ।

ਅਕੀਦਾ	: ਨਿਸਚਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਭਰੋਸਾ।
ਅਖੱਟੜਾ	: ਕਰੜਾ।
ਅੱਖਣੀ	: ਮੀਟ ਚਾਵਲ ਦਾ ਪਲਾਓ।
ਅੱਖੜ	: ਅੜਬ, ਐਵੇਂ ਲੜ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਝਗੜਾਊ।
ਅਗੱਥ	: ਇੱਕ ਝੱਖੜ ਜੋ ਪਾਸੇ ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਵਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੜੀ ਫਸਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਅਗਰਵਾਨੀ	: ਸੂਰਖ ਨਰਗੀ ਰਲੰਗ ਦਾ।
ਅਗਲਬਾਢੀ	: ਅੱਗੋਂ ਹੋ ਕੇ।
ਅਗਵਾੜ	: ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪੁਰਖੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇਕੱਠੇ ਵੱਸਣ ਦੀ ਥਾਂ।
ਅਗਾੜੀ	: ਅੱਗੇ।
ਅਗੇਰੇ	: ਅਗਾਂਹ, ਹੋਰ ਅੱਗੇ।
ਅਗੋਛਾ	: ਤੌਲੀਆ, ਪਰਨਾ, ਗੁਮਾਲ, ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨਣ ਵਾਲੀ ਧੋਤੀ।
ਅਗੋਥ	: ਤੂਫਾਨ।
ਅੱਘ	: ਇੱਜ਼ਤਮਾਨ।
ਅੱਚਵੀ	: ਤਰਲੋ-ਮੱਛੀ, ਤੋੜ ਲੱਗਣੀ, ਬੇਚੈਨ।
ਅਚਾਰੀਆ	: ਅੰਤਿਮ ਕਿਰਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੰਡਿਤ।
ਅਚਾਵਤ	: ਉਧਾਰ ਸੌਦਾ।
ਅੱਛਣਾ	: ਆਉਣਾ।
ਅਛੋਪਲੇ	: ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ, ਲੁਕਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ।
ਅਜ਼ਬ	: ਅਨੋਖਾ, ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।
ਅਜ਼ਮਤ	: ਵਡਿਆਈ।
ਅਜਰ	: ਜਵਾਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।
ਅਜ਼ਲ	: ਮੌਤ।
ਅਜੜੀ	: ਅੱਜ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ।
ਅਜਾ	: ਕਮੀ ਪੇਸ਼ੀ, ਤਕਲੀਫ਼।
ਅਜਾਇਬ	: ਅਨੋਖਾ।
ਅਜਾਬ	: ਕਸਟ, ਤਕਲੀਫ਼, ਦੁੱਖ।
ਅਜਾਰਾ	: ਠੇਕੇ, ਭਾੜੇ ਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ।
ਅੱਜੀ-ਪੱਜੀ	: ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ।
ਅੱਜੂ	: ਅੱਜ ਤੱਕ।
ਅੱਜੂ ਤੋੜੀ	: ਅੱਜ ਤੱਕ।
ਅਟਕਲ	: ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ।
ਅਟਕਾਰ	: ਰੁਕਾਵਟ।
ਅੱਟਣ	: ਘਾਸਾ ਪੈਣ ਨਾਲ ਚਮੜੀ ਦਾ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਜਾਣਾ।
ਅਟਪਟਾ	: ਉਲਝਿਆ, ਪੁੱਠਾ-ਸਿੱਧਾ।
ਅੱਟਾ-ਸੱਟਾ	: ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਵਟਾਂਦਰਾ।

ਅਟਾਰੀ	: ਜੁਥਾਰੇ ਵਰਗੀ ਮੰਮਟੀ।
ਔਟੀ	: ਸੂਤ ਦੀ ਗੁੱਛੀ, ਛੋਟਾ ਲੱਛਾ।
ਅਟੇਰਨਾ	: ਗਲੋਟਿਆਂ ਤੋਂ ਸੂਤ ਦੀਆਂ ਔਟੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ।
ਅਠਖੇਲੀਆਂ	: ਮਸਤਾਨੀ ਚਾਲ, ਮਸਤੀ ਭਰੀ ਚਾਲ।
ਅਠੱਬੀਠ	: ਏਕਾ ਨਾ ਰਹਿਣਾ, ਪਾਟਕ।
ਔਡਾ	: ਚਾਹ ਪਾਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਸਾਗਾ ਚੌਖਦਾ ਜਿਸ ਤੇ ਤਾਣਾ ਤਣ ਕੇ ਦਰੀਆਂ ਬੁਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੱਕੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਥਾਂ।
ਅਣਸ	: ਅੰਸ, ਖਾਨਦਾਨ, ਨਸਲ।

ਅਣਿਆਲਾ ਤੀਰ	: ਜੋ ਖੁੱਭ ਕੇ ਪਿੱਛੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲੇ।
ਅਣੀ	: ਚੁੰਝ, ਬਰੀਕ ਤਿੱਖੀ ਨੋਕ।
ਅਣੀਪਟੋਕ	: ਅਚਾਨਕ, ਚਾਣਚੋਕ।
ਅੱਤਣ	: ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਮਹਿਫਲ।
ਅਤਰ	: ਖੁਸ਼ਬੂ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਤ ਜੋ ਕੱਪੜਿਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਪਦਾਰਥ।
ਅੱਤੜ	: ਅੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਜਿੱਦੀ।
ਅਤਾ-ਪਤਾ	: ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਜਾਂ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ।
ਅੱਥਰਾ	: ਸ਼ਰਾਰਤੀ, ਟਿਕ ਕੇ ਨਾ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ।
ਅੱਥਰੀ	: ਮੱਛਰੀ ਹੋਈ ਗਾਂ ਜਾਂ ਵੈਹੜ।
ਅਥਵਾ	: ਜਾਂ।
ਅਦਦ	: ਸੁਮਾਰ, ਸੰਖਿਆ, ਗਿਣਤੀ, ਨੰਬਰ।
ਅਦਾਨ	: ਤੁੱਛ, ਨਿਮਾਣਾ, ਮਮੂਲੀ।
ਅਦਲ	: ਇਨਸਾਫ਼, ਤੋਲ ਨਿਆਂ।
ਅਦੂਲੀ	: ਉਲੰਘਣਾ, ਇਨਕਾਰ।
ਅੱਧ-ਪਚੱਧ	: ਲਗਭਗ ਅੱਧਾ।
ਅਧਵਾੜਾ	: ਅਧੀਆ।
ਅੱਧੜ ਵੰਜਾ	: ਇੱਕ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਢਕਿਆ ਸਰੀਰ।
ਅਧਾਨ	: ਅਮਾਨਤ।
ਅਧਾਰ	: ਸਹਾਰਾ।
ਅਧਿਆਰਾ	: ਕਿਸੇ ਫੰਡਰ ਗਾਂ ਜਾਂ ਮੱਝ ਨੂੰ ਅੱਧ ਉੱਤੇ ਸੰਭਾਲਣਾ।
ਅੱਧੋ-ਰਾਣਾ	: ਅੱਧ ਪਚੱਧੀ ਮਿਆਦ ਪੁਰਾ ਚੁੱਕਾ।
ਅਨਿਆਲਾ	: ਤਿੱਖੀ ਨੋਕ ਵਾਲਾ।
ਅਨਿੰਨ	: ਇੱਕ ਦਾ ਹੀ ਉਪਾਸ਼ਕ, ਹੋਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ।
ਅਨੀਸ	: ਯਤੀਮ।
ਅਨੂਪ	: ਬੇਮਿਸਾਲ।
ਅਪੜ	: ਸਮਰਥਾ, ਪਹੁੰਚ, ਵਿੱਥ।
ਅਪਾਰ	: ਬੇਅੰਤ।
ਅਪੈਰੀ ਪੈੜ	: ਅਣਜਾਣ ਰਾਹ।
ਅੱਪੜ	: ਪਹੁੰਚਣਾ, ਫ਼ਸਲ ਕੱਟਣ ਪਿੱਛੋਂ ਅਣਵਾਹਿਆ ਖੇਤ।
ਅਫ਼ਗਾਰ	: ਜ਼ਖ਼ਮੀ।
ਅਫ਼ਾਰਾ	: ਗੈਸ ਨਾਲ ਪੇਟ ਆਫ਼ਰ ਕੇ ਫੁੱਲ ਜਾਣਾ।
ਅਬਰ	: ਬੱਦਲ।
ਅਬਰੀ	: ਰੰਗ-ਬਰੰਗਾ ਚਮਕਦਾਰ ਕਾਗਜ਼ ਜੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਉੱਪਰ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।
ਅਬਰੂ	: ਅਸਲ ਵਿਚ, ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅਬਲਕ	: ਡੱਬ ਖੜਬਾ ਘੋੜਾ।
ਅਬਾਰ	: ਰੱਸਾ ਤੁੜਾ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਸ਼ੂ।
ਅਬੀਰ	: ਗੁਲਾਲ।
ਅਬਲੀਸ	: ਸ਼ੈਤਾਨ।
ਅਬੂਜ ਖਿਆਲੀ	: ਅਜੀਬ ਗੱਲ।
ਅਮੰਨਾ ਕੀਤਾ	: ਫਿਰ ਮੰਨਿਆ।
ਅਮਾਮਾ	: ਪਗੜੀ ਜਾਂ ਪਟਕਾ।
ਅਮਾਤੜ	: ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ, ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ।
ਅਯਨ	: ਸਾਲ ਵਿਚ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਅਰਸਾ 10 ਪੋਹ ਤੋਂ 9 ਹਾੜ ਤੱਕ ਅਤੇ 10 ਹਾੜ ਤੋਂ 9 ਤੱਕ।
ਅੱਯਾਰ	: ਜਸੂਸ।
ਅਯਾਲੀ	: ਆੜੀ, ਬੱਕਰੀਆਂ ਚਾਰਨ ਵਾਲਾ।
ਅਰ	: ਅਤੇ।
ਅਰਸਾ	: ਸਮਾਂ, ਚਿਰ, ਦੇਰ।
ਅਰਕ	: ਕੂਹਣੀ, ਰਸ।
ਅਰਗ	: ਕਿਸੇ ਦੇਵਤੇ ਭੇਟ ਸਮੱਗਰੀ।
ਅਰਘ	: ਉਪਹਾਰ, ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਵਸਤਾਂ ਅਰਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਪੂਜਾ ਜਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਵਸਤੂ, ਭੇਟਾ।
ਅਰਜ਼ੀ	: ਬੇਨਤੀ-ਪੱਤਰ।
ਅਰਬਾਰੀ	: ਉਠ ਪਾਲਣ ਵਾਲੇ।
ਅਰਬੇਲੀਆਂ	: ਮੁਟਿਆਰਾਂ।
ਅਰਾਸਤਾ	: ਠੀਕ।
ਅਰਾਟ	: ਸੰਘ ਪਾੜ ਕੇ ਰੋਣਾ।
ਅਰੇੜੀ ਛੱਤ	: ਵਿੰਗੇ ਟੇਢੇ ਡੰਡੇ ਅਤੇ ਕੱਖਾਂ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਛੱਤ।
ਅੱਲ	: ਕੱਦੂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਬਾਈ ਵਾਲੀ ਕਿਸਮ, ਕਿਸੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜਾਂ ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਦਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਰੱਖਿਆ ਪੁੱਠਾ ਨਾਂ ਜੋ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਖ਼ੂਬੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾਵਾਂ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।
ਅਲਕ	: ਉਹ ਵਹਿੜਕਾ ਜਿਸ ਦੀ ਧੌਣ ਤੇ ਅਜੇ ਜੂਲਾ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ।
ਅਲਕਤ	: ਗਲਿਆਣ, ਘਿਰਨਾ, ਨਫਰਤ।
ਅਲਖ	: ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਨਾ ਜਾ ਸਕੇ।
ਅਲਗਰਜ਼	: ਬੇਪਰਵਾਹ, ਲਾਪਰਵਾਹ।
ਅਲਗੋਜ਼ੇ	: ਬੰਸਰੀਆਂ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਲੋਕ ਸਾਜ਼ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 30 ਸੈਂਟੀ ਮੀਟਰ ਤੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
ਅਲਪਮਤ	: ਥੋੜ੍ਹੀ ਸਮਝ।
ਅਲਬਲਲੀ	: ਵੱਖਰੀ।
ਅਲੰਬਾ	: ਅੱਗ ਦੀ ਲਪੇਟ, ਭਾਂਬੜ, ਮੁਆਤਾ।
ਅਲਮਸਤ	: ਬੇਪਰਵਾਹ, ਮਸਤ, ਮਸਤਾਨਾ।

ਅਲਮਾ ਸਲਮਾ	: ਨਜ਼ਦੀਕੀ ।
ਅਲਵੇ	: ਔਥੇ ।
ਅੱਲੜ	: ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ, ਬੇਸਮਝ ।
ਅਲਾਹੁਣੀ	: ਮ੍ਰਿਤਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਵੈਣ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਪਾਉਂਦੀ ਹਨ ।
ਅਲਾਣਾ	: ਕਿਸੇ ਦਰੀ ਜਾਂ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੰਜਾ ।
ਅਲੀਆਂ	: ਕਿਨਾਰੀਆਂ ।
ਅਲੀ ਪੰਜ ਹੋਣਾ	: ਭੱਜ ਜਾਣਾ ।
ਅਲੂਆਂ	: ਉਹ ਮੁੰਡਾ ਜਿਸ ਦੀ ਦਾੜੀ ਮੁੱਛ ਨਾ ਫੁੱਟੀ ਹੋਵੇ, ਲੈਰਾ ।
ਅਲੂਣਾ	: ਬੇਸੁਆਦ ।
ਅਲੇਲ ਮੱਤ	: ਕੱਚੀ ਮੱਤ, ਨਿਆਣੀ ਮੱਤ, ਬਚਪਨਾ ।
ਅਲੈਹਿਦਾ	: ਵੱਖਰਾ ।
ਅਲੋਕਾਰੀ	: ਵੱਖਰੀ ।
ਅਵਪੂਤ	: ਸਵਾਹ ਮਲੀ ਫਿਰਦਾ ਯੋਗੀ, ਫਕੀਰ, ਮਸਤ ।
ਅੱਵਲ	: ਪਹਿਲਾਂ ।
ਅਵਾਕ	: ਖਾਮੋਸ਼, ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ, ਬੇਜ਼ਬਾਨ ।
ਅਵਾਜ਼ਾਰ	: ਔਖਾ, ਅੱਕਿਆ, ਖਿਝਿਆ ।
ਅਵਾਜ਼ੇ ਮੂਜਬ	: ਆਵਾਜ਼ ਮੁਤਾਬਿਕ ।
ਅਵਾੜਾ	: ਅਫਵਾਹ ।
ਅਵੇਰਾ	: ਕੁਵੈਲਾ, ਦੇਰ ।
ਅਵੇੜਾ	: ਅੜਬ, ਕੱਬਾ ।
ਅੜਕ	: ਧਾਗੇ ਜਾਂ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਪਈ ਗੁੰਝਲ ।
ਅੜਦਲੀ	: ਅਰਦਨੀ, ਸੇਵਕ ।
ਅੜਫਸ	: ਈਰਖਾ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਲਾਗਡਾਟ ।
ਅੜਬ/ਅੜਬੰਗ	: ਅੜੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
ਅੜਾਟ	: ਸੰਘ ਪਾੜ ਕੇ ਰੋਣਾ, ਚੀਕਾਂ ।
ਅੜੁੰਬਣਾ	: ਵਿੰਨਣਾ ।
ਅੜਿਆ	: ਮਿੱਤਰਤਾ-ਸੂਚਕ ਸੰਬੋਧਨ ਸ਼ਬਦ ।
ਅੜਿੱਕਾ	: ਰੁਕਾਵਟ, ਰੋਕ ।
ਆ ਨਿਕਲਿਓ	: ਆ ਗਿਆ ਏਂ ?
ਆਇਆ ਗਿਆ	: ਪਰਾਹੁਣਾ, ਮਹਿਮਾਨ ।
ਆਇਣਾ	: ਭੜੋਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ।
ਆਈ ਕੇ	: ਆ ਕੇ ।
ਆਸ਼ਕ ਲੁੱਡਾ	: ਧਾਗਿਆਂ ਦੀ ਗੁੱਤ ਜਾਂ ਡੋਰੀ, ਪਰਾਂਦੀ ।
ਆਸੀ	: ਗੁਨਾਹਗਾਰ ।
ਆਹਜੇ	: ਊਣੇ, ਸੱਖਣੇ, ਕਮੀ 'ਚ ਥੁੜ੍ਹੇ, ਨਿਹੱਥੇ ।

ਆਹਟ	: ਚੱਲਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼।
ਆਹਟਾ	: ਜ਼ਰੂਰ, ਪੱਕਾ ਹੀ।
ਆਹਟੀ	: ਵਾਧੂ ਦੀ।
ਆਹਣ ਕਤੂਰ	: ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੱਚੇ, ਟਿੱਡੀ ਦਲ, ਬਹੁਤੀ ਔਲਾਦ।
ਆਹਰ	: ਕੰਮ ਪੰਦਾ, ਰੁਝੇਵਾਂ।
ਆਹਲਕ	: ਸੁਸਤੀ।
ਆਹਵਤ	: ਵਿੜੀ ਜਾਂ ਭਾਈਵਾਲੀ।
ਆਹਲਾ	: ਆਲੀਸ਼ਾਨ।
ਆਹੁਲਾ	: ਅੰਗੀਠੀ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਮਘੇਰੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸੇਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਆਕਬਾਤ	: ਅਖੀਰ।
ਆਕਲ-ਬਾਕਲ	: ਕੁਮਲਾ ਜਾਣਾ, ਘਬਰਾਹਟ, ਬੇਦਿਲ ਹੋਣਾ।
ਆਂਕਲ	: ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜਿਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਖ਼ਾਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਾਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਲ ਨਾਲ ਜੋੜਣਾ ਜਾਂ ਫਿਟਕਾਰਨਾ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਆਕੜ	: ਹੰਕਾਰ।
ਆਖਿਆਸੂ	: ਆਖਿਆ।
ਆਗ	: ਕਮਾਦ/ਗੰਨੇ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ, ਕੋਏ।
ਆਂਗਸ	: ਸੱਤਿਆ, ਹਿੰਮਤ, ਤਾਕਤ।
ਆਜ਼ਮਨ	: ਸਰੀਰਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਲਈ ਪਾਠ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਈ ਗਈ ਪਾਣੀ ਦੀ ਚੁਲੀ।
ਆਝਾ	: ਅਪਾਹਜ, ਨਿਕਾਰਾ, ਮੁਥਾਜ।
ਆਂਟ	: ਕੋੜਮਾ, ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਜੋ ਪਹੀਏ ਅੱਗੇ ਮਿੱਟੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਰਸਤੇ ਦਾ ਰੋੜਾ, ਰੁਕਾਵਟ।
ਆਂਟ-ਸੰਠ	: ਸੰਬੰਧ।
ਆਠਰਨਾ	: ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਠਰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਗਿੱਲਪਣ ਘਟ ਜਾਣਾ।
ਆਡਾ	: ਤਿਰਛਾ।
ਆਂਡਲ	: ਉਹ ਪਸ਼ੂ ਜੋ ਖੱਸੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।
ਆਢਾ	: ਝਗੜਾ, ਦੰਗਾ ਫ਼ਸਾਦ।
ਆਣ	: ਅਣਖ, ਗੈਰਤ।
ਆੜਸ਼ਾ	: ਦੋ ਵਾਰ ਕਸ਼ੀਦੀ ਬੇਹੱਦ ਤੇਜ਼ ਸ਼ਰਾਬ।
ਆਂਤ	: ਆਂਦਰ।
ਆਤੁਰ	: ਦੁਖੀ, ਲੋੜਵੰਦ, ਵਿਆਕੁਲ।
ਆਥੜੀ	: ਸੀਰੀ ਜੋ ਸਾਲ ਭਰ ਦੀ ਉੱਕੀ ਪੁੱਕੀ ਰਕਮ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ।
ਆਥਿ	: ਮਾਇਆ।
ਆਂਦੀ ਹੈ	: ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
ਆਨਾ	: ਅੱਖ ਦਾ ਡੋਲਾ, ਚਾਰ ਪੈਸੇ।
ਆਪ-ਹੁਦਰਾ	: ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਹਠੀ।

ਆਪੋ-ਧਾਪੀ	: ਨਿੱਜੀ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਦੌੜ-ਭੱਜ।
ਆਫ਼ਤ	: ਸੰਕਟ, ਮੁਸੀਬਤ।
ਆਥ	: ਗਰਮ ਲੋਹੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੋਬ ਕੇ ਸਖ਼ਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕਿਰਿਆ, ਪਾਣੀ।
ਆਬਸ਼ਾਰ	: ਵਾਛੜ।
ਆਬਰੋ/ਆਬਰੂ	: ਇੱਜ਼ਤ।
ਆਬ ਪਾਸ਼ੀ	: ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਚਾਈ।
ਆਬੂ	: ਕਣਕ ਜਾਂ ਮੱਕੀ ਦੇ ਅੱਧ ਭੁੱਜੇ ਦਾਣੇ।
ਆਪਣੀਆਂ	: ਕਣਕ ਜਾਂ ਜੌਂ ਦੇ ਭੁੱਜੇ ਹੋਏ ਦਾਣੇ।
ਆਰ	: ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਦਾ ਪਾਸਾ, ਬਲਦ ਹਿੱਕਣ ਵਾਲੀ ਪਰਾਣੀ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਨੌਕਦਾਰ ਮੇਖ, ਲੋਹੇ ਦਾ ਸੂਆ ਜੋ ਮੋਚੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।
ਆਰਸੀ	: ਇੱਕ ਗਹਿਣਾ (ਮੁੰਦਰੀ ਵਿਚ ਨਗ ਦੀ ਥਾਂ ਲੱਗਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ), ਸ਼ੀਸ਼ਾ, ਦਰਪਣ।
ਆਰਜਾ	: ਉਮਰ, ਸਮਾਂ, ਮੁਨਿਆਦ।
ਆਰੀ	: ਅਪਾਹਜ, ਇੱਕ ਸੰਦ, ਹੱਥਲ, ਖਾਲੀ, ਨੰਗਾ, ਬੇਵੱਸ।
ਆਲਮ	: ਅਕਲ ਵਾਲਾ, ਇਲਮ ਵਾਲਾ, ਜਹਾਨ, ਵਿਦਵਾਨ।
ਆਲਣ	: ਸਾਗ ਵਿਚ ਆਟਾ ਪਾ ਕੇ ਘੋਟਣਾ।
ਆਲਾ	: ਕੰਧ ਵਿਚ ਦੀਵਾ ਆਦਿ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਮੋਰਾ।
ਆਲੀ	: ਉੱਚੀ, ਵੱਡੀ।
ਆਵਤੀਏ	: ਹਾੜੀ ਵੱਢਣ ਵੇਲੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਾਂ ਸ਼ਰੀਕੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਆਏ ਲੋਕ।
ਆਵਾ	: ਸਾਗ ਖ਼ਾਨਦਾਨ, ਜਿਸ ਭੱਠੀ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਪਕਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
ਆਵਾਗੋਂਣ	: ਆਉਣ ਜਾਣ ਦਾ ਗੇੜ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਗੇੜ।
ਆੜ	: ਓਟ, ਪਰਦਾ, ਪਾਣੀ ਵਾਲੀ ਖਾਲ।
ਆੜੀ	: ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ।
ਐਹੀ	: ਅਜਿਹੀ।
ਐਂਚਾ	: ਅਤਿੱਕਾ, ਤਕਲੀਫ਼, ਦਖ਼ਲ-ਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਰੁਕਾਵਟ, ਰੋਕ।
ਐਡੋਕੋਡ	: ਐਡਾ ਵੱਡਾ, ਪੱਕਾ, ਬਾਲਗ।
ਐਤਲ-ਉੱਤਲ	: ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ।
ਐਨ	: ਠੀਕ, ਬਿਲਕੁਲ।
ਐਨਾ	: ਇਤਨਾ, ਇੰਨਾ, ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ।
ਐਵਾਨ	: ਡਿਉੜੀ।
ਐਵੇਂ ਜੀਓ ਨਾ ਜਾਲਿਆ ਕਰੋ	: ਐਵੇਂ ਦਿਲ ਨਾ ਖਰਾਬ ਕਰੋ।
ਐਂਸ	: ਚੀਜ਼ਾਂ ਜੋਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਪਣ, ਢਾਈ ਤੋਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਐਂਸ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਐਂਸ ਦਾ ਇੱਕ ਪੌਂਡ।
ਐਂਸਰ	: ਅਣਉਪਜਾਊ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ, ਸਬਬ, ਕੱਲਰ, ਬੂਰ, ਮੱਝ/ਝੋਟੀ ਜੋ ਸੂਈ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਵਕਤ, ਵੇਲਾ।
ਐਂਸੀ	: ਉਡੀਕ, ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਸ਼ਗਨ ਵਿਹਾਰ, ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਖਿੱਚੀ ਲਕੀਰ।

ਔਹਰ	: ਤਕਲੀਫ਼, ਬਿਮਾਰੀ।
ਔਹਲ ਕੇ	: ਛੋਟੀ।
ਔਹਲਣਾ	: ਕਿਸੇ ਵੱਲ ਜਾਣਾ।
ਔਗਤ	: ਨਾਸ਼, ਭੈੜੀ ਦਸ਼ਾ, ਮੰਦਾ ਹਾਲ।
ਔਘੀ	: ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਚਾਬੁਕ, ਹਾਥੀ ਜਾਂ ਸ਼ੇਰ ਫੜ੍ਹਨ ਵਾਲਾ ਟੋਆ, ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਸਿਰੇ ਦੀ ਝਾਲਰ।
ਔਜੜੇ	: ਕੁਵੇਲੇ, ਬਿਖੜੇ।
ਔਜ਼ਾਰ	: ਸੰਦ, ਹਥਿਆਰ।
ਔਝੜ	: ਕੁਰਾਹੇ ਪੈਣਾ।
ਔਤ/ਔਤਰਾ	: ਬੇਔਲਾਦ।
ਔਧ	: ਸ਼ਾਮਤ, ਕੁਤਿੱਕੀ, ਫਸਣਾ, ਮੌਤ ਨੇੜੇ।
ਔਰਾ	: ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਟੋਟਾ।
ਔਰਾ	: ਭੈੜੀ ਤੱਕਣੀ।
ਔਲੀਆ	: ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਬੁੱਝ ਕੇ ਦੱਸਣ ਵਾਲਾ, ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਲੀ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ।
ਔਵਾ	: ਹਾਨੀ, ਨੁਕਸਾਨ।
ਔਡਜ	: ਆਡੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ।
ਔਨੰਤ ਚੌਦਸ	: ਬਾਦਰੋਂ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਚੌਦਸ।
ਔਬਰ	: ਅਕਾਸ਼।
ਔਮਣ ਮੱਤੀ	: ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ।

‘ਵਿਪਸਾਅ’ ਨੂੰ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਮੁਬਾਰਕਾਂ

‘ਵਿਪਸਾਅ’ (ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ) ਵਲੋਂ 25ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਮੌਕੇ ਕਰਵਾਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਸੀ। ਏਨੇ ਲੇਖਕਾਂ/ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੰਗ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਬਹੁਤ ਸੁਖੜਤਾ ਨਾਲ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ‘ਵਿਪਸਾਅ’ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਤੇ ਖਾਸਕਰ ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਜੀ ਤੇ ਜਗਜੀਤ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਕਰੀਆ...।

—ਸੋਨੀਆ ਮਨਜਿੰਦਰ

